

A MAGYAR NEMZET TÖRTÉNETÉNEK RÖVID ÁTTEKINTÉSE

A MAGYARORSZÁG JELENLEG NAGYRÉSZBEN
MÁR CSAK TÖRTÉNELMI JELENTŐSÉGŰNEK
LÁTSZÓ KÖZJOGA FŐBB VONÁSAIBAN, EGYES
ALAPFOGALMAKKAL

ÍRTA
DOKTOR

BUDAPEST, 1922
EGGENBERGER-FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS
RÉNYIKÁROLY
BIZOMÁNYA

*Állítólag Mátyás király
Corvináiban van megírva:*

*„Amely nép a hazáját jól meg-
védelmezni rest és fösvény, bi-
zony elveszti a hazájával együtt
a házát, földét, ingó-bingó va-
gyonát és nyomorult életét is.”*

I.

Ősidőktől a mohácsi vészig.

1. Eredet és honalapítás.

A monda szerint az a föld, amely most Magyarország a területe, valamikor tengerfenék volt.

A tengervíz elvonulása után itt támadt névtelen, utóbb a kelták és thrákok (jázygok, dákok) által lakott országot Augustus Octaviánus, majd Trajánus császároknak az uralkodása alatt a rómaiak hódították meg és ezen tartományaiknak Pannónia és Dácia neveket adták.

A lakókat leigázták, a földön kultúrát terjesztettek és a folyamok mentén, mintegy számítva a bekövetkezendő küzdelmekre, védvárakat építettek, Győr, Oszóny, Buda, Zágráb és Eszék mellett.

A magyarok Scythiából, a Jeges-tenger, az Urai-hegység, a Kaspi-tenger és a Don-folyam közti területéről származnak, vele testvér nemzet a hún, amellyel együtt, a hagyomány szerint, a Noétól leszármazó Nimród fiainak, Hunyor és Magyarnak az ivadékai.

Mind a kettő szittyá faj.

Magyarországnak mostani területén előbb a hunok jelennek meg, akiknek a hatalma szülőföldükön mérhetetlen lett, de a nemzetnek pártokra szakadása és a megszámlálhatatlan tatárok, a Sienpi nép nyomása a népvándorlással kapcsolatosan megbontotta az egy-együket és őket a hazájukból nagyrészt kiszorította.

Egyrészt megmaradt régi honában, az idegen népeknek a járma alatt, a másik rész Kínába költözött, míg a harciasabb harmadik rész, nyugatnak indult új hazát keresni.

Az új hont keresőknek egyik része a Kaspi-tó mellett telepedett le, míg a másik rész a Volga környékén, amely utóbbi vidéket Hungária Magnanak nevezték el.

Az előbbiek a fehér hunok, az utóbbiak a fekete hunok voltak.

Ez utóbbiak új hazájuknak a szomszédait, az alánokat, néhány év múltán leverik, testvéreikké fogadják, velük együtt legyőzik a góthokat és bevonultak a Duna és Tisza közé, a római birodalomba.

De nem maradtak meg e területen, hanem utóbb meghódították a népeket és területeket a Dunától a Volgáig, az Északi-tengertől Bizáncig (Konstantinápoly).

Attila vitte végbe ezt a világhódítást, akit a világszellem, csak hódításra jelölt ki, anélkül hogy birodalmának maradandóságot is adott volna.

Neki úgy látszik az volt a rendeltetése, hogy a Caesaroknak nagyranőtt uralmát összetörje.

Attila vívta a híres catalauni csatát, amelyben 162.000 harcos maradt a csatatéren. A harc abból támadt, hogy Klodvig frank fejedelemnek a fiai összekaptak a trónért; egyik a rómaiakat, a másik a hunokat hitta segélyül s ezeken kívül az Északi- és a Földközi-tenger közötti területnek az összes népei résztvettek e csatában, amely csata eldöntetlen maradt, utána mindkét fél a csatatérnek az elhagyásával visszavonult.

Attila alázza meg Rómát is, amikor a császár leánya, Honória, jegygyűrűt küldött neki és ő hadával, mindenben, ami útjába esett, keresztültiporva, Róma kapui előtt megjelent, ahonnan azonban a Leó pápa által vezetett római küldöttségnek a kegyelmi kérésére, a várost bántatlanul hagyva, hónába visszatért.

Világraszóló tettei után a frank királynak a leányát, Ildikát kérte nőül, akivel tartott menyegzőjének az éjjelén, a Tisza partján emelt palotájában, hirtelen elhunyt.

Ez a palota halála után a környékével üres maradt, míg egy napon az avarok telepedtek oda, akiknek a

birodalmát vagy 250 évi fennállás után egy 12 évig tartott háborúban a hatalmas frank király, nagy Károly semmisítette meg.

Attilát állítólag a Tisza-folyó medrében, arany-, ezüst és vas koporsóban temették el; hogy mely helyen, azt ma se tudják, mert sírásóit visszatértükben leölték, hogy a helynek elárulója ne legyen.

Attila halála után fiai egymás ellen támadtak, hún pusztította a hunt, és azt, ami a testvérharcból megmaradt, a leigázva volt népek pusztították ki, úgyhogy a nagy hún birodalom mondhatni egyszerre összeomlott.

A hunok megmaradt töredékével, vagy 15.000-rel, Attila egyik fia, Csaba, Görögországba menekült, ezek egy része innen Erdélybe vonult, e résznek ivadéka a mai erdélyi székelyek. A másik résszel utóbb Csaba Görögországból visszatért ősei hónába, a Don mellékére.

Az ősmagyarok Kr. u. a 884-ik évben — egyes írói följegyzések szerint, lehet hogy még sokkal előbb — költöztek ki őshazájukból, hogy honnan, azt pontosan senki se tudja, amely tekintetben különböző a hagyomány és a történeti szakkutatásnak az eredménye.

Részben mondják, hogy a Kaukázus vidékén feküdt, a most is Madzsar-nak nevezett városnak a tájékáról jöttek.

Más előadás szerint az Altáj-hegységnek északi vidékéről származnak.

Majd a nyelv- és idomrokonságot figyelembe véve, legelfogadhatóbbnak tartják azt a fölfogást, hogy a szép és a megélhetésükhöz mindenben bőséges Scythiából jöttek, amely vidéken a velük nyelv- és idomrokon népfajok tartózkodtak, amely tartomány fönn is a magyarok őshazájának van jelezve.

És pedig ezen tartománynak a Don-tövi (Dentumogeria) részéből jöttek, ahol a Don az Azovtengerbe torkollik.

Útnak indult a harciasabb elem, vagy 200.000, a békeszerető, gyávább visszamaradva, másfelé húzódtott.

Állítólag a hatalmas besnyő népnek a nyomása kényszeríté őket új hazát szerezeni, lehet, hogy az őshagyomány is vonzotta, visszaszerezni Attila országát, a gazdag apai örökséget.

Az eredetileg 108 nemzetségből állott nép hét külön törzsre oszolva, hét egymástól független vezérnek kormányzása alatt állott, amely vezérek közül Álmos, az általuk elismert legkülönb — akinek a tanácsa és segélye nélkül mit sem tettek — vezette őket útjukon.

Vándorlásuk közben, a bizánci írók szerint, Lebediában, a Fekete-tengernek északi részein, a lebedi síkon telepedtek le, a kozárok birodalmában, akikkel szoros szövetséget kötöttek.

Lebediai nyugvásuk azonban csak három évig tarthatott, mert a besnyők által itt is megtámadva és ütközetet vesztve, két részre szakadtán, azt elhagyni kényszerültek.

A kisebb rész visszaköltözött keletre, a Kaukázus vidékére, de lehet, hogy a Volga mellékére, míg a nagyobb rész a Dneper-folyamon átkelve, nyugatnak haladt és megtelepedett a Búg- és Szereth-folyamok közötti területen, amit Etelköznek neveztek el és tanyáikat kiterjesztették az Aldunáig.

Itt Etelközben, hogy a hét törzsre hétfeté szakadva volt népet egy nemzetnek az egységébe hozzák, a vezérek és a nemzetségeknek a főnökei Álmosnak a fiát,

ÁRPÁDOT fejedelemmé választották és megkötötték vele a vérszerződést.

Amely szerint:

amíg Árpád nemzetsége él, a nemzet abból választ királyt,

a megszerzendő hazát a nemzetségek között igazságosan fogják fölosztani,

a vezérek és főnökök, úgy utódaik, az ország tanácsában és kormányában részt vesznek,

aki közülük és az utódaik közül hűtlenné válik a fejedelem iránt, vagy viszályt támasztana közte és a főnökök között, annak a vére ontassék,

aki e szerződést a vezérek és főnökök, úgy azok utódai közül megszegi, kiátkozott legyen a nemzetből

és aki a nemzeti gyűlésekre megjelenni nem akar, kettéhasíttassék.

Ezek a rendelkezések alkotmányunknak a gyökerei.

Etelközben megerősödve, mint a görög császárnak a szövetségesei, a bolgárokon fényes győzelmet aratnak és harci erényeikkel a görögöknek a csodálkozását vívják ki.

De nem sokáig tartott etelközi dicsőségük. A bolgárok a görögökkel békét kötnek és a besnyőkkel szövetkezve, ellenállhatlan túlerővel reájuk támadnak és a továbbvándorlásra kényszerítik.

889-ben folytatják útjukat északnak, útközben legyőzött oroszokkal egyesülve és megszorodva a kozároktól elszakadt kabaroknak a törzsével.

A Kárpátok felé közeledve, az ottani népek nyelvén az Attila rég letűnt gazdag országáról még élő ősmonda ellenállhatatlan, újabbi vágyat támasztott bennük annak az elérésére és a hagyomány, vagy mese szerint az egyéb körülmények is a Kárpáton való keresztülvonulásra buzdították őket, amidőn a táborukat kísérő sasok és keselyűk karmaikkal és csőreikkel vagdalva, mintegy kényszerítették, hogy a hegyszoroson átvonuljanak.

Említés van téve arról is, hogy az ősmagyarok már akkor megkötötték a vérszerződést a fejedelemmé választott Almossal, amikor útraindulás előtt őshazájukban fölkerelkedtek, hogy elmenjenek egy új hazat fölkeresni. És így, hogy Álmos már mint vezető fejedelem indult velük, mint egységbe szervezett nemzettel, a hont kereső útra.

Így vándoroltak aztán az első ideiglenes hazába Lebediába, majd a másodikba, Etelközbe, ahol a vérszerződés megújításával és kifejtésével az öreg, már kevésbé tehetős Álmos mellé fiát, az ifjú Árpádot választották fejedelemmé. Majd a Kárpátokhoz érve, monda- és meseszerűleg a vándor népfajoknak szokása szerint, a mai honnak a határán Álmost, az elaggott fejedelmet, aki önként lépett a máglyára, föláldozták és a hadverésnek küszöbön álló súlyos föladatát a tetterős, ifjú fejedelemre, Árpádra bízták.

889 körül, a vereczkei hágón át léptek az új honba, a mai Bereg megyébe és az első helyet, amit elfoglaltak a sok munka és fáradság után, elnevezték Munkácsnak.

Zalán bolgár népével ütköztek itt először össze. Zalán helytartójától, Laborcztól elfoglalják Ungvárt majd Zalánnal alkudozásba bocsájtkoznak, aki a Sajóig terjedő területeit átengedte.

Ezután Árpád fokozatosan hódított tért békés átengedéssel és fegyverrel a szlávoktól, németektől, morváktól, Mén-Marót kazár fejedelemtől, szóval az itt lakó népektől, majd az apróbb részfoglalások után és közben az alpári nagyszabású döntő ütközetnek a megnyerésével, Zalánnak itten volt egész birodalmát birtokba veszi. Mén-Marót megmaradt országrészét pedig azáltal, hogy annak a leányát fia, Zsolt, nőül nyeri, békésen szerzi meg. És ezzel befejezte a honfoglalásnak 8—9 évig tartott munkáját a 900-ik év előtt, megalapítva a Kárpátoktól a Drávaig terjedő területen Magyarországot.

Az, alpári győzelem után Pusztaszeren tartotta meg Árpád a nemzet nagyjaival a 34 napi nemzeti tanácsot, amelyen az ország felosztásának és alkotmányos kormányzatának az alapja megvettetett, illetve fejlesztetett. A jogok és kötelességek, a nép, a főrendek és a fejedelem közötti viszonyok szabályoztattak, meghatározott az ítékezésnek a módja a bűnös fölött stb.

Itt találkozunk először a vármegyei szerkezetnek az alapjaival.

Az országban talált és újonnan épített várak állami javak lettek, a nemzetségfők által kormányozva. A körül letelepült nép $\frac{2}{3}$ -a a földeknek nagy részét bérbirtokul nyerte és katonai szolgálatot teljesítve, a várakban őrizte a hazát.

Az új, haza súrlódás nélkül osztatott fel elfoglalói között. Árpád nemcsak elfoglalta, de maradandóvá tenni is igyekezett azt. A meghódolt és meghódított népeket nem igázta le, hanem az alkotmánynak a jogkörébe fogadta őket és szabadabbakká tette, mint aminők előbbi fejedelmeik alatt voltak. Így aztán egybeforrtak az új nemzettel, ami idők múltán a magyar népnek 10 millióra szaporodtát eredményezte.

Egyik történetíró mondja, hogy a mohácsi csatáig egy népfajnak se jutott eszébe a magyarral való egységet járomnak nevezni. A honfoglalásnak a története pedig mutatja, hogy az ősmagyaroknak az életrevalóbb része szabadságát bármi másnál többre becsülte, azt föl nem áldozta senkiért és semmiért, még fejedelméért se és amikor ellenségei a földét elfoglalták, akkor a rabszolgaságnak a kényelméért magát megalázni nem hagyva, régi hónát elhagyta és útnak indult új hazát keresni.

Az új hon elfoglalásának és birtokbavételének mostan leírt története csak mondaszerű hihetőséggel bír és nem történeti bizonyosság. Nem lehet tudni bizonyosan, mily népek laktak akkor e területen, létezett-e egyáltalán egy Zalán vagy Mén-Maróth fejedelem. Épen úgy a hónfoglalásnak az ideje se határozható meg biztosan.

2. Árpádházi fejedelmek és királyok.

A honfoglalás után rablókalandok és hadjáratok foglalkoztatják a magyarokat, megkezdve még *Árpád* fejedelemségének az ideje alatt.

Okozta ezt a sok háborúskodásból támadt harc-vágyuk és kielégülésre törekvő kincsvágyuk. De volt e hadakozásoknak magasabb célja is: a külföld előtt félelmissé tenni nevüket és ezzel is a kültámadások ellen nagyobb biztonságot szerezni.

Ezt el is érték; a sok sikeres harc után hosszú ideig, erejük legyőzhetetlennek tartva, a nevük félelem és rettegésnek a tárgya lett. Árpád halála után a fia,

ZSOLT lett fejedelem, akit fia,

TAKSONY követett.

Az ő uralkodásuknak az ideje is rablókalandok közt telik le, ellátogatva Német-, Olasz-, Francia-, sőt Spanyolországba is.

Még Árpád uralkodásának a végső éveiben betiltja a kalandokat, de halála után a hadakozások nemsokára kiújulnak, most már a németeknek a kezdeményezése folytán, akik, vesztükre, támadólag léptek föl, azt hitték, hogy Árpáddal a magyar hadaknak az ereje és a dicsősége is a sírba szállt.

Sok győzelem után, nagy vereséget szenvednek a magyarok 955-ben a németektől Augsburgnál. Vezérek elfogva fölakasztattak és a levert seregből csak hét ember került haza, az úgynevezett gyászmagyarok. Itthon, szolgaságra kárhóztatva, még az utódaik is megvetett koldusokként bolyongtak.

Akkoriban még gyászmagyarok voltak, akik egy veszteit csatából élve kerültek haza.

Ezzel a csatával kapcsolatos Lehel vezér kürtjének a története, vagy csak a meséje.

Lehel foglyul esve, fejedelmi bírái halálra ítélik, közöttük Konrád, egyike, aki bár csatára ösztönzé, a csatatéren elárulva, ellene fordult.

Lehel vezérnek utolsó kívánsága, még egyszer megfűjni a kürtjét. Megengedték. A bánatosan és elbájo-lóan hangzó kürt elragadtatja a hallgatókat, amit Lehel arra használ, hogy Konrádot a kürttel úgy vágja fejbe, hogy az holtan esik össze, amire monda:

„Te fogsz előttem menni és szolgám leszel a más-világon”.

Az ütés okozta csorba most is látszik a kürtön, ami Jászberényben van.

Az augsburgi vereség véget vetett a németekkel szemben való támadó harcnak és a rablókalandokra általában mérséklőleg hatott. A lakosság megkezdte a békés földműves és ipari foglalkozást.

E nagy vereség után még egy nagy diadalhoz jutnak a magyarok a görögökkel szemben. Botond vezér egész Konstantinápolyig vezette seregét. Ott párbajban egy görög óriást legyőz és bárdjával beüti Konstantinápolyt a kapuját.

GÉZA követte Taksonyt a fejedelmi székből, akinek a fia volt.

A rablókalandoknak véget vetett, amiket már atyja, Taksony is élte utolsó éveiben betiltott, nehogy a háborgatott külföldiek szövetkezve támadjanak ellene, és a harcok helyett inkább belül igyekezett országát szilárdítani.

A német császár befolyása alatt befogadta országába a kereszténységet, amely vallás befogadásához és terjesztéséhez első nejének, a már előbb kikeresztelkedett Gyula vezér leányának, Saroltának, és második nejének, a lengyel fejedelem nővérének a befolyása is hozzájárult.

Megengedte, hogy térítők jöjjenek az országba, sőt maga is kikeresztelkedett és fiát, Vojkot is megkereszteltette, aki a keresztségben István nevet nyert. Majd fiát összeházasította a német császári családnak egyik sarjával, Henrik bajor hercegnek a leányával, Gizellával, amely házasság által Magyarország az európai államoknak a körébe lép.

A kereszténység alatta azonban az országban nem tudott mélyebb gyökeret verni, annak a megalapítása, fiának,

ISTVÁNNAK (Vojk) a nevéhez fűződik, aki utána a trónra lépett. István nagy lelkesedés, erély és elszánt-

sággal fogott a kereszténységnek életcéljául tűzött terjesztéséhez és megszilárdításához.

Papokat hozatott a népnek az oktatására, rendeleteket bocsátott ki a pogány vallás elhagyására, a megkereszteltetésre, a keresztény rabszolgáknak a föl-szabadítására, és ezeket szigorral végrehajtva, néhány év múltán talajt nyert az új egyháznak a szervezéséhez, fekvő birtokkal ellátott püspökségeknek, úgy a Sz. Benedek-rendi szerzetesek számára kolostoroknak az alapításához.

Intézkedéseit II. Szilveszter pápa megerősítette s a hozzá küldött követnek, Astrik szentmártonhegyi apátnak nemcsak a kért koronát adta meg, azt a koronát, amit előzőleg a lengyel hercegnek szánt, hanem ezenkívül István térítési buzgalmanak az elismeréséül még egy kettős keresztet is.

Az így nyert koronával aztán István, nejével együtt, az 1000-ik év augusztus hó 15-én Esztergomban megkoronáztatta magát. Ő az első király.

Ez a szent koronának a felső része.

Az alsó részét utóbb adta Dukas görög császár Géza hercegnek (I. Béla fia) jutalmul, mert Belgrádnak bevétele után a görög védő katonákat váltságdíj nélkül, bánatlatlanul hazabocsátotta.

Gondoskodott István templomoknak az építéséről és azoknak a felszereléséről is.

István térítési buzgalma és szigora nem maradt ellenhatás nélkül és annak nyomán megindult a testvérharc.

Nem tudott a nemzet egy csapásra a kereszténységgel megbarátkozni, nem tudott egykönnyen ősi vallásával szakítani.

Nem volt bálványt imádó, egy istensége volt, akit mint legfőbb lényt imádtak, aki mindent teremtett, fönntart és igazgat.

Ennek a tiszteletére tűzhalmokon áldoztak barmaikból s nagyobb ünnepélyeken fehér mén áldozatot hoztak.

Tisztelték még a földet, a levegőt, a tüzet, vizet s különösen a napot, amelyek által Isten jó-téteményeit nyújtja és ezeken kívül a csillagos eget. Papjaikat Gyuláknak, jósaikat táltosoknak nevezték.

Ezek voltak a vezéreknek tanácsosai, a nép bölcsei, orvosai, költői és hősdalnokai.

Ezen ősi hit és fogalmak iránt való fanatizmus támasztott aztán lázadásokat, amik azonban levertek és a magyar keresztény lett.

Ilyen lázadások voltak:

Kupa- (Kolpán) féle lázadás, amit István csak ádáz és kétséges harc után tudott letörni, maga a somogyi vezér, Kupa is elesett az ütközetben s teteme fölnegyelten, elrettentő például, az országnak négy részén kifüggesztetett.

Gyula erdélyi vezérnek a lázadása, családbelije annak a Gyulának, aki még Zsolt fejedelemsége idején a görög udvarnál fölvette a kereszttségét. Ezt is István verte le.

A Vatha-féle későbbi lázadás, amely I. Endrét trónra emelte és általa utóbb leverett

és Vatha fiának, Jánosnak a lázadása, amelyet I. Béla győzött le.

Ezek után nagyobb lázadások ugyan már nem voltak, de az ősi valláshoz való ragaszkodást csak Sz. László és Kálmánnak a szigorú törvényei tudták teljesen kiirtani.

István az ország belviszonyainak rendezése terén is sokat alkotott.

Bővebben kifejtette a vérszerződésben megalapozott alkotmányt és kormányformát. Így:

A királyságnak fényét, erejét, tekintélyét emelendő, a felségjogokat kibővítette és megerősítette. Ilyenek a béke- és háborújog, a végrehajtó hatalom, befolyás az egyház rendezésére, a törvényhozásra stb. Az igazgatásnak a könnyítésére udvari főtisztviségeket alkotott. Így a nádorispán, aki segéde volt az

igazgatás és igazságszolgáltatásban, az udvarbíró, ez a későbbi országbíró, kincstartó stb.

A papságot emelte, magas állást és hozzá anyagi jólétet adott nekik. A főpapság, főnemesség és köznemességnek három országos rendét megalkotta, joggal a törvényalkotásban való részvételre és egyéb kiváltságokkal. Így a fő- és köznemesek birtokaikra tulajdon- és örökösödési jogot nyertek, személyeik minden önkény ellen biztosítottak, csak a király és nádornak a hatósága alatt állottak, a törzs- és nemzetségfőknek a hatósága alól kivétettek.

A vármegyei intézményt is bővebben kifejtette..

A honfoglaláskor a fejedelem számára országjavakként fönntartott várakat és a hozzájuk tartozó földeket elidegeníthetetlenekké tette. Élükre várispánokat tett, ezek a későbbi főispánok, őrizetükre a várjobbágyoknak az osztályát alkotta, kiváltságokkal, akik csak hadi szolgálatra voltak kötelezve. Ezek a várispán és ennek udvarbírája, a későbbi alispánnak a hatósága alatt állottak és ugyanezeknek a hatósága alatt állott a várnép is, mint a váraknak a szolgálói. Ezen népeken kívül még az ú. n. szabadok is laktak a megyékben, személy- és vagyonbiztonsággal és minden egyéb tehertől menten, csak a királynak fizettek adót. Ezek a szabadok emelték, építették utóbb a városokat. A várispánoknak a hatásköre ezidőben még a nagyobb birtokú nemeseknek a jószágain volt népre nem terjedt ki.

Az igazgatás és igazságszolgáltatás végett a király a nádorispán kíséretében időnként a megyékbe látogatott. Ahol megjelent, az ott lakott egyházi és világi urakból, a királynak vagy nádornak az elnöklete alatt törvényszék alakult, amely a nép pöréiben ítélkezett.

A kisebb ügyeknek az intézésére megyénként két nemesi szolgálóbírórt rendelt.

Fontos, kétesebb esetekben az istenítéletek: tüzes vas, forró vízpróba voltak szokásban.

A büntető törvénykezés, a viszonzás, bírság és vérpénz eszméin alapult. Így tagcsonkító hasonló csonkítással bűnhődött, a gyilkos rendszerint csak vérpénzt fizetett stb. A bűnösök, a honárulókat kivéve, menedékjoggal bírtak. Menedékhelyek a templomok, egyéb szentelt helyek, a király és vár-ispánoknak az udvarai voltak.

A honvédelmet is lényegesen szabályozta. A nemzeti hadsereg mellett egy külön királyi sereget állított föl, leginkább a várjobbágyokból. Aztán ide tartoztak a bevándorolt adományi, örök- vagy bérbirtokkal ellátott, ú. n. szerencselovagok által kiállított csapatok, hadilag a király korlátlan akaratától függve úgy maguk az ispán, comes-nek is nevezett szerencselovagok, mint népeik. A királyi sereghöz tartoztak még a kisebb-nagyobb bérbirtokkal ellátott szabadok és az általuk kiállított fegyveresek, az ú. n. katonák, milites-ek. És mindezekon kívül még díjas harcosok is.

Ez a királyi sereg tartotta fenn a belbékét és harcolt kisebb külellenséggel szemben.

Nagy veszély esetén a nemzeti sereg szállt hadba.

A főhatalomban való részesüléssel, a személyes szabadsággal és birtokjoggal volt kapcsolatos a honvédelmi kötelesség. Amiért ezen jogoknak a birtokosai, tehát úgy a király, mint a papság és a nemesség személyes, a helyettesítést kizáró hadiszolgálatra voltak kötelezve, a nemesség azonban csak akkor, ha a király személyesen vezeti. A főnemesek birtokaiknak a nagyságához mért számú harcost is kötelezve voltak kiállítani.

És mindezek mellett az ifjúságnak az oktatására szolgáló iskoláknak a fölállításáról sem feledkezett meg István.

Buzgó munkálkodásában odaadó támasza volt neje, Gizella, aki különösen az egyházi díszruháknak a készítésén fáradozott asszonyaival, amelyek közül egy arannyal gazdagon díszített pa-

lást most is királyaink koronázásánál használatban van..

Es a vallási és polgári téren való munkálkodásnak ezen békés éveiben a nép művelődni kezdett és a kézműveknek úgy a földművelésnek a rendes foglalkozásához térve, minden tekintetben gyarapodott.

István, bár az általa létrehozott intézmények a mai kornak alkotmányos szemüvegén nézve csak kezdetleges, olyan alkotások, amelyek az államhatalmat a nemzet részvételének a mellőzésével teljesen a királynak, mint egy nagyhatalmú földesúrnak a kezébe adták, illetve abban hagyták, mégis újjászervezte országát és alkotásaiban a nemzeti létnek egy olyan életképes és szilárd alapot adott, amelyből, mint egy fejlődésre is képes alapból, idők múltán egy valóságos alkotmányos nemzeti élet kialakulhatott.

Ezt a nagy gondokkal ápolt országát az általa és a későbbi vértanú Gellért csanádi püspök által nem kisebb gondossággal nevelt fiára, Almerikre (Imre) akarta örökségül hagyni, de ez a hő vágya nem teljesülhetett, mert fia, a magasztos keresztény eszméknek a hatása alatt, fogadalomszerűleg, szép ifjú neje mellett is a földi élettől eltávolodva, szótlan, mosolytalan, a világot kerülő, magába zárkózott lett, amik korán, még atyja halála előtt a sírba vitték.

A trónkövetkezésnek a fonala ezzel megszakadva, megindult Árpádnak unokái között és érdekében az aljasságok és orgyilokkal párosult pártoskodó harc.

Az agg királyt is meggyilkoltatni akarta környezete, de a király hálószobájába lopózkodott orgyilkosnak a remegő kezéből kihullott a tör, amire a felébredt király felkiált: „Ha Isten velem, ki van ellenem!” és az orgyilkos térdrehullva bocsánatért esd.

Erre nemsokára a király elhunyt. Vagy félszázaddal halála után az egyház fiával együtt a szentek közé vette és jobbkeze, mint a kereszténység-

nek az ereklyéje, el nem enyészve ma is Budán őriztetik.

PÉTER, az elhunyt király nővérének a fia került ezután a trónra. Könnyelmű, aljas és önkényes visellete miatt a fellázadt főrendek megfosztják trónjától és

ABA SÁMUELT, Szt. István húgának a férjét, a lázadóknak a vezérét ültetik arra. Ő se bizonyult jobbnak Péternél, aki utóbb Henrik császárnak a seregével, a pápa által pártfogoltan és a hozzá átpártolt főuraknak a támogatásával is, egy idei kétes harc után, amelyben Aba Sámuel elesett, visszafoglalta a trónját, ami által

PÉTER másodsor király lett.

Nem javult meg; zsarnoki, az ország függetlenségét veszélyeztetően, a német császár támogatására alapított uralma újból elégedetlenséget szül ellene, és az ebből támadt, úgyszintén a pogányhitűek által támasztott Vatha-féle vallási lázadás megfosztják a trónjától és arra Szt. István unokatestvérének, Kopasz (Szár) Lászlónak a fiát,

I. ENDRÉT helyezik.

Endre trónralépte után elsősorban is Henrik császárral akar békülni, aki az országra hűbérúri igényt tartott. Ennek sikertelensége után a Vatha-féle pogány-lázadást, amely őt trónra segítette, szigorú rendeleteivel elnyomja.

Országában a rendet és békét helyreállítva, az engesztelhetetlen német császár ellen, aki még mindig rendelkezni akart Magyarországnak a koronájáról, védelemre készül.

És gyöngeségének és tehetetlenségének a tudatában, támaszul testvérét, Bélát vette maga mellé, az erős, férfias és vitéz férfit, átadva neki az országnak egyharmadát azzal, hogy koronájának az örököse lesz.

Béla a még Szt. István idején támadt zavarok elől Lengyelországba menekült, ahol Miczisláv lengyel királynak a leányát nyerte nőül, mert a lengye-

leknek a pomeráni vezér elleni, épp akkor folyt háborúját vitézségével a lengyelek javára eldönti és a hatalmas erejű pomerán vezért párviadalban megölte.

Innen költözött Béla Magyarországra testvéréhez. Átvéve a magyar hadak vezérletét, az országba tört német sereget annak kiéheztetése után tönkreveri. A menekülő had, hogy könnyebben menekülhessen, vértjeit elhányja, amiből a Vértes-hegységnek az elnevezése származik.

Majd meghiúsította Béla a német császárnak egy későbbi támadását is, amikor a császári seregek Pozsonynak az ostroma alól visszatérni kényszerültek.

Ez aztán a császárt megpuhította, aki békét kötve, lemondott Magyarország iránt táplált főúri jogáról.

I. BÉLA követte Endrét a trónon. Karddal vívta ki a koronáját. Azzal a karddal, azt a koronát, amely kardot akkor választotta, amikor bátyja, Endre, ötét törbeccsalva, Várkonyban a kard és korona közötti választásra szólította és amely koronának az akkori választása, Endre titkos rendeletére, Béla azonnal való megölésével járt volna.

Így aztán a mi rosszat sem sejtő Béla egy jó-akarónak a sugására a kard választásával életét menté meg, amellyel kezében utóbb a vészterhes koronát is megszerezte.

Viszályba keveredtek a testvérek, mert Bélának tett trónörökösi ígérete után Endrének fia született, Salamon, és ettől fogva ennek a részére óhajtotta megelőző ígéretével szemben Endre a trónt biztosítani, akit Henrik császárnak a leányával eljegyzett és hétéves korában királlyá koronáztatott.

Béla, bár a koronázáson résztvevett, bosszúságát el nem fojthatta és Endre bizalmatlanság és gyanúval telten, úgy látva, hogy amíg öccse él, Salamon trónja nincs biztosítva, a leírt, a korona és kard

közötti, orgyilokkal kapcsolatos választás elé állította öccsét, hogy kiismerje annak a szándékát.

Béla a kardnak választása után se látva biztonságban életét, Lengyelországba menekült, majd a lengyel király támogatásával az országba jött. Endrének a seregét megveri, diadalmas hadserege még a harciéren királlyá kiáltja, amire Székesfehérváron magát megkoronáztatta.

Endre még az ütközetben elesett, mások szerint nemsokára az ütközet után mint fogoly elhunyt.

Béla ezek után hozzáfogott a sok háborúskodás által megzavart országos rendnek a helyreállításához és az anyagi jólétnek az emeléséhez.

Több, a háborgó kedélyeket megnyugtató intézkedést tesz és Fehérvárra országgyűlést hirdet. Az itt összegyűlt nagy néptömegnek János, Vatha fia laztására feltámadt lázadását, amely a pogány vallásnak a visszaállítására irányult, leveri és e tekintetben is a békét és nyugalmat helyreállítva, tette meg az országnak az anyagi jólétét emelő intézkedéseit.

így:

A népet állandó lakhelyhez szoktatta, a földművelést terjesztette, a kereskedést és kézműipart a vásároknak a szaporításával fellendítette, a családok korlátozása végett a mérlegeket szabályozta, egyes cikkek árát meghatározta stb.

Eközben az országnak Németországgal szemben való megoltalmazására is törekedett, ahol az ott tartózkodó Salamonnak a magyar királyi székbe juttatásával kapcsolatosan az a törekvés vetődött ismét felszínre, hogy Magyarország Németországnak a hűbérese legyen.

Emiatt háborúba keveredik Németországgal, aminek hirtelen közbejött halála vet véget.

Az országra nagy veszteség volt halála; üdvös intézkedéseivel azt nagy mérvben emelve, méltán rászolgált, hogy Magyarország egyik nagy királyának tekintessék.

Halála után fiai, a sok testvérgyilkosságtól megborzadva, félreálltak és az ország egyharmad részének a birtokáért átengedték a trónt

SALAMONNAK, I. Endre fiának.

Salamon kibékül Béla fiaival, Géza, László és Lamberttel, az ország egyharmadát nekik ígéri és Fehérváron megkoronáztatja magát másodszor.

Nemsokára azonban megtagadva tőlük az ígért egyharmad országrészt, újból viszályba keveredik velük, amit újabb kibékülés és Salamonnak harmadszor való megkoronázása követ.

Ez a kibékülés, a haza jóléte és tekintélyének az emelésével, tartós volt. Közös eővel győztes harcokat vívnak. Megverik Ottó morva fejedelmet, megsemmisítik az országba tört kún sereget is. Ebben a *harcban* tűnik ki László vitézségével és erejével. Majd elfoglalják Belgrádot, az országhatárt nyugtalanító besnyőknek a támaszát. Géza a várat védő görög katona foglyokat szabadon bocsátja, amiért Dukás Mihály görög császár ajándékokkal tiszteli meg, közöttük egy arany koronával. Ez a szent korona alsó része.

Ez a koronás ajándék újból viszályt támaszt a rokonok között. Salamonnal elhitetik, hogy Géza a trónjára törekszik. Majd kibékülnek, de nemsokára ismét harcra kelnek, amely harc Salamon vereségével és

I. GÉZA trónrajutásával végződik.

Salamon Henrik császárt újabb sikertelen harcra bírja, amely után Géza a pápa bátorítására magát megkoronáztatja és hirtelen halálával megszakított rövid uralkodása az újból nyugtalanzkodó Salamonnal való alkudozásokkal telik el. Testvére,

I. LÁSZLÓ követte a trónon.

Erényei és vitézsége folytán közkedvelt volt. Leírva van mint korának legszebb férfija, méltóság-
teljes megjelenéssel, a népei fölé emelkedő magas test és szellemmel.

Salamonnal kibékülve, amikor ez is hozzájárult, megkoronáztatta magát.

Az állhatatlan Salamon utóbb feltámad ellene, az élete ellen is cselt sző, amire Visegrád várába, az ú. n. Salamon tornyába zárátja. Innen István királynak és fiának, Almeriknek (Imre) szenttéavatása alkalmából szabadjára bocsátja, aki ezután újabb kísérletet tesz trónjának a visszaszerzésére. A némettől nem kap segílyt, de a kún fejedelem harcra kel érdekében. László kiveri a betört kunokat, amely után Salamon Magyarországon szerepét veszti, mondják, hogy remete lett és örökre elbujdosott.

László harci erényei által több sikeres harcot vív. Megsemmisíti az országba tört kún sereget. Meghódítja Horvátországot, kiterjeszt] e tartományra a magyar alkotmányt és Géza fiát, Álmost fejedelmévé teszi. Sikerrel jár el az oroszok ellen, Halicsot (Vörös-Oroszországot) meghódoltatva, főúri hatalma alá helyezi.

Bölcsességével több üdvös törvényt alkot a közigazgatás, a polgári és büntető igazságszolgáltatásnak a tárgyában.

Különösen az igazságszolgáltatást gyorsította. A bűnöst három nap alatt megvizsgálni kellett. Polgári ügyben egy hó alatt ítéletet kellett hozni. És szigorú törvényeket hozott az elharapódzott büntetteknek a meggátlására.

Majd számos törvényt alkotott a még mindig jelentkező pogány vallásnak a kiirtására.

A történelem különösen kiemeli bölcsességét, igazságosságát, vitézségét és keresztény lovagias szellemét, amik által a nemzetét hatalmassá és boldoggá, magát pedig a külföld előtt oly tekintélyessé tette, hogy Európa fejedelmei által Jeruzsálemnek az araboktól való visszafoglalására elhatározott keresztesháborúban a seregnek a fővezérévé őt választották, amit elfogadott, de ezt a tisztét közbejött halála miatt nem viselhette. Fiúgyermeket nem hagyván hátra,

KÖNYVES KÁLMÁN, Géza fia követte a trónon. Tudománykedvelése miatt nyerte a könyves nevet.

Erőteljes, művelt, felvilágosodott királynak jellemzi a történelem, aki nagy szellemével korát egy fél-ezreddel megelőzve, attól meg sem értetett.

Fegyvereivel győzelmet arat. Így: a László halála után támadt horvátországi lázadást, amire a gyenge Álmos nem képes, elfojtja. Horvátországot egészen a magyar kormány alá helyezi és Álmost a horvát fejedelemségből elmozdítja. Az utóbb ismét lázongó Horvátországban újból rendet csinál és Dalmáciát több várossal és az adriai szigetekkel elfoglalva, ezeket is az országhoz csatolja és magát e mellék-tartományoknak a királyává koronáztatja. Tenger-partot akart.

Az uralkodása alatt szervezett kereszteshadaknak a vezérévé ő is meghivatott, amit országában való elfoglaltsága miatt ugyan nem fogadott el, de a kereszteshadaknak országán való békés átvonulását megengedte. A rendben vonuló hadak akadálytalanul mehettek át az országon, de amikor rablócsapatok jöttek, azokat szétverte.

Sok hadakozása volt öccsével, Álmossal, akit bántott horvátországi fejedelemségének az elvesztése. Többször kibékült vele, majd a nyugtalan Álmos újból és újból föltámadt ellene, míg oly tette ragadtatta magát a király, amely tett örök folt az életén. Álmost elfogatta, úgy őt, mint fiát, Bélát, híveinek a bujtotgatására megvakítva, kolostorba záratta.

Az ország belügyeinek a rendezése végett a tarczali országgyűlésen sok üdvös törvényt alkotott. Leginkább a királyi hatalom és tekintélynek az erősítése és az igazságszolgáltatásnak a tárgyában. Így:

Az elidegenített kir. várjóságoknak a visszafoglalásáról. Aztán hogy a Szt. István utódai által adományozott nemesi jóságok az adományos és férfitestvérei egyenesvonalú férfiágának a kihaltával a királyra visszaszállnak.

A várispánoknak a hatósága bővebben meghatározottak. A várispán köteles meggyéje várnépének az adóját beszédetni. A határszéli várispán köteles volt a kereskedésre és a vámra fölügyelni stb.

Az igazságszolgáltatás terén, tekintettel a fejlődő polgári életre, minden egyházmegyében új törvényszék alkottatott. Bíráik a püspökök, várispánok és egyéb főbb kir. tisztviselők. Ezen törvényszékek elé utaltattak az egyháziak és a világiak, az ispánok és a főbb kir. tiszteknek egymásközötti pereit. A nemeség még a megyebírák, a király és a nádornak törvényszéke alá tartozott. Ezek az új törvényszékek fellebbviteli bíróságok is voltak.

Nagy haladást mutatnak a büntetőtörvények közül az istenítéleteket korlátozók. Aztán amelyek a boszorkánypereket eltörlik, mondván: nincsenek boszorkányok. Úgyszintén a tagcsonkításokat eltörlők is, majd annak az eltörlése is, ha volt egyáltalán ilyen, hogy a férj hűtlen nejét megölheti.

A királyi jövedelemnek az emelésére kir. adó, a városokban és a határszéleken vámadó hozatott be, aztán vásáradó stb.

Több törvény alkottatott a keresztény vallásra és az egyházi fenytékre vonatkozólag is.

Kiváló egyénisége és az ország érdekében kifejtett buzgó, érdemdús munkássága a nagy királyok közé emelik.

II. ISTVÁN követte a trónon, fia volt. Gyöngye király. Velencével, Ausztriával, az oroszokkal, majd a görögökkel folytatott dicstelen harcok között telik el a királysága és az élete.

Alatta néhány ezer kún család telepszik le a Kis-Kúnságban. Kedvelte a kunokat, akik között kicsapongó életet élve, korán elhunyt. Még életében kormánytársul maga mellé vette Álmos fiát,

II. (Vak) BÉLÁT, aki a trónon követte.

Jószívű, de gyöngye király. Szigorú és lelkes, egyúttal bosszúálló nejében, a szerb fejedelem leánya

Ilonában azonban hatalmas támaszt lelt az országnak a kormányzásához.

Neje, megbosszulandó a király megvakíttatását, vele országgyűlést hirdetett Aradra, ahol a királyné panaszára a fegyveres nemesek a megvakításban részes vagy 68 urat leöldösik. Többen ugyanakkor elfogattak és sokan Lengyelországba menekülnek, akik Boricsot lengyel és orosz segéllyel a trónnak az elfoglalása végett az országba hívják. Boricsnak e vállalkozása azonban sikertelen marad, úgy a lengyel király támogatásával történt későbbi is.

Borics Könyves Kálmánnak volt a fia a hűtlenség miatt elűzött második nejétől, Predzlavától, egy orosz hercegnőtől, akinek a bűne miatt a nemzet nem akarta királyának elfogadni.

Boricsnak a leverését követő békés idők alatt, kormányzásában nejétől gyámolítva, országa gyarapodott és az elhatalmasodott főuraknak a megtörésével kapcsolatosan a királyi hatalom növekedett. Nemsokája beállt elhalálózása után fia,

II. GÉZA lépett a trónra.

Alatta orosz érdekért is harcol a magyar a király nejének, Fruzsina orosz nagyhercegnőnek a révén. Az orosz fejedelmeknek egymás közötti viszályában a király a neje fivérét segíti hadaival és elleneit legyőzi.

Borics trónigényével ellene szintén jelentkezik osztrák, majd görög támogatással. Az osztrákokat a király megveri. A görög császárral váltakozó szerencsével folyt háborúja pedig Boricsnak a halálával szintén véget ér, akit saját katonái öltek meg. Mánuel görög császár Magyarországot uralma alá akarta hajtani. Ezen tervéhez használta föl Boricsot és ezen terve érdekében fogadta pártfogásába a királynak föllázadt testvéreit, Istvánt és Lászlót, majd ázsiai lefoglaltsága miatt ezen alaptervét egy ideig nyugodni hagyva, Gézával békét kötött.

Géza a béke helyreálltával az ország belügyei-

vei és fiai örökségi kérdésével való elfoglaltsága közben hirtelen elhunyt; fia,

III. ISTVÁN követte a trónon. De föltámadt Manuel is, aki Magyarországra való igényéről még nem mondott le és védencét, az elhunyt királynak a testvérét Istvánt kívánta a trónra emelni. Hadaival, pénz és ajándékokkal eléri, hogy a magyarok törvényes királyuktól elpártolva, ha nem is Istvánt, de annak öccsét, Mánuel másik pártfogoltjai,

II. LÁSZLÓT választják királlyá, aki néhány hó után elhalálozik, amire

IV. ISTVÁN görög segéllyel a trónt elfoglalja és görög támogatással igyekszik azon magát föntartani. Ez azonban vesztét okozza, mert az országnak a függetlenségét a görögöktől féltő magyarok teljesen elpártoltak tőle,

III. ISTVÁNT királyuknak visszafogadják és vezetése alatt **IV. Istvánt** legyőzve, az országból kiűzik. Mánuel utóbb szintén elismeri **III. Istvánt** királynak, csupán ennek öccsét, Bélát kívánja udvarába, Konstantinápolyba vinni azzal, hogy a Szerémség számára átengedtessek. Egyúttal Bélát a császári trónjára örökösül és leánya részére férjül jelöli, amikhez a nemzet Bélát kiadva hozzájárult. Mánuel azonban ezután se hagyott föl cselszövényeivel. Pártfogoltja, a trónról elűzött István vezérnek a fölhasználásával az országot állandóan nyugtalanítja, amely ármányokkal szemben a király, bár Dalmáciát át kellett engednie, nagy szilárdsággal védte az országnak a függetlenségét.

Mánuelnek időközben fia született, akit nyomban megkoronáztatott s ettől fogva célja lett Bélától megszabadulni, amihez nemsokára **III. István** hirtelen elhalálozása, amit Mánuel kezének tulajdonítanak, alkalmat adott. Legyőzve az ellene támadt pártokat, Mánuel támogatásával

III. BÉLA, **II. Géza** fia, az elhunyt király öccse lépett a trónra.

A lefolyt pártharcok alatt beigazolva kiváló szellemi és fejedelmi tulajdonait, az országban szeretetet és köztiszteletet nyert és így hozzáfoghatott az országnak megzavart, úgy fejlődésben elmaradt belső viszonyainak a rendezéséhez.

Szigorú rendszabályokat hozott az elharapódzott lopás és rablásoknak meggátlására.

Bizánci mintára európai szint és modort adott a közigazgatásnak, fölállítva egy udvari kancelláriát, ahol az ügyek írásba foglaltattak, amivel megszűnt az addigi tisztán szóbeli eljárás. Társadalmi és anyagi téren is intézkedett. A még sátrakban lakó néprészt állandó lakházakhoz szoktatni, aztán a városi rendet, földművelést, ipart és műveltséget is emelni igyekezett.

Fegyvereit több harcban diadalra juttatta. Velence ellen többször kiújult háborújában sikerrel harcol. Az országnak a fennhatóságát kiterjeszti Halicsra (Vörös-Oroszország). Görögországot Mánuel életében ugyan nem bántja, de ennek halála után Dalmáciát visszafoglalja. Keresztesháborúra is készült, amelynek vezetésében a halála megakadályozta.

Második neje Fülöp francia királynak a nővére, amely házassággal az ország szorosabb kapcsolatba jut Franciaországgal, ahonnan simább francia szokás és tudományosság is átszarmazik.

A cisztericita rendet a szt. gotthardi apátságban meghonosítja.

III. Béla az országnak a műveltsége és anyagi jólétének az emelése által nagy volt benn, diadalmas fegyvereivel nagy volt künn és így méltóan helyezhető Magyarországnak nagy királyai közé.
Fia, ,

IMRE követte a trónon.

Uralkodása harcokkal telik el. Künn a szerb fejedelemmel, aki országát a magyar koronának a fennhatósága alól függetleníteni akarta. Ezt legyőzi, majd Velencével támadt összeütközése a dalmát városok

miatt. Ezzel pedig pápai beavatkozásra, aki keresztbáborút sürgetett, békét köt.

Az országban sok harca volt öccsével, Endrével a trón miatt. Többször kibékül vele, de Endre újra harca kel. Az utolsó mérkőzés alkalmával a nemességnek a királytól való elpártolása miatt a király már elveszettnek látszik, amidőn egy nagyszerű bátorság és elszántsággal végrehajtott tette a végveszélynek az utolsó pillanatában megmentette. Elhányva fegyvereit, kezében egy pálcával, harsány hangon kiáltva: „majd meglátom, ki merészeli az ő ura és királya ellen a szentségtörő kezeit fölemelni”, öccse táborába megy. A meglepett katonák, mintegy megigézetten, utat nyitnak a királynak, aki öccséhez érve, azt megragadja, táborából kivezeti és saját híveinek átadva, fogságra vetteti. Ezzel a testvérharcnak vége is lett.

Ezután a pápa sürgetésére kereszteshadba akart indulni, ebben azonban halála megakadályozta.

Halála előtt a fiát megkoronáztatta; Endrét, hogy kiengesztelje, fogságából kiszabadította, fiának a gyámjává és ennek nagykorúságáig az országnak a kormányzójává, tette. Halála után fia

III. LÁSZLÓ, Endre gyámsága alatt — aki nagyra-vágyó nejének, meráni Gertrudnak a befolyása alatt maga is a trónra törekedett — veszélyes helyzetbe jutott. Ezért az özvegy királyné az ifjú királlyal és a koronával az osztrák herceghez menekült. Ez őket pártfogásába véve, már hadra kelt Endre ellen, de a háborút Lászlónak közbejött halála megakadályozta. Erre az osztrák herceg békét kötve, a koronát kiadta

II. ENDRÉNEK, aki magát királlyá koronáztatta.

Gyöngye, pazár király volt. Alatta az ország nagy zavarokba merült, amelyek a reá befolyást gyakorló nejének szeszélyes és önkényes rendelkezéseire kezdődnek. Nagy elégedetlenséget szül különösen, hogy a királyné a magyarokat lenéző testvéreit az országba

hívja és a magyar urak elébe helyezi, amely eljárás valóságos összeesküvést támaszt a király ellen azon tervvel, hogy a trónjától megfosztassék.

Ez megakadályoztatik, de a király gyöngé a bűnösöket büntetni, a bajokat orvosolni és fonák intézkedései a zavarokat csak növelik. És az elhatalmasodott főuraknak a merészsége már annyira terjed, hogy egy alkalommal a király távollétében a királyi palotába törve, Gertrud királynét agyonvagdadják, mert föltevésük szerint a királynénak az egyik fivére a királynénak a támogatásával követett el erőszakot a nádorispán Bánk bánnak a neje. Ez az eset ugyan szigorúan megtoroltatott, de egészben gyöngé a király, hogy a zavarokon úrrá legyen.

Az elégedetlenségben, hogy híveket szerezzen magának, koronái és várjavakat adományoz a főuraknak, akik ezáltal még inkább elhatalmasodva, maguk is kiskirályokká lesznek és a királynak távollétében jószágokat foglalnak, a köznemességet elnyomják és most már ők szítják ezeknek az elégedetlenségét.

A koronái és várjavaknak az eladományozása, a királyi jövedelmeknek a csökkenésével jár, a király pedig pazarol és a kincstár üres lesz. A király adókat vet ki, a régi pénzt levonás mellett újjal váltatja be, majd rossz pénzt veret, a királyi jövedelmeknek a kezelését zsidók és izmaelitákra bízza és az ezek által kiszarolt nép nyomorult. Mindezek az elégedetlenséget csak fokozzák.

Ilyen körülmények között atyja reászállt fogadalmát teljesítendő, kereszteshadjáratra vállalkozik a király. 10.000 lovas és gyalog hadával, úgy fényes kíséretével Palesztinába megy, ott zarádonkként bejárja a szent helyeket és onnan, mert az ellenség visszavonul, a keresztveszerek pedig összevesznek, harc nélkül, dicsőséggel visszatér.

Hazaérve, itthon a leírtaknál még elfajultabb állapotokat talál, amelyeket orvosolni képtelen.

Fia, Béla, atyja ellenében is megkísérli ezt, az erre való törekvésében atyjával már harcra kél, de az ellentét elsimíttatik és a létrejött béke megszűli a király által 1222-ben kibocsátott, a sérelmeket orvosló és a későbbi korban is hosszú ideig alap-törvényül szolgáló aranybullát.

Ez az aranybulla nagyobb részében nem egyéb, mint a nemesi jogoknak és kiváltságoknak a biztosítása, azzal a záradékkal, hogyha a király vagy utóda e törvényt megszegi, joga az úrnak és nemesnek fölségsértés bűne nélkül ellene fegyverrel is pártot ütni.

Elrendeli továbbá az aranybulla a várjavak és koronái javaknak a visszavételét és hogy a király ilyeneket, mint a honvédelemnek az alaptökéit, ne ajándékozzon el többé, aztán hogy az idegeneknek adományozott jószágok is visszaválthatók, hogy idegenek az országtanács megegyezte nélkül se ingyen, se pénzért a királytól jószágot nem kaphatnak, azután hogy a zsidók és izmaeliták minden hivataltól elmozdítottassanak stb.

Megvolt hát a megbékülésnek a törvénye, de nem volt aki azt végrehajtsa.

A főnemesség nem akarta a jószágokat visszaadni és nem hagyott föl a nemességnek az elnyomásával. A papság is panaszkodott javainak az elvétele és az adók miatt. A király maga is megsérti az aranybullát, amikor pénzzavarában annak ellenére, a királyi jövedelmeknek a kezelését megint csak a zsidók és izmaelitákra bízza, akiknek az adószedése nyomán a kizsarolt népnek a jajszava hangzik föl. Olyan is akadt, aki, hogy az adóját megfizethesse, a gyermekét eladni kényszerült.

Majd a király országgyűlést hirdet, az aranybulla újabb rendelkezésekkel pótoltatik és a király egyházi átok elé állíttatik, de ezek se hoznak a bajokra orvoslást.

És valóban olyan állapotban volt már az ország,

hogy egy özönvíznek kellett jönnie, amely azt megtisztítja.

És jött, is, de már

IV. BÉLÁNAK az uralkodása alatt, aki atyját, II. Endrét, nemsokára bekövetkezett elhalálózása után a trónon követte és magát, noha atyja életében már megkoronáztatott, még egyszer megkoronáztatta.

Trónralépte után erélyes intézkedéseket tesz a túlhatalmasodott főuraknak a megfékezésére, a királyi tekintélynek ezzel kapcsolatos és az országos rendnek egyébként való helyreállítására, de már későn.

A tatár uralkodó, Dzsingisz kán, meghalt, fia, Oktáj kán, folytatta atyjának a megkezdett munkáját, körülhódítani a világot.

A Batu kán által vezetett tatároktól elsöpört népeknek a fejedelmei, az országukból kiszorított kunok is, vagy 40.000 család, a királyukkal, Kuthennel, futva menekültek az országba, ahol ez a látvány sem tudott egységet teremteni.

A király Hédervári nádort küldte a közeledő vésznek a hírére kisdud csapatával az országhatárnak a védelmére. És csak amikor a nádor, csapatának a töredékével, véresen, össze-vissza vagdalva, horpadt sisakkal, lyukas pajzsokkal a haza megmentése végett tartott budai országgyűlés elé érkezett, döbönt meg az egybegyűlt nép és rántott kardot a hazának a védelmére.

A királynak a vészkiáltására, úgy a messze égő faluknak a világító lángjával is hirdetett vésznek a láttára nagy sereg gyűlt össze Pesten, amelyet mielőtt a tatár ellen megy, részben az egymás közötti viszály emészt föl, különösen a harc a hűtlenségi gyanúval terhelt kunokkal.

A király ezenkívül látva az egyes csapatoknak, így Ugrin kalocsai érseknek, Fridrik osztrák hercegnek a külön támadó vállalkozásaiból is származó erőszétforgácsolást, nem várta be a még mindig

késedelmeskedő megyei zászlóaljkat és a még távollevő sok nemest; a döntő harchoz indítá táborát.

Vagy 65.000 főből álló sereg ütközött meg a tatár főerővel a Sajó mellett, a mohi pusztán, ahol az a tatárok által szétverten, csaknem egészen elpusztult. A pusztulás előtti utolsó órákban is elbizakodottan dőzsöltek harcosaink, ami a vésznek pillanataiban fejesztett rémületbe csapott (1241).

A király is csak kíséretének önfeláldozása árán menekült meg a csatából Pozsonyba, majd onnan Fridrik osztrák herceghez ment megpihenni, amely vendéglátásért 10.000 márka ezüstpénzt fizetnie és három vármegyét a hercegnek átengednie kellett (Vas, Mosón, Sopron), aki ezeken kívül a magával vitt kincseit is elvette tőle.

Aztán a Dunán túl összegyűjté seregeit, egyideig védi még ott országát, majd Dalmáciába menekül, onnan pedig a Frangepánok hajóján Veglia szigetére. A tatárok végigpusztítják az országot, úgyszintén Szerb-, Bosnyák- és Bolgárországokat is, majd hírül veszik Oktáj kán halálát, amire visszatérnek a hazájukba.

IV. Béla a tatároknak a kivonulása után az éhhalál, a ragadozó vadak és még a sáskajárás által is végigpusztított országába visszatérve, a nyomor és enyészetnek ott elé tárult képe nem törte meg szilárd és nagy lelkét.

Elcsüggedés helyett ernyedetlen buzgalommal rövid idő alatt helyreállította országát. Megleckéztette Fridriket, aki a tatárok elől futtában, mint vendégét, a kincseitől kifosztotta. A csatában mint vesztes, Fridrik maga is elesett és ezután az átengedett három vármegyét is visszafoglalta.

Béla az elesett Fridrikkel magvaszakadt babenbergi családnak a tartományai fölött Ottokár cseh királlyal is harcba keveredett, de ezzel, tekintettel a tatároknak újabbi megjelenésére, engedékeny, lemondó békét kötött. A Kárpátoknál újból jelentkező tatáro-

kat pedig, akik közül 52.000 maradt a csatatéren, döntőleg megverte.

IV. Béla még életében, jóval halála előtt, idősb fiát, Istvánt megkoronáztatta. Utóbb sok vizzálya támadt vele Horvát- és Dalmátországnak a vezérsége miatt, amit István a maga részére igényelt, amellyel szemben az öreg király azt kedvencének, ifjabb fiának adta osztályrészül. Ez a vizzály igen káros hatással volt az országnak a belviszonyaira.

Megzavarta az igazságszolgáltatást, mert az egyik párton bűnös a másik pártnál menedéket talált.

Másrészről pedig az urak hatalmának az elfajulására vezetett. Mindegyik király, hogy párthíveket szerezzen, kedvezett az uraknak, amelyből származott elnézést és engedékenységet aztán ezek a saját hatalmuknak a növelésére használták ki. Elfoglalták a várakhoz tartozó földeket, a királyi seregbe tartozó jobbágyokat elnyomva, saját szolgálatukba hajtották és a kisebb nemességgel is jogtalankodtak.

Így aztán a királyi tekintély csökkent, a vármegye sülyedt és a királynak, Bélának uralkodása elején a tatárjárás előtt kifejtett országrendező buzgalma kárba veszett.

Ezeket a bajokat orvoslandó, hitt össze Béla országgyűlést nyomban, ahogy fiával kibékült és alkotott megfelelő törvényeket. Az erre nemsokára elhunyt Béla után — aki azáltal, hogy az országot a tatárjárás után újraalkotta, egyike nagy királyunknak — a trónra fia,

V. ISTVÁN lépett. István az atyja ellen folytatott dicstelen harcok után még atyjának az életében Bolgárországnak a nagyrészét elfoglalta, majd trónra lépte után Ottokár cseh és osztrák fejedelem ellen vitt sikeres harcot.

Ezen harc befejezése és néhány belügyi intézkedése után, a szerbországi polgárháborúba való csöndesítő beavatkozása idején, távolléte alatt elrablott fiának, Endrének sietős visszaszerzése közben, ez a

nagy reményekre jogosító király hirtelen elhunyt.
Fia,

IV. KÚN LÁSZLÓ követte a trónon.

Uralkodása kezdetén harc újul ki a cseh királlyal, amely harc fontosabb eredmény nélkül beszünttetik. Utóbb azonban, mint Habsburgi Rudolfnak a szövetségese, újból háborúba kerül Ottokár cseh királlyal a magyar király.

Habsburgi Rudolfot, akkor egy kis grófságnak a birtokosát, római császárrá választották a német fejedelmek, amit tőle Ottokár elvitatni akart.

Mindketten Magyarországnak a szövetségét óhajtották.

Habsburgi Rudolf már V. István idején ezen fáradzott és a királynak ifjabb fiát, Endrét is — fölhasználva a királynak szerbiai távollétét — azért lopatta el, hogy a leányával eljegyezze.

Rudolf most, szövetségeseül nyerve a magyart, Ottokárt megveri, aki összes német tartományairól lemondani és Rudolfot hűbérurául elismerni kényszerült.

Ottokár ebben megnyugodni nem tudva, újból harcra kel. A magyarok által segített Rudolf azonban a Morva-folyó síkságán teljesen leveri, amely ütközetben Ottokár is elesik.

Ezután a király a kunoknak a barátságába merül, azokat kegyeivel elhalmozva, az ország jóléte és rendje, de a királyi tekintélynek is a »rovására nejét elhagyva, közöttük feslett életet folytat.

A pápának a beavatkozására időszerűleg megtér. Elfordul a kunoktól, rendszabályaira Oldamúr főnökük alatt föllázadt kunokat leveri és az országból kiűzi, majd utóbb a tatárokkal betört kunokat újból megveri és országából kiűzi.

Ez a magábaszállás azonban nem tartott sokáig, visszaesett előbbi életmódjába és nem törődve országának a romlásával, a népe nyomorán elhatalmasodott főuraknak föltámadt kiskirályságaival, folytatta

könnyelmű életét ifjan elért haláláig, addig, amíg egy elhagyott szeretője, a kún Edua bosszúból meg nem gyilkoltatta.

III. ENDRE követte a trónon, **IV. Béla** testvérének, István hercegnek a fia.

Alig hogy trónra lépett és nagynehezen megkoronáztatta magát, több trónkövetelővel találta magát szemben.

Az ország már annyira pártokra volt szakadva, hogy azt csak egy idegen egyesíthette. Különös saját-sága a magyarnak, nem tűri, hogy a hozzá hasonló nálánál jobb legyen, de az idegen nagyság előtt örömmel meghajol.

A maga fajtája iránt féltékeny, az idegen iránt hű.

Endre uralkodása a trónkövetelők elleni pártoskodó harcok között telt el, 1301-ben bekövetkezett haláláig.

Komoly ellenfelei Albrecht osztrák herceg, azután **V. István** leányának a fia, **Martell Károly** és ennek a fia, **Róbert Károly** voltak. Ez utóbbiak a pápának is a jelöltjei.

III. Endrével az Árpád-ház kihalt, amelynek tagjai a trónért való örökös küzdelemben állottak egymással szemben, sok bajt és vérveszteséget okozva hazájuknak.

Voltak közöttük királyok, akik az állami létet szilárd alapokra helyezve, majd a nemzetet területben, számban, műveltségben, anyagi jólétben és erőben* szóval minden tekintetben gyarapítva, az utókor hálájára érdemesen, a nemzetet az országos függetlenségnek, ha mindjárt a királyi hatalomnak olykor egyedúri állapota mellett is, a hatalmas császárságok és a befolyást nyert pápákkal szemben való megvédésére képessé tették.

Voltak közöttük királyok, akik alatt nagyot hanyatlott ugyan a királyi hatalommal az ország, de ei nem pusztult és tán csak azért hanyatlott, hogy a következő jobbak azt megint fölemelhessék. És az

alkotmánynak a továbbfejlődése éppen a királyi hatalomnak a romjain kezd megindulni, igaz ugyan, hogy a nemességnek sok jogtiprást és nyomort okozó hatalmi túltengésének az alakjában, de mégis általuk nemzettagok osztoznak a királlyal a főhatalomnak a gyakorlásában. A magánjogi királyság kezd közjogivá alakulni, a királyi méltóságok országos méltóságokká válni, a királyi vármegyék nemesi vármegyékké lenni stb. És II. Endre megkoronáztatásakor már mint ilyen az első király, aki esküt tesz a nemesség jogai és a korona méltóságának a fönntartására, amit a nemesi jogoknak írásban való királyi biztosítása, az aranybulla követ.

Nagy királyok voltak Szent István, Szent László, Könyves Kálmán, I. Béla, III. Béla, IV. Béla.

Pártoskodásával különösen Salamon tűnik ki, határtalan gyöngeségével pedig II. Endre, aki alatt az ország teljesen megérett egy tatárjárásnak a sike-rére.

3. A vegyesházból való királyok.

Az árpádházi királyoknak kihalta után a pápának a kegyence,

RÓBERT KÁROLY jutott a trónra. Mint első idegen házból származott királynak, a pártokra szakadva volt országban erős küzdelme volt a Csák Máté trencsényi főispán és pártja által támogatott Venczel cseh királlyal, IV. Béla leányának az unokájával, majd Csák Máté későbbi jelöltjével, Ottó bajor fejedelemmel, IV. Béla leányának a fiával. Ezt a három igénylőt pártja meg is koronáztatta. (Róbert Károly, Venczel, Ottó.)

Róbertnek aztán a pápa hathatós támogatásával, és még azért is, mert Venczelt hívei cseltszövőnek, Ottót pedig hiú, gyáva és gyöngének látták, sikerült az országban többséghez jutnia és a rákosi országgyűlésen magát egyedüli királlyá megválasztatnia,

amit újabbi megkoronázatai követtek, úgy hogy összesen vagy négyszer koronáztatott meg.

Végezve a külföldi fejedelmi igénylőkkel, sorra kerültek a belföldi kiskirályok, az elhatalmasodott magyar nagyurak. A nagyok közé tartozott különösen Apor László erdélyi vajda, aki egy Ottó bajor fejedelmet se tartott méltónak a leánya kezére, hanem kényúri gögijében ezt a trónt igénylő fejedelmet, amikor mint címzetes vőlegény nála járt, elfogatta és lezáratta.. Azonban még Apornál is akadt egy hatalmasabb, a valamennyi között leghatalmasabb kényúr, a trencsényi Csák Máté, aki egy külön szuverén fejedelemséget alapított a felvidéken. Adót vetett ki, pénzt veretett, udvarát főtisztekkel látta el, nádorral stb.

Ezek aztán szembeszálltak a királlyal is, szükségben sziklaváraikba vonultak és ott védték magukat, akiknek a megtörése nem csekély gondot okozott a királynak.

De utóbb ez is sikerült, amely után hozzáfoghatott az ország bel- és külügyeinek a rendezéséhez és a fejlesztéséhez.

Ezek között előtérbe nyomulnak különösen a bomlásnak indult védrendszernek a helyreállítására, szóval a hadügyre vonatkozó rendelkezései.

Az elidegenített és elfoglalt várjóságokat lehetőleg visszaszerezte és szükséges számú várjobbágyokkal ellátta.

A táborozásra kötelezve volt elszéledt népeket tábori szolgálatukra visszahelyezte. Az urak által jobbágyaikká tett jászokat a királyi seregbe visszahelyezte.

És a nemességnek a hiúságára- és különben is bajnoki és lovagi szellemére fényes címereknek az osztogatása és lovagi harcjátékoknak a rendezésével hatva, a nemeseket szélesebb körű személyes katonai szolgálatnak a teljesítésére, a főnemeseket pedig nagyobb és nagyobb bandériumoknak a kiállítására serkentette.

Mindezek által pedig magát és országát egy nagy hadierőnek a birtokába juttatta.

A pénzügyeket is lehetőleg javítani igyekezett. Az arany-és ezüstbányákat jobban műveltette. Állandó adót hozott be, amely évenként minden jobbágytelekre vettetett ki, ezzel szemben eltörölte, illetve mérsékelte a kamarai nyereséget, amely olymódon állott elő, hogy a régi pénz levonás mellett újjal váltatott be, aztán hogy az anyagba, amelyből ezüstpénzt vertek, sok rezet vegyítettek. Jobb ezüstpénzt veretett, és ő volt az első, aki aranypénzt is veretett.

Egyéb módokon is szaporította a jövedelmet. Új-év és nagyobb ünnepeken, bármennyire is nem tetszett ez nekik, a papságtól ajándékokat szedett. A megürült püspökségeknek a jövedelmét lefoglalta stb.

Az igazságszolgáltatás terén pedig említésre érdemes újítása, hogy az istenítéleteket eltörölte és a rendes peres bírói eljárást megalapította.

A külföldön is befolyást és tekintélyt szerzett úgy magának, mint országának.

Azáltal, hogy a lengyel királynak a leányát nőül vette, alapját vetette meg annak, hogy a lengyel korona utóbb a magyarhoz csatoltatott. A nápolyi trónnak a megszerzése iránt is intézkedik. Ifjabb fiát, Endrét, eljegyzi a nápolyi trónnak örökösével, a fiú nélkül elhalt Róbert királynak a leányával. Beavatkozik külföldi fejedelmeknek a viszályaiba, akik mint békebíró tisztelettel fogadják, sikeres, ügyes és tapintatos eljárásáért pedig szövetkeznek vele.

Szerencsétlen hadjárata volt Oláhországgal szemben. Alapos ok nélkül, merő bujtogatásra e hűbéres tartományra üt, ahol a hegyszorosok között serege úgy megveretett, hogy ő maga is alig menekült meg.

Róbert Károly az országot pártokra szakadtán, nyomorban sínylődve vette át, de nemcsak helyreállítva, hanem mint gazdag, hatalmas és Európában politikai súllyal bíró országot hagyta hátra.

Jeles király volt, aki azonban népét mégse tudta

hívévé tenni. Oka volt ennek az, hogy a nemzet nem tudott egy csapásra a király kormányának és udvarának az ezelőtti királyokétól elütő, idegen, olaszos és tán franciás szellemével is megbarátkozni.

Rajta esett meg Zách Feliciánnak a merénylete. Ez a főúr, mint bizalmasa, az udvarnál lakott. A királyné fivére, Kázmér, erőszakot követ el leányán, a szép Zách Klárán. Felicián abban a hiszemben, hogy a királyné is részes ebben, a királynét megölni akarva, kivont karddal az épen ebédnél ülő királyi családra ront.

Vagdalkozva a királyon és a királynén sebet ejt, de eközben a szolgák letiporják és fölkoncolják.

Büntetésül nemzetsége harmadízig részben-részben kivégeztetett, megcsonkított és az országból száműzetett.

NAGY LAJOS követte Róbert Károlyt a trónon, akinek a fia volt.

Folytatta atyjának az országnak az emelésére irányult tevékenységét, és pedig olyan eredménnyel, hogy az országot addig még el nem ért nagyságnak a fokára emelte.

Fegyvereivel nagy sikereket ért el. Velence ellen többször háborút folytatott és azt egész Dalmáciának az átengedésére kényszeríti. Utolsó békekötése azonban Velence irányában engedékeny volt kereskedelmi érdekeknek a föláldozása miatt, amely engedékenységre Velence tengeri sikerén kívül Nápoly felé támadt elfoglaltsága is indította a királyt.

Uralta az egész aldunai vidéket, szerb, bolgár, oláh koronás fők, tatárok és oroszok hódoltak meg előtte.

A melléktartományait háborgatni kezdő s a bolgárral szövetkezett török sereget is megveri és a töröknek a kedvét a további háborgatásoktól elveszi. Utóbb a görög császárt is segíteni szándékozott a görögöt támadó törökkel szemben, de ez elmaradt, mert fegyvereit akkor inkább a békét szegő Velence ellen

fordította. E háborút az előkészületek után meg is indította, de a fõnn jelzett engedékeny békével zárta le.

Ez idõkben jutott a török Orkan emir vezetése alatt a mindinkább hanyatló Görögországnak a közelébe. A versengõ császárok közül Kantakuzenust Paleolaggal szemben megsegíti ugyan, de városait a maga részére foglalta el. A segítõbõl hódító lett.

Lajosnak az õccse, Endre, az elhunyt nápolyi királynak a leányát, Johannát vette nõül, amely házassággal a nápolyi trónra kellett volna lépnie. De ott cselszövõkre akadt, a tarantói és durazzói hercegi családokra, akik õt is, nejét is, azután egymást is elpusztítani akarták, hogy aztán aki e tusából élve kerül ki, az jusson a nápolyi trónhoz.

Ennek a cselszövénynek esett, megkoronáztatásának a küszöbén, áldozatul Endre, akit nejének, Johannának a hálóterme elõtt fojtottak meg Aversóban.

Szerelmi elcsábíttatása által a kéjvágó Johanna is részese lett férje meggyilkolásának.

Õccsének a meggyilkolását megbüntethetendõ, Lajos két ízben is hadjáratot indított Nápoly ellen és itt, úgy Aversóban a bûnösöket kézrekerítve, Durazzói Károlyt, a legbûnösebbet, lefejeztette, a többieket szigorúan megbüntette. Johanna, késõbb Tarantói Lajosnak a neje, azonban idejekorán elmenekülve, kisiklott a kezeibõl, de utóbb Johannát a nápolyi trónért vetélytársa, Durazzói Kis Károly, a lefejezett Durazzói Károlynak az unokaõccse, miután seregét megverte, foglyul ejtette és megfojtatta.

A belügyi intézkedések terén legfõbb gondját kezelte Lajosnak a hadrendszernek megfelelõ alapokra való helyezése.

Az elkorhadt és elpusztult várszerkezetet, a hadsereg fölépítésének volt régi alapját akként vélte legcélravezetõbben pótolni, hogy a király nagy zsoldos sereget fogadjon, a fõnemesség pedig nagy bandériumokat, zászlóaljkat állítson ki.

Ezen célból aztán törvényt alkotott a nemest birtokoknak a fönntartása és a jövedelmeknek a szaporítása iránt.

Az aranybulla negyedik cikkét a nemesi birtokok fenntartása végett úgy módosította, hogy a nemes a jószágaival nem rendelkezhetik, hanem ha leszármazol nincsenek, az ősi javak testvéreire és annak a maradékaira, ilyeneknek a hiányában a kir. kincstárra szállnak. Ez az ősiségi törvény.

A jövedelmeknek a szaporítása céljából pedig a királyi, az egyházi és a nemesi jószágokon levő parasztok kötelesekké tétettek uraik számára terményeiknek a kilencedrészével adózni.

Egyéb törvények is hozattak, hogy a jobbágy egészen földesurának a hatósága alá tartozik, a kisenemes a főnemessel egyenlő kiváltság és szabadsággal bírt stb.

Az igazságszolgáltatás terén bővebben kifejtette atyja által az istenítéleteknek a helyébe állított rendes törvénykezési eljárást. Az igazságszolgáltatást gyorsította, aztán betiltotta, hogy a szülők bűnéért a gyermekek és rokonok büntetve legyenek stb.

Gondja volt az anyagi jólétnek az emelésére is. Emelkedett a földművelés, noha arra bénítólag is hatott az ősiség, a kilencedadó és az uraknak behozott patrimonialis hatósága, de különösen fölvirágzott az ipar és kereskedelem.

Nagy területe volt ennek már a király uralta tartományokban is, de gondoskodott a király szerződésekkel az egyéb országokkal való összeköttetésről is. Bécsi, prágai, nürnbergi kereskedők fordultak meg itt és viszont. Aztán benn az országban a jó utak, a szabályozott pénz és a megszaporodott városok élénkítették a kereskedelmet.

Az egyházi életet is emelte a király; maga is vallásos levén, példája az országban sok követőre talált.

A magasabb tudományos kiképzetéshez is mó-

dott nyújtott országában azzal, hogy Pécsen főiskolát állított.

Külföldi politikájában atyjának a nyomdokain haladva, annak sikereit e téren is túlszárnyalta.

A lengyel trónnak a megüresedtével Lengyelországnak a királya lett és ezzel ez ország a magyar koronához kapcsolódott. Uralma ezenkívül számos tartományra kiterjedt és egész Európában döntő befolyást gyakorolt.

A királyságnak nagy fényt és erőt adott, de nemzetét országában nem ápolva, az országos nagyságnak szilárd, maradandó alapot nem szerzett. Annak egyedüli alapja az ő kiváló egyénisége volt, amelylyel együtt aztán a nemzeti nagyság is sírba szállt. Lajos halála után leánya,

MÁRIA örökölte országait. Férje Zsigmond, IV. Károly császárnak a fia. Lengyelországnak a koronáját azonban nem tarthatta meg. A lengyelek Lajos másikat leányát, Hedviget választották királyukká, akit megkoronáztak és Jagelló litván fejedelemmel összeházasítottak.

Lengyelországnak ezen elszakadásába Mária és a kormánypálcát tartó özvegy anyakirálynő az országban Nagy Lajosnak a halála után nyomban kitört zavarok és lázongások miatt kénytelen-kelletlen beletnyugodtak; ami azonban csak kezdete volt a királynők későbbi kálváriájának.

A pártoskodó zavarok Horvátországban is föltámadtak, amelyek egyenesen Mária trónja ellen törve, utóbb a Magyarországnak is elfajult lázadással támogatottan, Magyarországnak a trónjára Nagy Lajosnak a nápolyi hadjárata alkalmával lefejezett Durazzói Károlynak az unokaöccsét,

KIS KÁROLYT helyezik, aki Nagy Lajosnak tett esküje ellenére a királynők ellen támadt pártoskodást kihasználva, a trónt elfogadta.

Úgy mondják, hogy nem tetszett az uraknak, hogy a király egy nő, aztán hogy Zsigmondnak, Mária

férjének a könnyelműsége, tapintatlan, kevély magatartása és ezeken kívül sok önkényes kormányrendelet is fokozták az elégedetlenséget ilyen nagy elfajulásba.

Kis Károlynak a dicsősége azonban nem sokáig, vagy két hóig tartott. A koronázási ünnepélyén a kitörő zokogásig mély bánattal résztvett királynők közül az anyakirálynőnek a szív fájdalját kifejező bánatos arca egy vészes bosszútervet takargatott. Ennek, a Garay Miklós nádor, a királynőknek hű tanácsosa által is odaadóan támogatóit, vagy talán épen általa kitalált bosszútervnek esett aztán áldozatul Kis Károly.

A budai királyi palotában, ahol a királynők és az új király laktak, egy alkalommal az összesküvők hivatalos ürügy alatt az anyakirálynőnek a lakosztályába kérték Károlyt, akit aztán ott, miután gyanú és kellő óvintézkedés nélkül megjelent, az arra vállalkozó Forgách Balázs halálra sebesített.

Erre a meggyilkolt Károlynak a párthívei, a nápolyi párt, Horvátországban újból lázadást támasztottak és a lázadásnak a lecsillapítására odautazó királynőket útközben, kíséretüket, abban Garay nádort is lekasza- bolva, elfogják. Az anyakirálynőt megfojtják, Máriát azonban utóbb, férjének, Zsigmondnak és Velenczének hajó- és szárazföldi haddal súlyosított követelésére, szabadon bocsátották.

ZSIGMOND közben magyar királlyá koronáztatott. Egyideig közösen uralkodik nejével, majd nejének az elhalálása után egyedüli király lesz.

A zavargások pedig folyton tartottak. Felszínen tartják és élesztik ezeket Zsigmondnak önkényes, zsarnoki jelleme, kevélysége és megvető- modora az urakkal szemben. Aztán egyéb nem tetsző tettei között különösen, hogy több ízben is idegen uralkodókkal kötött szerződéseiben a magyaroknak a megkérdezése és beleegyezése nélkül az országról rendelkezik.

Három párt is keletkezett ellene, a Károly meggyilkoltatásának a bosszúérzetétől is hevített nápolyi párt, amely párt a meggyilkolt Károlynak a fiát Lászlót, aztán egy másik párt a lengyel királyt és egy harmadik Albert osztrák herceget akarta királynak.

És olyan fokra hágott már az ingerültség ellene, hogy őt elfogva és koronájától megfosztva, Siklóson elzárták.

Szerencséjére azonban a lázadók a több királyjelölt fölött megegyezni nem tudtak, amely viták között Zsigmondot a párt hívei fogságából kiszabadítják és ezután békés eszközökkel, így a lázadók részére kegyelmi, majd a jövőre nézve törvényes kormányzási; ígéreteivel és Csehországból is hozott hadaival még sokáig folytatott küzdelmek után hívei közül, különösen Stibor lengyel vajda, Garay és a király apósának, a német Cilleinek a hathatós támogatása mellett az országnak az ura lesz.

Az országban dúlt súlyos pártharcokon kívül külföldi haderők ellen is sok harca volt Zsigmondnak az országos pártharcok alatt és azoknak a lecsillapulta után is.

Több ízben volt háborúja Velenczével, váltakozó szerencsével a tenger melléknek birtoka miatt, ahol Velence a Nagy Lajossal kötött szerződés ellenére, amely szerint Dalmáciáról végleg lemondott, terjeszkedni akart. Amely háború Dalmácia birtokának Velenczével való megosztásával, Velence előnyére végződött. A XVIII. századnak a végén aztán, amikor a velencei köztársaságnak a franciák véget vetettek, csatolta Dalmáciát I. Ferenc magyar király és római császár Magyarországnak arra való joga dacára. Ausztriához, amely állapot meg is maradt.

Azután Zsigmond idején, 1391-ben jelenik meg először a török a magyar korona területén és határszéli nyugtalankodásaival bevezeti évszázadokra szolt harcait. Zsigmond több apróbb harcot folytatott a törökkel, leginkább a melléktartományokban, válta-

kozó szerencsével, békekötéssel, majd a harcnak kiújulásával.

Nagyobb csatája volt a nikápolyi, egy kereszteshadjárat német és francia csapatoknak a támogatásával. Az egyesült sereg azonban nagy vereséget szenvedett, maga Zsigmond is nehezen, életveszéllyel menekült meg az ütközetből.

Ettől fogva csaknem egyedül maradt a magyar a törökkel szemben a csatatéren és ezután nemsokára föltűnik a töröknek a réme, Hunyady Jánosnak a nagy-szerű alakja.

Zsigmonddal szerződik Lázárevics szerb fejedelem, hogy unokájának, a magyar főnemessé avatandó Brankovics Györgynek és fiúutódainak a szerb fejedelemséget a török ellen védő magyar fennhatóság alatt biztosítsa és amely szerződés szerint a magyar királynak hűséget esküvő Brankovics Belgrádot és egyéb várakat magyar uradalmakért átadta azzal, hogy Magyarországot háborúiban egész erejével támogatni fogja.

A győztes Murád szultán azonban nemsokára végigpusztítva Szerbiát, Brankovicsot rákényszerítette, hogy e szerződéstől elálljon, évi adót fizessen és a leányát neki nőül adja.

A megtartott Belgrád azután a török elleni küzdelmeknek egyik fő gócpontja lesz és nagy szerepet játszik a törököknek a feltartóztatásában.

Zsigmond, hő óhajának megfelelően, római császárá is megválasztatva, az egész keresztény világnak a védő jele lett.

Hízelt ez a magyaroknak is, mert még ilyen magyar király nem volt és attól fogva jobban szerették, ha valamikor egyáltalán szerették.

Zsigmond, mint ilyen, hogy a kereszténységnek a három pápa által megszakított egységét helyreállítsa és hogy a huszita új vallást kiírta, Konstanczban zsinatot tartott. Az egyház egységét sikerült helyreállítani azzal, hogy a három pápa leköszönt és helyükbe

egy választatott, de a husziták, akiknek a főnöke, Húsz, máglyára ítéltetett, az egyháznak a parancsa előtt nem hajolnak meg és Ziska vezetése alatt Csehországban fegyverre kelnek.

Venczeszláv cseh királyt a guta üti. Zsigmond, huza-vona után, az elhatalmasodott husziták ellen nagy hadakat küld Magyarországból és Németországból is, de az erkölcsi erő által szívós husziták vagy 20 éven keresztül váltakozó szerencsével, olykor-olykor a magyar határon is tul jutó nagy sikerekkel fönn tartják a küzdelmeiket, amig pártokra szakadtán, Ziska vezérüknek a halála után megtörve, Zsigmondal békét kötnek és királlyá fogadják.

Zsigmond még a belharcoknak a lecsendesülte idején megkezdette az ország belügyeinek a rendezését.

Országgyűlést rövid idő alatt több ízben is tartott. Elsősorban is az elhatalmasodva volt főurak által okozott erőszakos foglalásokból, a kisnemesek, a városok és a parasztnak az elnyomásából, rablások és sok más törvénytelenégekből állott bajoknak az orvoslása végett. Így szabályozta a megzavart birtokjogokat, szigorú büntetési szankciókkal oltalom alá vétettek az elnyomottak stb.

Azután a városi ügy is szabályozás alá vétetett. A városok száma szaporítottatott. A királyi városok követei helyet nyernek az országgyűlésen és ezen városoknak a polgárai országos renddé tétettek.

Rendeztetett az adóügy, úgyszintén a kereskedelemnek az érdekében a pénz- és bányauügy. Es az árumegállító helyeknek a jogait a külföldi kereskedőkre korlátozta stb.

Azután a pápai befolyásra is rátette a kezét Zsigmond, azáltal, hogy a királynak tartotta fönn a jogot a főpapokat kinevezni és hogy behozta a placetum regiumot, amely szerint bármely pápai iratnak a kihirdetése vagy végrehajtása a királynak az engedelmétől tétetett függővé.

Későbbben a sokfelé irányult hadviselés az időközben meggyengült honvédelemnek a rendezését is szükségessé tette.

A régi várszerkezet már teljesen elenyészett. A hatalmas főnemesek pedig, mivel hiányzott egy Nagy Lajos, aki hiúságukat és dicsvágyukat ébren tartja, aztán hatalmuknak a tudatában is, annak az emelésén túl eső kötelmet nem igen érezve, a bandériumaikat hanyagul állították ki. A főuraknak a nyomása folytán elszegényedett köznemeseknek pedig már fegyverre se jutott.

Ezen bajokat orvosolta aztán egy új törvénykönyv. Amely szerint a végváraknak és az országnak a védelmére saját költségén sereget a király állít. Nagyobb veszély idején pedig a birtokos, egyházi és világi urak is fegyverre kelnek a zászlóaljaikkal. Az egytelkes nemesek a főispánnak a vezérlete alatt a megyei zászlóaljba sorakoznak. A kir. főtisztviselők is tiszti zászlóaljkat állítanak és ehhez költséget kapnak. Aztán, hogy a parasztok is katonai szolgálatot teljesítenek. Minden 33 telek után egy jól fegyverzett lovas volt kiállítandó.

Es a honvédelemnek ezen rendezésével kapcsolatosan az időközben lábrakapott elhatalmasodásoknak és rablásoknak a kiirtására az igazgatás és igazságszolgáltatásnak a rendezésével újabb törvények alkottattak.

Zsigmond alatt gyártanak először az országban: lőport és fegyvereket, és a kézműipar is föllendült azáltal, hogy vagy 200 kézművest hozott az országba Franciaországból.

Zsigmondnak emlegetett könnyelműségére világot, vet, hogy még nejeinek az életében, mint címzetes kormányzó, majd utóbb mint király a Velence ellen, folyt háború idején országrészeket könnyedén elzalogosított, közöttük a 13 szepesi várost is, ahol aztán, évszázadokig lengyel helytartó parancsolt.

Kegyetlen és ingatag jellemére vagy jellemtelen-

ségére pedig világot vet, hogy a nápolyi pártból kézre került vagy 30 nemest, köztük Kont a kemény vitézt Budán az adott szó ellenére lefejezteti és hogy hasonló módon bánt el Laczkovics István vezérrel is, aki, igaz, hogy a nikápolyi csatavesztés után, amikor Zsigmond feléig távol volt, Zsigmondnak a trónja ellen föllázadt, de utóbb kibékültek és Laczkovics a nyert sértetlenségi biztosítás ellenére elfogatott és kihallgatás nélkül lefejeztetett. Mondják, hogy ez a Laczkovics volt egyik okozója a nikápolyi csatavesztésnek azzal, hogy a jobbszárnyon a futást ő kezdte meg.

És mindezek után ezt a kevély, önkényes, zsarnoki, kicsapongó, ledér, gyengejellemű és állhatatlannak mondott fejedelmet, aki ezen tulajdonai által és azzal, hogy az országból sokat távol volt, a fölmerült zavarok és rendetlenségeknek az előidézéséhez és a fejlődéséhez kétségtelenül hozzájárult, — teljesen érdemetlennek se lehet mondani, mert, ha nem is volt egy Nagy Lajos, országát egészen véve független hatalmi állásában fenntartotta, sőt a pápaság irányában annak a befolyását korlátozva, függetlenségében emelte. Aztán római császárságával az országot a tekintélynek magasabb fokára juttatta és a belintézkedéseknek a terén is érdemes alkotások és rendelkezések fűződnek a nevéhez, különösen a városok közjogi állásának és a hadszerkezetnek a kifejtése által.

Felszázados uralkodás után

ALBERT osztrák herceg követi a trónon, leányának, Erzsébetnek a férje, utóbb szintén római császár.

Uralkodása alatt a török Erdélybe tör és zsákmánnyal visszatér, majd utóbb Szendrő várat támadja meg Murád szultán és azt az ifjú Brankovics Györgynek a hősi védelme dacára elfoglalja. A király a hozzá menekült öreg Brankovicsnak a sürgetésére segélyre indul vagy 24.000 harcossal, akik azonban csak Titelig jutnak, ahol a túlerő láttára nem bocsát-

koznak ütközetbe. E kiránduláson a király beteg lesz és nemsokára elhunyt.

Alatta a királyi hatalmat lényegesen korlátozó törvények hoztak Budán. Így: a király az országban lakjék, leányait a rendeknek a tanácsával adja férjhez, a nádort a rendek választják, a többi tisztségeket a király töltheti be, de csak magyarokkal, a külföldiek minden tisztségtől elmozdítandók stb.

Rövid, idei uralkodása után

I. ULÁSZLÓ, az ifjú lengyel király lépett a trónra.

Albert halála után, tekintettel a töröknek az országhatáron növekedő hatalmára, aztán tekintettel a főuraknak féltelenségi hajlamára, egy nő-uralkodót gyöngének tartva, tán még azért is, hogy a lengyelnek a törökkel való esetleges szövetségét megakadályozva* azzal inkább az országot erősítsék, a rendek a budai országgyűlésen elhatározták, hogy a lengyel királyt hívják meg Magyarországnak a trónjára.

Ehhez az áldott állapotban levő özvegy királyné is — amennyiben fia nem születik — azzal, hogy Ulászlót a rendek óhaja szerint férjül fogadja, hozzájárult.

De amíg a követek Ulászlóért járnak, a királyné fiút szül, erről értesíti is a követeket, akik ennek dacára Ulászlóval a szerződést megkötik.

A királyné erre a Cillei—Gara-párt támogatásával csecsemő fiát megkoronáztatja, elhatározza, hogy a trónt fegyverrel is védi és az érkező Ulászló elől gyermekével Pozsonyba menekül, ahova a koronát is magával viszi.

Majd a sógorától, Fridrich császártól a korona, Sopron és több magyar városnak az elzálogosítása mellett nyert pénzen Giskra cseh rablóhadait Ulászló ellen zsoldjába fogadta és gyermekét Ausztria kormányával a császár gyámsága és kormányára alá helyezte.

Ulászló pedig Budára érve a Szt. István koporsóján volt koronával magát megkoronáztatta.

Támadt erre nagy zűrzavar az országban és megindult a polgárharc. És közben a török is

támad az országhatáron, amire az akkor már hírre vergődött Hunyady, mint Belgrádnak a kapitánya, a hazai dicstelen csatateret elhagyva, a török ellen fordul.

A határszélen elért apróbb diadalok után nagy csatája volt a nagy sereggel Erdélyre tört és Szebent ostromló Mezt béggel. A hősiesen küzdő erdélyi nemes csapatokkal tönkreveri a török sereget, maga Mezt bég is elesett.

Ebben a nagy csatában áldozta föl magát Hunyadyért az előhadnak a vezére, Kemény Simon, aki megtudja, hogy a töröknél Hunyadynak az elpusztítása lett a jelszó, amiért rábírta a hőst, hogy cserélje el vele a lovát, a ruháját és a fegyverét, amely csere által aztán ő esett áldozatul.

Mezt bégnek a halálát egy Abeddin sah vezetése alatt küldött sereggel akarta utóbb megbosszulni a szultán, utasítva őt, hogy Erdélyt és Hunyadyt győzze le, Oláhországot is pusztítsa el. Hunyady azonban ezt a sereget is tönkreverte.

E sűrű és nagyszerű győzelmek Európának a figyelmét a magyarokra vonták, mint a hit és műveltségnek a török elleni védőjére.

A pápa közbenjárására a magyar koronáért váltakozó szerencsével folyt harcok után Ulászló Erzsébettel kibékül. Erzsébet néhány nap multán elhunyt, amire Ulászló Giskrával és a császárral két évi fegyverszünetet köt és maga is a török ellen megy.

A pápa által összetoborzott német, cseh, szerb és oláh keresztesvitézekkel egyesült főszeregével Szendrő mellett a Dunán átkel és Hunyadyt követte, aki előzőleg a Szendrő várából előtört Izsák bégnek a seregét szétverte és a béget a várba visszafutni kényszeríti. Majd Nisa alatt Eze bég és Turachán basákat futamítja, meg s a futókat Szófiáig üldözve, azt beveszi. És hasonló sors éri Charim béget is, a török derékseregeknek a vezérét, aki szintén megfutamodik.

Ezen kisebb győzelmeket követi aztán a döntő nagy ütközet a jaloveczi rónán. Az összegyűlt ozmán haderőket Hasszán bég vezeti. Hunyady a király főserégével egyesül és ádáz küzdelem után, amelyben a király is megsebesült, a török sereget összetöri, amelynek harcosai nagyobb részét ottveszték, fővezérük, Hasszán pedig fogságba esett.

Ezután a király hadaival diadalmasan Budára visszavonult.

A szétvert török hadból két csapat Albániába menekült, az egyik az elfogott Karám bégnek, a másik Skander bégnek a csapata.

Odaérve, Skander bég leleplezi magát, hogy ő Castriota György, fia annak a Castriota fejedelemnek, akitől a törökök Albániát elvették és csapatával Albániát visszafoglalta.

Amíg ezek Európában történtek, Ázsiában Karaman Ogli a török ellen föllázadt, amely miatt Murád szultán egész hadával kénytelen volt ellene sietni, alkalmat adva ezzel arra, hogy a török uralomnak Európában vége vessék.

Nem is késett a pápa Európa fejedelmeivel a magyart is hadba szólítani.

Velence és Génua hajóhadat ígértek, Görögország a szultán seregének a hátbatámadását, Castriota pedig Macedónia felől segílyt, amik folytán és Caezarini Julián bíbornok, pápai nunciusnak ékesszóló szavaira a harc elhatározott és megtörtént a hadüzenet.

Murád minden oldalról ellenséget látva, követeket küldött, békét kötni a magyarokkal, követei között Brankovics György is, aki országát visszakapta.

Szendró és még öt várnak az átadása, ezüstbányák, a foglyokért nagy váltságdíj, és Magyarországnak Oláhország fölötti fönnhatósága voltak a kedvező békefeltételek, amiket Hunyady is elfogadásra ajánlott, amire a király az evangéliumra, a követek a koránra esküdvé, a békét 10 évre megkötötték.

A király a szerződést aláírta és a föltételek, a váraknak az átadása részében, teljesítették.

De közbevetette magát az egyház. Alberti bíbor-nok tudtul adta, hogy Európának a népei a harc-terre már útban vannak, hát a magyar se maradhat el. Caesarini pedig bizonyítgatta, hogy a hitetlennek tett eskü nem kötelez, az egyház felbontja a béke-kötést és így nem maradt más hátra, mint a két rossz között választani; vagy hitszegőnek lenni a törökkel szemben, vagy gyávának tartatni Európa által.

Az utóbbit súlyosabbnak tartva, a harc határozatokat el.

A vagy 20.000 emberből álló magyar sereg felvonult, segélyül jöttek Drakul oláh vajda 10.000 lovas-sal és a lengyelek 5000 harcossal.

A többi ígért segély elmaradt, sőt a genuai hajók szállították át jó pénzért a szultánnak a seregeit a Boszporuszon.

A magyar meg lett csalva, elárulva és csaknem magára hagyva.

Azonban visszatérés helyett a várnai síkon mégis megütközött.

1444. évi november hó 10-én álltak csatarendbe a magyar harcosok. Az ozmán hadnak a csapatai pedig erre a hajnali órákban a szemközt álló hegyek-ről megkezdték a levonulásukat. Elöl a keleti pom-pában ragyogó ázsiai lovasság, utána a romániai csapatok, azután a tevéknek a csoportjai, a kurd íjászokkal, mögöttük a kincs és élelemmel megrakott társzekerek és hátul a szultán janicsáraival.

Hunyady azonnal való támadást rendelt, nehogy a török had kifejlődhessék.

A nagy küzdelemben már mind szétverettek a török csapatok és a győzelem már a magyaroknak a részén volt, csak még a szultán állott csatán kívül az ő janicsáraival.

Ekkor a király, a dicsvágytól égő harcosai, test-

őrei által fölizzgatva, hogy a diadalból ő is részt szerezzen, a hozzá méltó ellenfelet, a szultánt harcra kívül állni látja — és tán gondolva, király a király ellen —, Hunyadynak előző csatarend-beosztása ellenére csapatával a szultánra tör.

Murád ezt meglátva, a békekötésnek elővett levelét az égnek tartva kiáltá: „Ha Isten vagy, akit a keresztények imádnak, bosszuld meg nevedet azokon, kik azt megfertőztetek!”

Es a levelet egy lobogóra tűzve, elkeseredetten rohant janicsáraival a király ellen, amelyre következő tusában a csatát a törököknek javára eldönté. A király elesett és ennek láttára a magyar csapatok megfutottak.

A hitszegésnek ez a nagy csatavesztés volt Istentől a büntetése. A királyon kívül Julián bíbornok, az egri és a nagyváradi püspökök és még sok nagyúr is elesetek.

Hunyady Oláhországba menekült. A vajda a szultánnak kiadni akarta, a szultán azonban nem fogadta el, megbecsülte benne a hőst.

A király halála után az ország ismételten kísérletet tesz Frigyes császárnál az ifjú, már megkoronázott királynak, Lászlónak a kiadatása iránt és miután ezt a császár megtagadta, László királyságának a megerősítése mellett, előbb több kapitánynak, majd Hunyadynak főkapitánnyá történt nevezése után, a Pesten tartott gyűlésen Hunyadyt kitörő lelkesedéssel, csaknem királyi hatalommal az országnak a kormányzójává választották, amit Hunyady arra az időre, amíg a király hazakerül, elfogadott.

Hunyady, mielőtt még kormányzóvá választatott, fegyvereivel a törökhöz pártolt oláh vajdát megbünteti. Helyébe más vajdát helyez. Ezután a saját hatalmának a növelésével hűtlenségbe esett Cillei Ulrikot a magyar korona iránti hűségére kényszeríti, majd, már mint kormányzó, Oláhországban a törököknek a beavatkozása folytán újból rendet csinál és

ezután minden figyelmét egy a török ellen indítandó hadjáratra fordítja.

Alkalmat adott ehhez a szultánnak akkor Albánia ellen folytatott háborúja és bár Cilleinek az ármánykodása és ennek folytán Brankovicznak az árulása, — aki nemcsak hogy nem segítette Hunyadyt, hanem támadó szándékáról a szultánt értesítette —, nagyon megnehezítették a helyzetét, 8000 főnyi oláh segédcsapattal támogatott 24.000 főből álló kisdéd csapattal a szultánnak 150.000 főből álló táborával a küzdelmet fölvette.

A szultán, aki a támadásnak Brankovicstól vett hírére Albániával fegyverszünetre lépett, amikor a Brankovics megbüntetésére indult Huny adyval szembe került, követivel békeajánlatot tett neki, amit Hunyady el nem fogadva, a nagy ütközet megtörtént.

Ez az ütközet volt a mérkőző erőknek nagymérvű egyenlőtlensége folytán Hunyadynak egyik legnagyobb csatája, a Rigómezőn 1448-ban.

Csaknem két napig tartott az ellenfeleknek a tusája, amíg Székely János csapatvezérnek az ellenség üldözése közben, utasításellenes, túlzott előtörése, azt követőleg az oláhoknak a szultánhoz való átpártolása és ennek láttára a magyar harcosoknak a megfutamodása azt a török javára eldönti.

Hunyady, menekülése közben sok viszontagságon átesve, Brankovicznak a kezébe jut, aki szintén a szultánnak kiadni akarja, de ő is, mint négy év előtt az oláh vajda, visszautasított. Erre Brankovics Hunyadyt terhes, de utóbb a magyar országgyűlés által feloldott szerződés mellett szabadonbocsátja, úgyszintén nemsokára Hunyady fegyveres fellépésére Hunyadynak fiát, Lászlót is. Egyúttal vele béke, a törökkel három évi fegyverszünet köttetik.

Ezután Hunyady a felvidéken garázdálkodó Giskra ellen fordul, fegyvereinek a teljes sikerét azonban a reá irigy, hatalomféltő uraknak az árulása meggátolja.

Úgy hogy most már véget vetendő a nemcsak reá, de a hazára nézve is nagyon káros gyűlölködő armányoknak, maga is erélyesebben hozzálát az ifjú királynak a kiszabadításához.

Ez aztán az osztrák, cseh és morva rendekkel szövetkezeti és Cillei által is támogatottan, fegyveres kényszerre, sikerült.

A király Pozsonyba érve a királyi esküt leteszi, Hunyady pedig a kormányzóságról ünnepélyesen lemond és a közügyektől visszavonul.

Az ifjú király Cillei fölügyelete alá kerül, aki saját korlátlan hatalmának a megalapítása céljából a királyt kicsapongó, ledér életbe merítve megrontani, Hunyadyt pedig elveszteni akarja, azzal, hogy a király szívében féltékeny gyanút és gyűlöletet igyekezik ellene kelteni, mint aki a trónjától megfosztani akarja. De a királynak,

V. LÁSZLÓNAK, Albert fiának, s egyúttal Ausztria urának, föltámad ősi jelleme és osztrák befolyás alatt kiszabadítja magát megrontójának a kezeiből.

Ettől fogva jobb szellem kezd a kormányban uralkodni. Hunyady is visszakerül a kormányhoz, főkapitány, lesz.

Épp jókor, mert a török újból jelentkezett.

II. Mohamed követte a trónon Muradot és a mindinkább hanyatló görögtől elfoglalta Konstantinápolyt.

Konstantin fejedelem 5000 harcosával és 2000 genuai segélycsapattal védte a fővárost és a végküzdelemben maga is harcosai közé állva, hősiesen elesett.

Ezután mondta ki Mohamed: „Amint egy Isten van az égben, úgy egy úrnak kell lennie a földön, és az én vagyok.”

Es a Firuz bég vezetése alatti seregével az ellentmondó Szerbiára ütött, de a segélyül hívott Hunyady csakhamar ott terem, a török sereget szétveri és a vezért foglyul ejtve, Belgrádba viszatér.

Es állítólag itt mondta a diadalnak hősei között

levő fiának, a 14 éves Mátyásnak: légy jobb az apádnál. Amire az ott volt hívei azt felelték, hogy nem lehet; de a későbbi Mátyás király bebizonyította, hogy mégis lehet.

Közben Cillei újból a királynak a kegyeibe jut és most már Garayval és Újlakival szövetkezve egyenesen a kormánytól elmozdított Hunyadynak az élete ellen tört. Cselei azonban nem sikerültek és az újabbi török veszedelemnek a hírére Hunyady úgy a celtszövőkkel, mint a királlyal kibékül.

A pápa egész Európában keresztesháborút hirdet és a Budán megrémült rendek a sok készülődésnek végeredményeként siettek minden hatalmat a királlyal és a jogtartó pártokkal Hunyadyra ruházni, aki csaknem egymaga, most épen úgy mint mindenkor, készen állott a hazának a védelmére.

Cillei a királyt Bécsbe szöktette és Hunyadynak a vereségét óhajtván, a tőle telhetőt megtette, hogy Hunyady a zászlóaljakkal ne támogattassék és hogy a főurak a váraikba zárkózzanak.

Külségély nem érkezett, s így Hunyady csaknem magára maradt barátaival, ezek között a lelkes keresztiesyezérrel, Kapisztrán Jánossal.

Így állottak a körülmények, amikor Mohamed azzal a tervvel, hogy Belgrádot, Budát, Bécsset és Parist elfoglalja, új támadást kezdett és Szerbiának végigpusztítása után 160.000 főből álló seregével és 300 ágyújával Belgrád alatt megjelent.

Hunyady, fia László és sógorával» Szilágyi Mihállyal Belgrádot eleséggel láttatja el, ő maga sürgősen sereget gyűjt annak a fölmentésére. Kapisztrán János pedig a keresztieseknek az összeszedésén buzgólkodik.

Mohamed 200 hajójával a dunai utat Zalánkéménig elzárja és ágyúival megkezdí Belgrád ostromát.

Hunyady segélyre tovább nem várhatván, Kapisztrán által támogatva, a Duna, Tisza és Száváról

gyűjtött kis hajóhadával először is a dunai török hajórajt verte szét, amely győzelemmel megnyílt az út Belgrádba és seregeinek egy részét odaszállíthatta.

Mohamed ezalatt, már nyolc éj és nappal óta, a vár-falakat oly hevesen törette, hogy a török már erőt vett, a falakon ütött réseken a városba hatol és véres utcai harcokban a védő hősokeket a várba, majd a városnak külső falaira, bástyáira szorítja. Egy hatalmas török már a várnak a falára kapaszkodik és ott a török zászlót kitűzni akarja, ezt észreveszi az egyik vitéz, Dugovics Titusz és birokra kel vele, de az erők egyenlőek, amire a magyar hős magát is halálra szánva, az átnyalábolt törököt a mélységbe rántja. A válságos pillanatokban a bástyákra szorult keresztetek a lőréseknek a betömésére ott összehalmözva volt rőzsét olaj és szurokba mártva meggyújtják és az ostromlók közé hányják, és erre a tűz terjedésével támadt zavarban a védők a törököt a városból kiverik. A fanatizált keresztetek, utánuk rohanva, támadásba mennek át és kifejlődik a rettenetes harc, amely küzdelemben viszi az egész török tábor. Ezt látva Hunyady, vitézeivel szintén kitör és a nagy csata a küzdelemben szintén résztvett megsebesült szultánnak is a megfutásával és a török seregnek a szétverésével végződik. (1456.) A szultánt egy gerely ütötte oldalba, amire megfutott.

E nagyszerű győzelem után Hunyady nemsokára, a sok harcnak kimerítő fáradalmaitól, vagy a táborban szerzett ragályos betegségtől, tán mind a kettő folytán elhunyt. Nemsokára követte a hős Kapisztrán is a sírba.

így fejezte be Hunyady sorsszerű azt a küldetését, hogy a törököt föltartóztassa.

Hunyady nagyságának a jellemzésére találóak azok a szavak, amelyekre nagy ellenfele, Mohamed, halálának a hírére fakadt:

„Benne a föld legkritkább emberét vesztette el.”

Cillei pedig a halálhír okozta ujjongó örömeben így fakadt ki:

„Addig nem nyugszom, amíg az egész ebfajt ki nem irtom.”

Mind a kettő ellenségnek a nyilatkozata és mégis milyen nagy a különbség a kettő között.

Cillei nyomban hozzá is fogott gonosz tervének a kiviteléhez és evégett, miután magát kormányzóvá nevezte és a Hunyady-fiúkat váraiknak az átadására köteleztette, a királlyal Belgrádba ment, de a saját vesztére.

A Hunyady-fiúk értesülvén a gonosz tervről, megérkezte után László Cilleit magához kéreti. Szemére hányja ellenséges magatartását és az ebből támadt összecsapásban megöli.

A megrémült király előtt a főurak magukra vállalkják Cilleinek a megölését, a király megbékül és a Hunyady-fiúk anyjának, Szilágyi Erzsébetnek esküvel ígéri, hogy fiaim nem áll bosszút.

A Hunyady-fiúk kíséretében Budára tért király azonban utóbb mégis hitelt ad a Hunyady ellenségek izgatásainak, hogy a fiúk, életén át, a trónjára törekszenek, amiért egy lovagjáték alkalmával elfogatja őket és Lászlót halálra ítélve, a Szent György-téren lefejeztette.

Mondják, hogy háromszor csapott a hóhér Lászlóra, aki ezután még fölállott, a király felé indul és ártatlanságára hivatkozva, mert három csapást kiállott, a szokás szerint a legnagyobb bűnösnek is ily esetben kijáró kegyelmet követeli. De néhány lépés után köpenyében megbotolva elesik, amire Garay kiáltására a hóhér egy negyedik vágással leüti a fejét.

És ezt a véres munkát az összeesküvők még azzal is tetézik, hogy okiratot készítenek, amelyben az egész Hunyady-családot felségsértőnek és hazárdulónak bélyegzik.

Hunyady Lászlónak anyja a kegyetlen tett után

nyílt hadat üzen a királynak. Szilágyi Mihály fegyverre kelve, Erdélyt elfoglalja és a fölháborodott országnak a nagyobb része melléjük állt.

A király Bécsbe menekült, majd békekísérletének a megghiúsulta után Prágába megy, ahova a fogoly Hunyady Mátyást szintén magával viszi.

Prágában a király nem sokáig él, egy éjjel rosszul leszjés reggelre meghal.

Állítólag a cseh trón iránt vetélytársa, Podjebrád György mérgezte meg.

A király halála után a francia és lengyel király, a szász herceg és Fridrik római császár, a Hunyady-ellenes Garay és társai által jelölt tróntigénylőkkel szemben a nagybátyja, Szilágyi Mihály által hathatósan, 20.000 katonával támogatott kiváló 15 éves

HUNYADY MÁTYÁS -választatott meg' nagy lelkesedéssel királynak.

Díszmenetben hozták el a rendek Podjebrádnak az udvarából, aki előzőleg a leányát, Katalint jęgyezte el vele.

Mátyás sok ellenséggel került szembe. Külföldön a tróntigénylők és a török, belül a pártos urak, Garay, Újlaki stb. és a Giskra vezetése alatti cseh rablóhadak.

Sikerült valamennyiüket legyőzni és megnyerni.

Mindenekelőtt nagybátyjának, Szilágyi Mihálynak a kormányzói befolyása alól szabadította ki magát, aki merészebb terveiben csak gátolta őt. Alkalmat adott ehhez Szilágyi, amikor Beszterce grófja lett és a neki meghódolni nem” akaró várost kíméletlen szigorral támadta meg, amely eljárása lázadásra vezetett. Mátyás példás igazságot akarva szolgáltatni, Szilágyit lecsukatta, utóbb szabadra helyezte ugyan, de kormányzó többé nem lett.

Alig hogy ez megtörtént, az Újlaki—Garay-párt támad ellene, Fridrik császárt királynak választja és megkoronázza. Mátyás serege az első összeütközés-

nél vereséget szenved, utóbb azonban diadalt arat, majd a pártütő urak egyrészenek a hazafias érzete föltámad és a király békejobbját elfogadva, melléje állanak. Ezután a császárral békét köt, amely szerint Sopron és a szent korona 60.000 aranyért visszakerülnek, de a császár az országra jogokat tart fenn, ami a békét ugyan terhessé teszi, mégis a törököknek a nyugtalanodása folytán a rendek azt elfogadják.

Ezután Giskra ellen fordul, aki a lengyel királynak szánta a magyar trónt és cseh rablócsapataival a felvidéket nyugtalanította. Mátyás e hadakat sziklaváraiába szorítva, Giskrával kibékül és csapatával a török ellen zsoldjába fogadja. Ezek és egyéb önkéntesekből állított állandó gyalogoshad lett alapjává a későbbi híres feketeseregnek.

A már évek óta fenyegető török ellen ezek után fordítá a fegyvereit. Annak Bosznia meghódítása után visszatérő seregéből az elért részt szétveri és az ott talált 17.000 foglyot kiszabadítja. Majd a török által megszállva tartott Boszniába tör, annak fővárosát, Jajcát vagy 60 várral elfoglalja és a fővárosnak elfogott vezérével, úgyszintén vagy 400 főnyi őrségével diadalmenetben Budára visszatér.

Nemsokára a szultán megkísérli Jajczának a visszafoglalását. Azt ostrom alá veszi, de a Mátyás által vezetett segélyhad közeledtén a hírére sietve visszavonul és ázsiai és görögországi elfoglaltsága miatt egy ideig békében marad, sőt utóbb békeajánlatára a rendek békét kötnek.

A békét azonban később, amikor a magyar hadak a csehek ellen voltak elfoglalva, megszegi és az alvidékre rablókirándulásokat rendez. Ezeknek véget vetendő, Mátyás a cseh és lengyel királyokkal megkötött béke után a török ellen fordul és amíg vezérei másfelé győzedelmeskednek, ő maga Sabácz várat foglalja el. Ezek után Fridrik császárral harcba kerülve, a határszéleknek a védelmét Kinizsi Pál

temesi főispánra bízta, aki két évvel később az Erdélyre tört és onnan már gazdag zsákmánnyal visszatérő törökön a Kenyérmezőn fényes diadalt arat. Kinizsi ezután is Brankovics szerb fejedelemmel egyetértésben hűen védte az alvidéket és több kisebb csatában megverte a rablásra betört török csapatokat.

Ezidőben telepített le Kinizsi vagy 50.000 szerbet az alsó vidéken.

II. Mohamednek a halála után a török nem is nyugtalankodott már. Fiai, Bajazid és Dzsem (Zizim), testvérharcba keveredtek. Viszályuk Bajazid győzelmével végződött. Dzsem a Rhodusziakhoz menekült, akiknek Bajazid 100.000 aranyat fizetett, hogy el tartsák és szabadra ne eresszék.

Mátyás Bajaziddal öt évre békét kötött, amit három évvel meghosszabbított és ezzel szakított azzal a politikával, hogy a magyar küzdjön Európáért és a többi fejedelmek leginkább csak nézők Tegyenek.

Mondják, hogy mielőtt Mátyás Bajaziddal békét kötött, a Dzsem-pártiak fölkeresték azzal, hogy fogadja Dzsemet pártfogásába és helyezze vissza trónjára Sztambulba (Konstantinápoly).

Mátyás elfogadta e tervet és hozzájárultak ahhoz a pápa és a világi fejedelmek is.

De ez a nagyszerű terv, ami Európa békéjét teremtette volna meg és elhárította volna Magyarországnak a török okozta későbbi romlását, meg hiúsult, mert a Rhodusziak Dzsemet nem adták ki.

A törökkel még Jajczának az ostromával kapcsolatos hadakozásai után Boszniában végezve és akkor békét nyerve tőle, az országnak északnyugati részét háborgató zsebrákok ellen fordult Mátyás és ezt a különböző nemzetiségből összeállott, vagy 7000 főnyi kóbor rablócsapatot, amely az országban sok pusztítást vitt végbe, kiirtotta.

Majd a behozott új adó miatt Erdélyben kitört

lázadást, ahol a vajdát, Szentgyörgyi János grófot, Magyarországtól független fejedelemnek kiáltották ki, elnyomja és Bogdánovics István moldvai fejedelmet is megleckézteti, aki a lázadókkal egyetértett.

Hosszas háborúja volt Mátyásnak a cseh koronáért. Erre a háborúra különösen a pápa ösztönözte, Tiogy az egyháztól elfordult cseh királyt megbüntesse.

Mátyás diadalmasan harcol, sőt a harcinak az utolsóján fényes diadalt arat; az olműtzi békével azonban csak részsikert ér el sokoldalú lekötöttsége és különösen Fridrik császár ármánykodásai miatt.

Ez a nyugtalan császár, bár érzékeny vereségeket szenvedett tőle, többször is hadba keveredett Mátyással, míg végre Mátyás, Linzet kivéve, egész Ausztriát elhódította tőle.

Ez a nagyratörő, gyöngé és erélytelen császár szívósan ragaszkodott ahhoz, hogy a magyar trónt elnyerje, holott a maga országát se tudta megvédeni, de nemcsak megvédeni, de védeni se.

Úgyhogy amikor Mátyás az ellene folyt hadjáratban városait sorra elfoglalta, erélyes védelem helyett egyik helyről a másikra bujdosva, mondják, hogy azzal vigasztalta magát, hogy „boldog, ki feledni tudja azt, ami visszahozhatlanul elveszett”.

A cseh háborúk folyamán az országban még egy lázadás támadt Mátyás ellen. Az egyházi és világi urak támasztották ezt, akiknek nem tetszett a megadóztatás és a hatalmi féktelenségeiknek és törvényszegéseiknek szigorú rendszabályozása és büntetése. Ezek a lengyel királynak a fiát hívták meg a trónra.

Mátyás azonban, idejekorán értesülve a dologról, a lázadók egyrészének békés megnyerése által, majd haddal az országba jött lengyel királynak a kiverésével a lázadást elfojtotta.

Mátyás uralkodásának az ötödik évében koronázathatta csak meg magát, mert csak akkor szerezhette vissza az Albert özvegye által elzálogosított koronát Fridrik császártól.

Uralkodása végén még törvénytelen fia, Corvin János részére szeretete volna a trónját biztosítani. Erre való tekintettel a nádori hatáskört kibővíti és nádorrá lekötelezett hívét, Szapolyai Imrét választatja meg, aki azonban előtte elhalt. Ezen óhajának a teljesítését a rendek meg is ígérik, de halála után ígéretüket nem váltották be.

Ezen buzgólkodva huny el a király, aki akkor már hosszabb idő óta betegeskedett, 50 éves korában, Bécsben. Egy napon egy tányér anconai fűgét evett második neje, Beatrix kezéből és egy órára reá meghalt. Szó esett arról is, hogy a fűgék mérgezetek voltak.

Mátyás alatt — az ő szellemben, igazságszereteten, erély és vitézségben kiváló egyénisége folytán, akit a pápai követ röviden úgy jellemez, hogy a keresztény világban hozzá hasonlót találni nem lehet — kívül hatalmas, belül erős és virágzó lett az ország.

A meggyengültén átvett királyi hatalmat az erő magas fokára emelte, emellett országgyűlést sokszor tartva, tiszteletben tartotta a nemzetnek a jogait és az alkotmányát, és a főurak elhatalmasodása elé korlátot szabva, őket a törvényességnek a terén királyi erélyével és hatalmával megtartani is tudta.

Hatalmát a jó adórendszerre és a katonaságra alapította.

Adórendszere és vámrendszere, különösen a kiváltságoknak a beszüntetésével, aminőkkel számos úr, városok, a jászok, kunok stb. bírtak, tetemesen emelték a kincstári jövedelmeket, úgyszintén a főpapoknak is a megadóztatása. Az ebből támadt megterhelés időszerűleg lázadást is szült, de látva a nemzet, hogy a király előtt a hazának a java és a dicsősége lebeg, ebbe belenyugodott.

Állandó hadserege és annak harcmodora, amik fegyvereinek oly nagy súlyt adtak, messze híresek voltak.

Az állandó sereg 20.000 lovas, 8000 gyalogos,

9000 csataszekér és a 8000 főnyi feketeseregből állott, amejy utóbbit a király maga vezette.

És ennek évi zsoldja 1 millió 60.000 arany volt.

A külkereskedelemre bénítólag hatott ugyan a törökkel és a szomszédokkal, lengyel, cseh, osztrák népekkel folyt hadakozás, de a belkereskedés és ipar a király ápolása alatt — a jó utak, az igazságszolgáltatási rend, a fényűzés terjedése és külföldi mestereknek a behozatala által — föllehült.

Támogatta a földművelést is a király, serkentve urait parasztaiknak a megbecsülésére.

Nagy gondot fordított a tudományoknak a művelésére is.

Megalapította a pozsonyi egyetemet. Külföldről tanítókat hozatott.

Ezenkívül egy az egész hazai ifjúságot egyesítő, vagy 40.000 tanulónak a befogadására alkalmas nevelőintézetnek a föllállítását is tervbe vette, hogy a tanárok is ott lakjanak. Ezen tervének a keresztülvitelében azonban korai halála megakadályozta.

De mondják azt is, hogy ezen építkezései egy nagy kaszárnyának az alapítására vonatkoztak.

Aztán híres volt Mátyás királynak a nagy könyvtára is, az ú. n. Corvinák, vagy 50.000 részint írott, részint nyomtatott könyvvel, bársonyba kötve, arannyal, ezüsttel ékesítve.

Mátyás állíttatta föl az első könyvnyomdát.

A templomtornyokon pedig órák voltak láthatók.

Mind kiváló szellem és ízlésre valló ténykedések és alkotások abban az időben, amelyben állítólag sok főúr még a nevét se tudla leírni.

Messzeragyogó igazságszereietére pedig élénk fényt vet az a mondás:

„Meghalt Mátyás király, oda az igazság.”

II. ULÁSZLÓ, a cseh fejedelem követte a trónon Mátyást, akinek a halála után a föllélegzett főnemesek, egyéb urak és a királyné öt pártra szakadva állítottak jelölteket a trónra.

A főurak leginkább Ulászló körül csoportosultak, a többi pártok pedig Ulászló öccsét, Albert lengyel herceget, Miksa osztrák herceget, Corvin Jánost, Mátyásnak a törvénytelen fiát jelölték, a királyné pedig személynek a meghatározása nélkül, csak úgy általánosságban olyan királyt akart, aki őt nőül veszi.

A pártok megegyezésre jutni nem tudtak, amiért abban állapodtak meg, hogy az legyen a király, akit Szapolyai (Zápolya) István választ.

A Mátyás alatt nagyra nőtt, akkor bécsi kormányzó Szapolyai pedig Ulászlót választotta, a leggyöngébbet, aki legjobban felelt meg Szapolyainak egész a királyi trónig hatalomra törő céljainak, akit szívesen fogadtak a többi főurak is, mert önekik szintén bábkirály kellett hatalmi vágyaiknak a teljesüléséhez, vagy ahogyan Báthory István mondta: „akinek üstökét markukban tarthassák”.

Ezzel szemben történeti tényként említik, hogy Ulászlónak királlyá választása nem a főurak hatalmi önzésének a következménye, vagy legalább is nem egyedül ennek a következménye, hanem ez országos érdek is volt.

Hogy Magyarország hatalmi állásának a megtartása egyenesen szükségessé tette az összeköttetést vagy a Jagelló-, vagy a Habsburg-házzal, amelyek közül aztán a népszerűbbre, a Jagelló-házra esett a választás, annál is inkább, mert az abból királlyá választott Ulászló akkor még nemcsak hogy arra érdemetlennek nem látszott, hanem ellenkezőleg éppen arravalóságot igazolt azzal, hogy mint cseh király a trónját egy Mátyás királlyal szemben is meg tudta tartani és kitűnő diplomatának is bizonyult. A későbbi sülyedést pedig előre senki se tudhatta.

Nagyon gyöngé király volt, alatta nagyot hanyatlott az ország.

A főurak elhatalmasodtak s mindjárt az első országgyűlésen, amely a császárral kötött béke alkalmából lett egybehíva, legfőbb gondjuk törvényeket

alkotni, de nem az ország, hanem a kiváltságos osztálynak a javára. A meghozott törvények korlátozzák a királynak a hatalmát, eltörlik a főuraknak útjában álló nádori törvényszékeket, épúgy az esküdtbíró-ságokat, könnyűéneket az uraknak honvédelmi kötelemeink stb.

Nádorrá Szapolyai választott, de a kormányhatalomhoz vele szemben Bakács Tamás bíbornok jut.

Szapolyai erre ellenzékét támaszt és féktelen harc fejlődik ki a kormánnyal szemben, a harcoknak országgyűlési színterével.

A király vadászat és egyéb kedvteléseinek él, erőtlenségeivel szemben, de nem is törődik azokkal.

Akad már olyan úr is, aki a királlyal szembeáll, gúny tárgyává teszi és gúnynevekkel illeti.

Általában úgy mondják, hogy szabadon cselekedett alatta mindenki, tett amit akart és mindenre azt mondta, hogy jól van. (Dobzse.)

A kincstár is kiürült, pénzszükséggel küzdött, olyannyira, hogy a nyilvános pecsenyesütő-sátrakból is hordatta ételét, amiket órála lacikonyháknak neveztek el.

Fridrik császár fia, Miksa, játszva foglalta vissza Bécsset és Ausztriát, sőt egész Buda alá nyomult seregével, amit az elfoglalástól az mentett meg, hogy zsoldos serege ott föllázadt, mert fősvény atyja nem küldött pénzt és így visszavonulni kényszerült.

Mátyás királynak hátramaradt feketeseregével Kinizsi a temesi bán-ságot pusztító és Szörényt ostromló törököt megegyezéssel megveri és ezen utolsó diadala után ez a világhírű sereg is, mert a zsoldját nem kapja meg, föloszlik és rablóhad lesz.

Ezt a rablóvá lett hadat Kinizsi aztán szétveri, a király is föloszlatottnak nyilvánítja, amire részben zsoldért más zászlók alá szegődik, részben pedig a xablást folytatva, elpusztul.

Kinizsi is nemsokára elhal s ezután a határon

nyugtalankodó török ellen Corvin János nyer több diadalt.

A király a törökkel több ízben fegyverszünetet és békét köt, így 1514-ben is, amely évben a török újabbi rablókalandjainak a hírére a pápa keresztesháborút határoz és Bakács Tamás a kötött béke ellenére is a pápai bullával megjelenve, a rendek többségének a hozzájárulásával az országban keresztesharcot hirdet.

Sok nép gyűlt erre össze Pest, Nagyvárad, Kalocsa és Fehérvárra.

Vezérül a Belgrád alatti harcokban kitűnt székely bajnokot, Dózsa Györgyöt nevezte ki Bakács és küldötte a pesti táborba, aki merész és arra termett férfit volt.

A nép elhagyva falvait, hiányzott a munkás kéz. A nemesurak látva az ebből támadt bajt, őket visszatartani igyekeztek, de sikertelenül. Majd kegyetlenül büntették otthonmaradt családtagjaikat. Ezt hírül vették a harcosok, amiért az urak ellen törtek.

Így támadt aztán a Dózsa-féle parasztlázadás, pusztítva amerre járt palotákat, uradalmakat és lemészárolva uraikat.

Mondjuk, hogy Dózsa kezdetleges sikerein föl-buzdulva, már a királyságnak az eltörlésével kommunizmust hirdetett, de mások ezt tagadják azzal, hogy Dózsa csak a népnek a javát akarta és hű alattvaló akart maradni, de nem az uraké, hanem a királyé.

Csanád elfoglalása után Dózsa Temesvárt veszi ostrom alá, ahol a segélyül hitt Zápolya János erdélyi vajda Dózsa seregét szétveri, nagyrésztét fölkoncoltatja és Dózsa Györgyöt 40 alvezérével foglyul ejti.

Az alvezérek közül Dózsa Györgynek testvérét lefejezteti, a többi börtönre vetve 14 napig éhezette.

Harminc a 14 napi fogság alatt éhenhalt, a megmaradt kilencet Dózsa György elé bocsájtá, aki tüzes vastrónon ült, fején izzó vaskoronával, kezében izzó

kormánypálcával, testét a cigányok forró zsírral öntötték és tüzes fogókkal csipkedték.

És a kilenc fogolynak megparancsolá, hogy a vezérüknek összesütött húsát megegyék.

Három nem engedelmeskedett, amire karóba húzták, a többi hat elkezdte a fogaival tépdetni.

Dózsa jajszó és szisszenés nélkül tűrte kínoztatását és amikor a 6 alvezére nekiesve fogaival a húsát, tépdeste, elmosolyodva monda nekik:

„Úgy látom, hogy nem harcosokat, hanem kutyákat neveltem.”

Vagy 70.000 parasztnak és több száz nemesnek került az életébe a lázadás és a legyőzött parasztok rabszolgákká téve, vagy 300 évre letiportattak.

A parasztlázadás letörése után Zápolya oly nagy népszerűsége tesz szert, hogy pártja a királyt trónjáról letenni és Zápolyát arra emelni akarja. De a Buda közelében táborozó cseh hadaknak a láttára a lázadás lecsillapul. A király ezután Miksa császárral szerződést köt családjaiknak az összeházasodására vonatkozólag és arra, hogy a király fiának a halála esetére a király leányának a leendő férjére szálljon Magyarország és ezen szerződésnek a megkötése után nemsokára elhunyt. Fia,

II. LAJOS követi a trónon. Apja fia a gyengeség és tehetetlenségben is.

Magyarország legszerencsétlenebb királyának mondják.

Anyja halála után, kivágva annak testéből, született és egyideig mesterségesen kellett életben tartani. Rossz nevelése miatt könnyelmű és élvhajhászó, amik korán megérlelték a halálra, ami nemsokára be is következett.

Jellemző a könnyelműségére, hogy nyomasztó pénzügyi helyzetében egy, a legyeknek az elkapkodására betanított sólyommadárért 40.000 aranyforintot adott olyan módon, hogy az érseki jószág gondnoknak elengedte azt a 40.000 aranyforint tartozását,

amellyel az az érsek által az országnak hagyományozott érseki hagyatékba tartozott.

Báb a főuraknak a kezében, akiknek mindegyike egy-egy külön király és azt tette, amit akart.

A Fugger-tőzsérház és Szerencsés Imre alkincstárnok vagyont gyűjtöttek a közjövedelmekből, míg a király maga szegény volt, aki kölcsönként bort ivott és élelmére az ezüstneműit elzalogosította.

A bajoknak orvoslására hoznak törvényt, de nincsen aki végrehajtsa és a zavarok még növekszenek azzal, hogy Báthory Istvánnak nádorrá választásával Szapolyai és pártja magukat mélyen sértve érzik.

Mondják, hogy ez időkből tett Szelim szultán fogadalmat, hogy Jeruzsálemben, Budán és Rómában templomot építtet, ha a persák elleni harcban győz.

De halála közbejött és úgy látszik, hogy fia, Szuléimén, Magyarország iránt való nem csekélyebb ellenséges szándékkal követte trónján, mert már uralkodásának a kezdetén, évi hűségadót követelve* követet küldött Budára.

A király és tanácsa azon föltevésben, hogy a követ valójában az országnak az erőállapotát jött kikémlelni és az adókövetelés erre csak ürügy, a követet meggyilkoltatták, mások szerint fogságra vették és ez volt közvetlen oka annak, hogy a szultán reá nemsokára 200.000 főnyi hadával Magyarország ellen indult.

Az ország rossz pénzviszonyai között a végvárok — kapitányaiktól elhagyva, akik a védelem helyett hátralékos díjaiknak a sürgetése végett személyesen mentek Budára —, elhanyagoltan, kellő Őrség nélkül állottak.

Szabács esett el először, Logody Simon, a hős várnagy védte azt vagy száz gyalogos és néhány lovassal, akik a hősi védelemben mind elesetek.

Ezután Zalánkemen (Szlanckemen), Szendrő és Zimony estek el.

Majd a szultán egész táborát Belgrád (Nándor-

fehérvár) alá vezette, amely várat harminc napi ostrom után az árulónak mondott kapitányhelyettes, Móré Mihály a szultán által utóbb leöletett őrség szabad elvonulásának a kikötésével föladta.

Az erre megrémült nemesség pillanatilag magába száll, de amikor a szultán főseregével másfelé fordul és a határszéli török rablócsapatokon néhány diadalt aratnak, újra megkezdődik a pártharc és a pártok szövetkeznek is, de nem a török, hanem egymás ellen.

Hiányzott egy erős kéz, hogy az országot összetartsa.

Zápolya János, a leghatalmasabb főúr látszik ez idők átkának lenni, akit az uralkodásnak az álmai bolygattak és aki ezen céljára akarta kihasználni az országnak a zilált állapotát.

Hisz még Ulászló királynak az életében annak leányát nőül venni megkísérlette és édesanyja már akkor úgy végezte mindennapi imádságait, hogy engedné Isen elérnie, hogy még életében a fiát Magyarországnak a trónján láthassa.

Ennek a Zápolyának most az volt a legfőbb gondja, hogy a leghatalmasabb ellenfelét, a nádor Báthory Istvánt megbuktassa, ami egyidőre a hatvani gyűlésen sikerült is neki, ahol Verbőczy választott Báthory helyébe.

Erre aztán föltámad az ellenpárt, a Báthory-párt, Thurzó, Sárkány és több uraknak a vezetésével, zászlójukon ugyan az ország megmentésének és a királyi tekintély helyreállításának a hirdetésével, de valójában csak azért, hogy most már ők buktassák meg a fölülkerekedett Zápolya-pártot.

Ezek voltak az ú. n. kalandosok, elnevezve a *calendae* szó után, mert a hónapnak bizonyos napjain jöttek össze.

Ez a párt a királyt és a király által időközben atyja szerződése értelmében nőül vett Mária főhercegnőt, a király nejét is megnyeri a maga részére

és a budai gyűlésen Báthoryt visszahelyezi a nádori méltóságába, Verbóczy pedig, akinek az élete is vesztélyben forog, leköszönve, Erdélybe menekül.

A kalandosok pedig folytatják az ülést és hálából a támogatásért, most már a királyi hatalomnak a megszorításához fognak és egyéb törvénycikket is alkotnak.

De erre már a király is, mondják ugyan, hogy a feleségének a papucsá révén, de mégis a sarkára áll és törli a gyűlésnek a határozataiból azokat, am e j vek a főurak befolyásának túlsúlyt adni akartak.

És az igazságnak ebben a fölfordult korszakában lesz megbízva Verbóczy a törvényeknek az össze-
gyűjtésével és jön létre a Tripartitum.

Eközben a török vagy 200.000 főnyi hadával megindul az ország felé, amikor az országban még semmi készület sincs az elfogadására.

Ennek a hírére a király tanácsosaival erélyesebben fog a honvédelemnek a szervezéséhez, de kellő foganat nélkül, a pusztulásnak a rákfenéjét kiirtani már késő volt.

Külföldről a még előzőleg kért segély elmarad, csupán a pápa küld nagyobb összeget hadgyűjtésre, amellyel vagy 2500 morva katonát fölfogadnak és véres kardnak a körülhordozásával a nemesség fegyverbe szólíttatik, úgy a zászlóaljok is. A király várja a gyülekezést, a nemesség pedig azt várja, amíg a király táborba száll, addig nem mozdul és ilyen komédiát játszanak még a végveszélynek a küszöbén is.

A török ezalatt Belgrád alá ér, majd Péterváradot megszállja.

Tomory Pál kalocsai érsek kísérletet tesz a dunai részt védeni, de a túlerő visszavonulásra készíti.

A budai nemes ifjak pedig azzal híreskednek ott, hogy gyűrűs ökleikkel verik agyon a törököt.

Majd a király táborba száll és kisdéd hadával arra a hírre, hogy a szultán Eszéken át Buda

ellen megy, Tolnára tér, majd onnan Mohács felé indult.

Eközben a szultán a Dráván átkel és Eszéket fölégetve, szintén Mohács felé halad.

Mohács alatt kerül aztán szembe a két sereg, a király az addig összegyűlt vagy 27.000 harcosának az élén

Zápolya, a leghatalmasabb, vagy 40.000 katonájával még késett, állítólag hírnöke által kérte a királyt, hogy várja be, de a király a harcvágytól megszállott nyugtalan hadát már visszatarítani nem bírta és kikerülhetetlenné lett az összecsapás Szuleimán seregének a hirtelen fölvonulása miatt is.

Ha nem is okosan, de vígan, nagyszerű bátorsággal csaptak össze harcosaink a törökkel. A ropant török had a magyar sereg egy órai hősi küzdelme után már hátrál, majd fut, a magyarok diadalkiáltással követik, amidőn a török hadnak a széioszlásával 300 ágyúnak a tűzébe kerülnek, ami a magyar hadnak a leverésével eldönti az ütközetet.

Egyik-másik szárnycsapat küzd még, de hiába, a derékhad halva fekszik, aki még megmaradt, menekül a hirtelen jött záporban, ami a csatának véget vetett.

A király megmenekül, futtában a megáradt Csele-patakon akar átugratni, kifáradt lova a túlsó partról visszabukik és a királyt maga alá temetve a vízbe fojtja.

Mások szerint a király két apródjával egy majorba jut éjjelre, oda érkezik Zápolya György is, a magyar hadseregnek a távolmaradt Zápolya Jánost helyettesítő egyik fővezére, Zápolya Jánosnak az öccse, aki a királyt ott leszúrta, mondván neki: „te taknyos király, te vagy oka e nagy szerencsétlenségnek”.

Elesett a csatában 7 főpap, 28 főnemes, 500 hivatalnok főúr és 22.000 nemes.

Ez történt 1526. évi augusztus hó 29-én, szerdán délután 3 órakor és azután.

Azt is mondják, hogy Zápolya János nem igert sietett az országnak a megmentésére 40.000 katonájával, Szegeden hallgatta az ágyúknak a dörgését.

A török szultán 14 nap múlva Budán volt, onnan Bécs ellen készült, de eközben egy kiütött lázadásnak a híre Ázsiába visszaszólitotta.

A királynak a holttestét két hó múlva találták meg a Csele-patakban.

A harctéren elesetteket özv. Perényiné Kanizsay Dorottya temettette el saját költségén.

Az utolsó Jagelló- királyoknak gyöngé, országot bomlasztó uralkodása folytán a Mátyás királynak idején a hatalomnak egész Európára kiható oly magas fokán állott ország rövid néhány évtized után a mohácsi vésszel teljesen porba hullott.

Ahonnán nem is a mohácsi vész, hanem az országnak azelőtti, a mohácsi vést is eredményező belső életének a gyökerében való fölbomlása miatt nem tudott aztán az ország oly hosszú ideig talpra állani.

Az országos világi állapotoknak a hanyatlása maga után vonta az egyháznak a sülyedését is, amellyel kapcsolatosan megindul a reformációnak a terjedése.

A gyöngé királyok alatt a terjedést gátló rendelkezések foganat nélkül maradnak. A reformáció az országban, különösen Erdélyben gyökeret ver, és pedig leginkább Szebenben, és a mohácsi vész után még szabadabban terjeszkedhetik.

II.

A mohácsi véstől.

A Habsburg-házból való királyok. Az utolsó magyar király.

A mohácsi vésszel Magyarország megszűnik az az önálló állam lenni, ami addig volt.

Utána hosszú ideig, vagy 150 évig török befolyás alá kerül, amely befolyás elsősorban is a török főnhatóságnak az alakjában jelentkezik, majd a pártfogásnak az alakjában is — de mindig a török főnhatóság fönntartásának a háttérével — megjelenik, amikor a Habsburg-háznak egyes uralkodói alatt a nemzeti önállóságot és a lelkiismereti szabadságot eltiporni akaró és eltipró kormányrendszereknek a túlkapásai ellen föltámadt nemzeti szabadsághősöket támogatja.

Vagyis a török a mindinkább erősödő osztrák császári hatalommal szemben az elégedetlen magyarokat, akik a nemzeti önállóságot a császári hatalomnak fölládozni nem akarják, segíti, hogy ezzel a maga hatalmi céljait szolgálja.

Tehát két hatalom: a török és az osztrák császári küzd ezen idő alatt egymással Magyarországnak a birtokáért és a magyar nemzet, bár e két hatalom között megosztva, de jobbjai által mind a kettő ellen küzd nemzeti önállóságának a visszaszerzése és az emberi szabadságjogoknak a kiküzdése érdekében.

A nemzet az osztrák császár, mint saját koronás királya mellett van, amely mértékben öbenne azt a magyar királyt látja, aki országát az idegen török

államnak a járma alól fölszabadítani akarja, majd a török mellé áll és a saját koronás királya ellen küzd, amikor a nemzeti létnek és a lelkiismereti szabadságnak a megmentése ezt saját koronás királlyal szemben úgy kívánja.

Ezen most utóbb mondott küzdelmeknek voltak a zászlóvivői leginkább Erdélynek rendszerint a török által támogatott fejedelmei, választva az erdélyi rendek és megerősítve a török szultán által.

De volt olyan erdélyi fejedelem is, aki a császári hatalommal szövetkezve akarta a törököt Magyarországból kiverni. (Báthory Zsigmond.)

Azután az erdélyi fejedelmeken kívül is voltak igaz magyarok, akik az osztrák császári önkény ellen feltámadtak.

A török uralomnak a megszűnte után pedig az osztrák kormányrendszernek az abszolutizmusa ellen küzdöttek a nemzeti önállóságnak a hívei, amely küzdelem a koronás királlyal való összeütközésre vezetett.

A magyar nemzet önállóságának a megsemmisítésére való törekvés, Magyarországnak abszolút uralom alá helyezett tartománnyá tétele jellemzi a Habsburg-dinasztiából származott magyar uralkodóknak sokját, és az ezzel szemben való, lehet mondani állandó küzdelemmel telik el a nemzetnek az élete a török hódoltságnak a megszűntétől fogva.

1849-ben ez a küzdelem teljesen eltiportatott.

Az ezt követő abszolút uralom az 1867-iki kiegyezéssel szakad meg, amely a nemzet és dinasztiája között jött létre.

A bölcsnek mondott Deák Ferencnek a műve e kiegyezés, amellyel Magyarország Ausztriával hadügyének, külügyének és pénzügyének egy részére nézve egységessé tétetett. Ez az összekapcsoltság törvénnyel megerősített, amellyel a nemzet és a dinasztiája közötti béke helyreállt.

Az összekapcsoltságnak ez az állapota nyilván

nem a mohácsi vész előtti állami életnek a visszahelyezése.

Hiányzik abból a magyar állam önálló kifejlődhetésének a lehetősége, amelyben a nyelv és faji jelleg, a nemzeti tulajdonságok és érdekek által elválasztott két állam az állami élet és létnek a leglényegesebb részeiben közös életbe kapcsolatos.

És bár állami önálló léte törvényeiben biztosítva van, mégis ezen a nemzetnek akaratával létrejött törvényes állapotban is a mohácsi vész előtti önálló, fejlődésében akkor más államnak az életsorsához való kötöttsége által nem korlátozott Magyarország tényleg megszűnt létezni.

Hogy az európai államoknak a hatalmi viszonyai és hatalmi törekvései között

lehetséges-e egy a mohácsi vész előtti Magyarországnak, mint egy teljesen önálló, független, külön államnak a főnállása, vagy nem?

Hogy az ezen Ausztriával való kapcsolat nélkül a magyar állami lét teljesen megsemmisülne-e, vagy nem?

Hogy ez a kapcsolat, amely az abban élő külön-külön érdekű államok közötti súrlódásoknak az örökös forrása, csak a dinasztia trónjának a szilárdítástását célozta-e, vagy nem?

És ha a trónszilárdítás a célja, hogy akkor is ez a cél ezen természetellenesnek látszó békó nélkül nem volna-e más módon hatékonyabban elérhető?

Mind olyan kérdések, amelyeknek a fejtegetése ennek a történeti vázlatnak a keretén kívül esik, amelybe csak annak a ténynek, mint elmúlt eseménynek a megállapítása tartozik, hogy a honfoglaló magyarok által megalapozott szabad, önálló és független Magyarország a mohácsi vész óta nem létezett és nem létezik.

A mohácsi csata után a török hadsereg pusztítva, rabolva és gyilkolva végigszárguldott fél Magyarországon és azután visszatért a hazájába.

Magával vitte a török a többiek között a királyi laknak a kincseit és Mátyás király díszes könyvtárának, a Corvináknak a nagy részét. 350 év múltán adta ezt vissza.

Ebben van megírva minden koroknak az a történeti igazsága, hogy „amely nép a hazáját jól megvédelmezni rest és fősvény, bizony elveszti a hazájával együtt a házát, földjét, ingó-bingó vagyonát és a nyomorult életét is”.

A török ezen pusztító utain tapasztalhatta, hogy ha a nemzet a mohácsi ütközetre csak némileg is fölkészül, és ha kellő vezetésben részesül, a nagy bukás nem következett volna be.

Szép példáit mutatta a nemzet a török rablóhadjárat alatt egyes helyeken hősiességének, erejének és képességeinek.

A török rablóhadaknak a közeledtére szekérsáncokba vonultak a városoknak és falvaknak a lakói, és ott védték magukat, ahol több török pusztult el, mint a mohácsi csatában.

A Szabadka alatti szekérsáncot be se tudták venni a törökök.

Nagy küzdelem volt a Maróth melletti szekérsáncban is, ahol a dunántúli népségnek a színe-java gyűlt egybe, vagy húszezren. Egyfelől a Vértes hegységnek a sziklái, másik oldalon a Duna védték, hátul pedig a Dobozy-vár feküdt.

Dobozy Mihály volt a védőknek a vezére, aki mellett a neje is kitartott és amikor a védőkön a török erőt vett, egy lovon menekültek, de az üldözők a malomvölgyi pataknak a hídjánál elérték őket.

Hogy neje hitetlen kézre ne kerüljön, Dobozy, nejének könyörgésére, tőrének hegyét annak szíve fölé helyezve és őt szorosan magához ölelve, agyonszúrta, ő maga pedig ezután hősi küzdelemben elesett.

A mohácsi vészt követő visszavonulás után több ízben az országba tört hódítani a török, mintegy

főnhatóságot tartva az országnak egy része fölött, és több ízben akadt egy-egy hősré, akik a rengeteg hadsereget föltartóztatták.

Jurisich Miklósnak a nevéhez fűződik Kőszegnek ostroma és hősi védelme. Leginkább a vidékről odamenekült parasztokból álló hétszáz harccsal védte a várat a szultánnak kétszázézer főnyi táborával szemben, amellyel Bécsnek a megvívására indult, vagy két évvel azután, hogy Budát másodsor megszálta és Zápolyának a birtokába adta.

Minden ostromot visszaverve, vagy 25 napig tartotta föl Jurisich a szultánnak roppant nagy seregét. Az utolsó ostromot mesébe illőleg, az angyaloknak a képeivel díszített templomi zászlók alatt vívta meg, amiktől a janicsárok, azt híve, hogy földfölötti hatalmak küzdenek ellenük, visszafutamodtak.

Amire Jurisich a szultántól kegyelmet kap, aki a várat és várost neki ajándékozta.

És állítólag Kőszeg várának ez a hősi védelme mentette meg Bécset, mert annak befejeztével beállott az esős idő, ami miatt és még inkább tán azért, mert Kőszegnek az ellentállása alatt Bécs a védelmére kellőleg fölkészülhetett, a szultán Sztambulba visszatért (1532).

Temesvárnak Losonczy István volt a hősi védője, aki a Szokolovics bég által vezetett első ostromot visszaverte (1551).

Utóbb Ahmed pasa veszi ostrom alá a várat. 2200 magyar, német és spanyol harcos védi azt. Amikor a lőpor és az élelem kifogyott, a várbelieknek és az idegen harcosoknak a könyörgésére és követelésére Losonczy bántatlan elvonulásnak a föltételével föladja a várat.

De a kivonuláskor a törökök megtámadják harcosait, amire kardot ránt, új csatát kezd és hősiezen elesik. Haldokolva viszik a török vezér elé, akit a békeföltételeknek a megszegése miatt szidalmaz és erre ez leütteti a fejét (1552).

Szondy György védi Drégely várat. Fontos vár volt ez az Ipoly mellett, Egernek és a bányavárosoknak a kulcsa.

Szondy fölszólításra se adja meg magát a túlérőnek, hanem harcosaival együtt hősi küzdelemben elesik (1552).

Dobó István és Mecskey István védtek Eger várat. Az előbbi a tüzérségnek, az utóbbi a hadseregnek a vezére.

Vagy 1800 fegyveres védte a várat, amit 38 napi sikertelen ostrom után a 150.000 főből álló török sereg elhagyott. A várnak a sikeres védelme annak tulajdonítható, hogy a környékből is odagyűlt színmagyar lelkes harcosok védtek azt.

Aztán hogy a vezéreik, hadnagyaik is kiválóak voltak. Így a többiek között Bornemisza Gergely (Gergely diák), aki a védelemnek ördögös módjait alkalmazta, (tűzkerekek, aknák stb.) és a fölrobbantott lőpor helyébe is salétromból másikat gyártott.

Az ő fölhívására szállított Dobó a menyecskékkal és leányokkal, lelkes ajánlkozásukra, pincéjéből a jó egri vörösborából a küzdelemnek hevében a fáradó harcosoknak, ami új életre és küzdelemre hevíti azokat. Majd a nők is harcra kelnek, a várnak a bástyáiról forró olajat és szurkot öntenek az ostromlókra, kövekkel és rudakkal verik le azokat hágcsóikról és aztán így, közös erő és lankadatlan lelkesedéssel kivívták győzelmüket (1552).

Zrínyi Miklós pedig a Száva-menti Szigetvárnak a védelménél tűnik föl legendaszerű alakjával.

Ezt a várat már ostromolta egyszer a török, de az ostromló sereget Zrínyi és Nádasdy Tamás kívülről segédcapataikkal elűzték.

Amidőn másodszer maga a szultán jött ostromra, hogy 90.000 főnyi seregével és 300 ágyújával a várat ledöntse, Zrínyi, a horvát bán, elhatározta, hogy személyesen vezeti a védelmet.

Zrínyi a várat 2500 magyar és horvát harcossal

védte, akik mindegyikét megeskette a halálig való védelemre. És ők ezt hűen betartották.

A török rohamot roham után vezet, de sikertelenül.

Majd a nagyvezér Mohammed Zrínyit megadásra szólítja, örök birtokul ígérve neki Horvátországot és Szlavóniát, de Zrínyi visszautasítja és katonái is a megvesztegetési kísérletekre ágyúkkal felelnek.

Tehát újra megindul az ostrom, a rohamoknak egész sorozatával, de sikertelenül.

Ezután mégegyszer fölкérték Zrínyit a várnak feladására, azzal fenyegetve őt, ha föl nem adja, szemei előtt fejezik le a fölmentő seregből koholt állításuk szerint foglyul ejtett fiát, amire visszakiáltja:

„Es ha egész nemzetségemet kiirtják is előttem, még akkor se!”

Erre a törökök folytatják az ostromot, Szuleiman, az öreg szultán pedig kínosan várja a diadalordítást. És amidőn ehelyett janicsárait visszarothoni lálja, kínjában a szíve megszakad és holtan dől vánkósára.

Halálát azonban eltitkolják a janicsárok előtt, nehogy a már csaknem meglevő diadal a kezükből kiessék és készülnek a törökök a végső rohamra.

Zrínyi órái is megvannak számlálva. Vagy 300 megmaradt harcosával a kőtoronyba menekült. A vár már köröskörül égett, a kőtorony is; az ágyúknak a nagyrésze hasznavehetetlen és az élelmiszerek is a lángoknak a martalékai lettek.

Zrínyi harcosaival a halálra készült.

Előbb a harcosok ottlevő nő családtagjaiktól elbúcsúztak, és a búcsúcsók után, nehogy hitetlen kézbe kerüljenek, őket megölték.

Zrínyi magára ölti mennyegzői ruháját, nyakába akasztja nehéz aranyláncát, dolmányának mindegyik zsebébe 100—100 darab Szűz Máriás aranyat tesz, fölкöti atyjától maradt kardját és így fölкészülve az udvaron összegyűlt harcosai közé lép. Megáldja őket és megköszöni hűségüket.

Páncél nélkül mentek az utolsó küzdelemre, mert arra már úgyse volt szükség.

Kinyitatta a várnak a kapuit, a bejáratban volt két nehézágyút kisütteti és csapatával az ágyúk nyitotta résben, Jézus kiáltással kirohan.

Halált osztva a törököket a hídról leverik, már a túlsó partra érnek, ahol Zrínyi két golyó és egy nyíl által mellén, homlokán és a szemén találva összeesik, félholtan a nagyvezér elé viszik, aki lefejezteti.

Bajtársai hősi küzdelemben egyenként hullanak el, az egész védőcsapatból fogságra csak néhány jut. Közülük hármat a török szabadon bocsát, hogy Szigetvár elestének a hírét a háromfelé feküdt császári táborokba elvigyék.

Ezután a janicsároknak egy tömege a toronyba rohan az ott levő kincsekért, és amikor a nagy épület megtelt velük, egy önfeláldozó lélek az ott felhalmozva volt löport felgyújtotta, amellyel valamennyien a légből röpültek a toronnyal és Szigetvárnak az összes épületeivel.

Így pusztult el Szigetvár a védőivel és még 25.000 török vitéz lelte ott a hősi halálát (1566).

Zrínyi és társai és még más hasonló hősök is akadtak e korban, akik a röviden leírt és egyéb hősi tetteket vittek véghez a hazáért, a hitért és az egyszer kimondott szóért.

Miksa császár a törökéhez hasonló nagy sereggel Győr és Komárom alatt táborozva várta a törököt a szigetvári napok alatt, de segélyre nem ment. Egy önkéntes csapat kísérelte meg a fölmentést, közöttük Zrínyinek a fia is, de sikertelenül.

Erdély.

Erdély különállással 1541-ben kezd élesebben elválni Magyarországtól, amikor a török szultán Budavárának harmadszori megszállta és tán örök időkre

szándékolt, de 145 évre mégis szolt birtokbavétele alkalmával Erdélyt a tiszántúli részekkel János Zsigmondnak, az elhunyt magyar király, Zápolya János fiának ajándékozta.

Ferdinánd az elajándékozás után a szultánnak a megkerülésével Zápolya özvegyével alkudozást folytat Erdélynek a megszerzéséért, amit az előbb ellenkező Utjesenich (Martinuzzi) Györgynek, János Zsigmond gyámjának a későbbi hozzájárulása és támogatásával Zápolya özvegye Ferdinándnak a koronával együtt át is ad és fiával együtt Erdélyből elköltözik.

A török szultán azonban nem egyezett bele, hogy Erdély Ferdinándnak átadassék, Ferdinánd pedig arról lemondani nem akart, amiért az erdélyiek a törököt egyideig ügyesen visszatartani tudó Martinuzzinak a halála után, nehogy a török pusztításainak Erdélyt kitegyék, János Zsigmondot anyjával együtt 1556-ban Erdélybe visszavitték.

Ettől az időtől fogva válik aztán teljesen külön Erdély Magyarországtól, mint a saját alkotmányos életét élő, külön fejedelemség. Sőt a szigorú közjogi különválás még későbbre, Báthory István megválasztásának az idejére tehető (1571), úgyhogy János Zsigmond tulajdonképen még magyar király volt, aki csak Erdélyben tudta magát fenntartani.

Az időközben nagykorúvá vált

JÁNOS ZSIGMOND Ferdinánddal, Ferdinándnak Erdélyre való igénye tárgyában alkudozásba bocsátkozik és azt folytatja Ferdinánd utódával, Miksával is. Meg nem egyezve harcra kelnek, majd a török is fegyverre kel és Szigetvárnak a bevétele után a iörök Miksa királlyal, ez utóbbinak évi adófizetése mellett, olyan szerződést köt, amely szerint úgy Miksa, mint János Zsigmond az ekkor bírt birtokaikban megmaradjanak. Ezzel szemben azonban János Zsigmond az egész országnak a birtokára törekszik, de a szultánnak a parancsára a fenti szerződés szerinti birtokaival megelégszik.

A szultánnak ezen kényszerítő beavatkozása miatt János Zsigmond utóbb Miksával a szultán ellen szerződik, amire nemsokára elhunyt. Utána az erdélyiek

BÁTHORY ISTVÁNT választják fejedelmükké, akit a szultán is megerősít. Ő telepíti le Erdélyben a jezsuitákat, akik utóbb Báthory Gábor által kiűzettek. Báthory Istvánt Erdélyből lengyel királynak hívják»

BÁTHORY ZSIGMOND követi a fejedelemségben. Jezsuita neveltetése miatt gyűlöli a törököt és az akkori királlyal, Rudolffal szövetkezik ellene.

Kegyetlen fejedelem. Az erdélyi rendek közül azokat, akik a török elleni szövetségét ellenezték, őt a fejedelemségről letették, elfogatta és lefejeztette, közöttük nagybátyját, Boldizsárt is.

Majd a török elleni hadjáratát megkezdi és Erdély-, Moldva- és Oláhországokat egyesítve, a törökön sok győzelmet arat.

De nagyon állhatatlan fejedelem, megunva fejedelemségét, azt átadja

REZSŐ (RUDOLF) királynak, aki azt át is veszi tőle.

BÁTHORY ZSIGMOND nemsokára megbánja ezt és oda visszatérve, Erdélynek másodszor a fejedelme lesz.

Most se marad meg ott sokáig, kegyetlenkedései miatt a lelkiismereti furdalás gyötri, rémképek üldözik, amire a fejedelemséget nagybátyjának,

BÁTHORY ENDRÉNEK adja át és ő Lengyelországba elbujdosik.

Báthory Endre ellen azonban a még Báthory Zsigmonddal kötött szerződés alapján Mihály oláh vajda igényli Erdélynek a fejedelemségét. Hadaival ellene tör és Báthory Endre futtában megöletik. Erre

MIHÁLY vajda megtette magát Erdély fejedelmének és kezében Erdély, Moldva és Havasföld egyesülvén, hozzáfogott Dákromániának a megvalósításához. A hivatalokba oláhokat rakott, az oláh nyelvet álta-

lánosította, önkényűleg törvényt szabott, a nemeseket megadóztatta stb.

Zsarnoki uralma ellen az erdélyiek föllázadnak, amire a fejedelemségre újból jelentkező Báthory Zsigmond és az erdélyiek által behítt kassai főkapitány, Básta, Mihály vajdát erdélyből kiűzik, úgyszintén a Havasföldről is. Erre aztán az erdélyiek Bástát kiűzik és

BÁTHORY ZSIGMOND harmadszor Erdélynek a fejedelme lesz, de nem sokáig. A király Erdélybe küldi Bástát és Mihály vajdát, akik Báthoryt elűzik és miután Mihály vajdát megölette,

BÁSTA ragadta az uralmat magához Erdélyben, aki még Báthory Zsigmondnál is vérengzőbb volt.

Báthory Zsigmond még egy kísérletet tesz a fejedelemségnek a visszaszerzésére. Ebben a török hajlandó is támogatni, a párthívei az érdekében már sikerrel működnek is, amire ő ismét mást gondolva, Erdélyt újból, de most már végleg elhagyva, Csehországba költözik, ahol a királytól nyert évi díjból élve, be is fejezi nyugtalan életét.

BOCSKAY ISTVÁN követte Bástát a fejedelemségben, a legnagyobbak egyike.

A töröknek és a hajdúknak a támogatása mellett, amidőn az országnak a nagy többsége is hozzá szegődött, az uralmát fegyverrel védő Básta kénytelen volt előle visszavonulni.

A hajdúk szabadcsapatok voltak, saját választotta kapitányok alatt. Olyan emberekből alakultak, akiknek a vagyona a háborúban elpusztult és hadakozás lett a foglalkozásuk. Zsoldért és lelkesedésből is küzdöttek.

Bocskay zászlót bontott az elnyomott lelkiismereti szabadságnak és az alkotmánynak a védelmére.

Ez volt az első szabadságharc a császári önkényuralom ellen, amely önkény abban nyilvánult, hogy a kormány a protestantizmusnak és a nemességnek a megtörése céljával, a törvény, a jog és az igazság-

nak a megkerülésével, koholt vagyoni és fel ségsértési pörével az üldözésnek erőszakos terére lépett.

És különös, nagymérvű forrongást keltett az 1604. évi törvénykönyvnek a 22. cikke, amely az országgyűlésen vallási ügynek még a szóvátételét is eltiltja. A rendek által Magyarországnak és Erdélynek a fejedelmévé kiáltott Bocskay rövid idő alatt néhány várnak a kivételével az egész országnak a birtokába jut és hajdúi már Ausztriába is betörnek.

De Bocskay nem akart király lenni, csupán a nemzet jogainak az elismerését és tisztelését igényelte a királytól, amik aztán a király öccsének, Mátyás főhercegnek a nehéz körülményeknek a mérlegelése alatt kifejtett buzgalomra meg is történnek.

Így jött létre 1606-ban a bécsi béke, abban megerősítve, illetve a Miksa császár alatti állapotba helyezve a vallásszabadság és helyreállítva az alkotmány.

Rendeltetik a többiek között, hogy Bocskay Erdélyt a részekkel kapja, de a magyar királynak a főnhatósága alatt, hogy Bocskay magtalan elhalálozása esetén Erdély fejedelmét szabadon választja, aztán hogy az idegenek a hivataloktól mozdíttassanak el stb.

Ezt a bécsi békét azután a török szultán is elfogadja az ő, a császár és Bocskaynak a követei által megkötött zsitvatoroki békeszerződésben.

Bocskay ezután nemsokára elhalálozik, állítólag megmérgeztetett.

Bocskay halála után azonban a király elfordul a békétől és a szerződést nem akarja szentesíteni, amire aztán az ebből támadt veszélyes, forrongó helyzetben Mátyás főherceg fölvonult hadseregének az élén koronájának az átadására kényszeríti a királyt és 1608-ban, még megkoronáztatása előtt, szentesíti azt az ú. n. koronázás előtti törvénykönyvet, amelyben a Bocskay által kötött bécsi béke is bővebb kifejtésben benne foglaltatik.

Bocskay és néhány névszerinti gyöngye fejedelem után

BÁTHORY GÁBORT választják az erdélyiek fejedelmükké.

Vitéz, erőskezű, de a zsarnokságban felülmúlhatlan.

A szultán fejedelemségében megerősíti, aztán ő megerősíti a bécsi békét, elismeri a magyar kqrona főnnhatóságát, amire a magyar rendek is Erdély fejedelmének elismerik.

A zsarnoksága miatt ellene támadt összeesküvést vérbe fojtja, a királynak ellene küldött seregét megveri, majd a királlyal békét köt és folytatja kegyetlenkedéseit, amiket végre a szultán megsokalva, őt elűzi és Erdélynek fejedelmévé

BETHLEN GÁBORT teszi. Báthory Gábor Nagyváradra menekül, ahol Szilasy és Ladányi hajdukapitányok agyonvagdalják.

Bethlen Gábor Erdélynek Bocskay Istvánhoz hasonló nagy fejedelme. Kiváló egyénisége csakhamar közkedveltté teszi Erdélyben. A bécsi békét elismeri, amire a király is fejedelemnek fogadja.

Fejedelemsége alatt tör ki Csehországban a vallási háború, amely az európai 30 éves háborúvá fejlődik és megalakul a két nagy párt.

A liga a katolikus és az unió a protestáns részen. A szabadságmozgalmak Magyarországra is áttérjedve, Bethlen Gábor lett itt azoknak a zászlóvivője.

Ő fegyvert fogott nemcsak a lelkiismereti szabadságnak, hanem a nemzetnek hiányos általános szabadsága érdekében is, amely általános szabadságnak a császárokkal szemben való biztosítása céljából akart aztán a maga és a családja részére is egy hatalmas fejedelemséget megalapítani.

A vallási zavarokat különösen II. Mátyás király utódának, II. Ferdinándnak a magatartása szította, aki állítólag arra tett fogadalmat, hogy a protestán-sokat kiirtja.

A pozsonyi országgyűlésnek az idején 1619-ben — amelyet a király II. Ferdinánd, nehogy a Csehországban már elkeseredetten folyt háború tovább terjedjen, a magyar rendeknek a lecsillapítása végett hitt egybe — tör be Bethlen az országba és a felvidéki magyar rendekkel szövetkezve, az országnak a nagyrészét hamar meghódítja. Majd a protestáns rendek vallási sérelmeik miatt a királyt leteszik és már új királynak a választásához készülnek, amikor a megérkezett királyi biztosoknak nagynehezen sikerül a rendeket béketárgyalásra bírniok, de úgy ezen pozsonyi, majd a későbbi besztercei országgyűlési tárgyalások nem vezettek sikerre, mert a magyar rendek és Bethlen a szövetséges csehek nélkül békét kötni, a királyi követek pedig a csehekkel szóbaállni nem akartak.

Erre a királyi biztosok, a besztercei gyűlést föl-oszlottnak nyilvánítva eltávoznak, a magyar rendek pedig Bethlent királlyá választják és a harc újra megindul.

A csehek a fehérhegyi csatában leveretnék (1620 nov. 8.) és ezzel alkotmányos önállóságukat elvesztik.

Bethlen békealkudozást kezd, majd török segítséggel egyideig folytatja a háborút, de mivel a kimerült csehektől és morváktól segítséget már nem kaphat, a császárral hosszú alkudozás után Nikolsburgban békét köt (1622), amely béke néhány hóval később Sopronban megerősítetik. Ezek szerint Bethlen királyi címéről lemond és a vallási és egyéb sérelmek orvოსoltatnak.

Ez a béke azonban nem volt maradandó. Egyes német birodalmi fejedelmeknek az unszolására, ezekkel szövetkezve, angol, francia, holland és velencei pénzzel támogatva, mert a nikolsburgi szerződés szerint járó összeget a császár ki nem fizette és egyéb egyéni „hiúsági okokból Bethlen nemsokára újból támad. És fegyvereinek a súlya alatt a császár

újból békét köt vele Bécsben (1623), amelyben a nikolsburgi béke megerősítettik.

Ezután Bethlen Ferdinándhoz közeledik, hogy vele szövetséget létesítsen a töröknek Magyarországból való kiverésére, egyúttal Ferdinándnak a leányát is nőül óhajtja. És mivel Ferdinánd ezt nem fogadja el, török, angol, dán, holland es a német protestáns fejedelmek által támogatva, ellene újból háborút kezd, de várakozásán aluli eredménnyel, amire a királlyal Pozsonyban békét köt, a bécsi legutóbb kötött szerződésnek az értelmében (1626). Majd a törökkel is megújítottatott a béke Szőnyön (1627), amelyben Bethlen a fejedelemséget neje részére biztosítja.

Bethlen utóbb sógorának, Gusztáv Adolf svéd királynak a szövetségében kísérletet tesz a lengyel írónnak az elnyerésére, amitől betegsége miatt és mert sógora a lengyel királlyal kibékült, később elállott, amire nemsokára elhunyt. Halála után özvegye,

KATALIN volt egyideig fejedelem, aki Ferdinándhoz való közeledése miatt lemondani kényszerült. Utána

I. RÁKÓCZY GYÖRGY, Sárospatak ura lesz Erdélynek a fejedelme. Egyideig II. Ferdinánddal harcot folytat, amely harc a nikolsburgi és a pozsonyi szerződéseknek a megerősítését eredményező békével végződik. Egyúttal Rákóczy 200,000 forintért Munkácsot megszerzi.

Majd fiát, II. Rákóczy Györgyöt fejedelemmé választja és ezután a svédeknek és a magyar protestáns rendeknek az ösztönzésére, ezeknek, úgy a franciáknak a támogatásával, török engedéllyel, miután a magyar urak által a Kassa melletti táborban Magyarországnak a fejedelmévé kiáltatott, a vallásszabadság védelmének az indokával háborút hirdetett. De nemsokára békére hajlik, a király ennek ösztintéségében nem bízva, a háború egyideig váltakozó szerencsével folyik, amíg a szultánnak — a változott külföldi

hadi helyzet folytán, a király által kieszközölt — többszöri parancsára Rákóczy III. Ferdinánddal a linzi békét megköti, amelyben az egész országra kiterjedőleg a protestánsok jogainak az elismerését megegyeszer kivívta, a maga és családja részére pedig egyes birtokokat részben örök tulajdonul, részben holtiglani haszonélvezeti joggal megszerzett (1645).

Ő volt az utolsó erdélyi fejedelem, aki zászlót bontott a szabadságjognak a védelmére.

Az utána következő erdélyi fejedelmeknek nevezetesebb szerep nem jutott.

II, RÁKÓCZY GYÖRGY, BARCSAY ÁKOS, KEMÉNY JÁNOS az előző nagyságoknak a szerepkörébe nem jutnak és alattuk a török által végigzsarolt Erdély nagyon aláhanyatlott.

És Erdélynek a különállásában az utolsó fejedelme,

APAFFY MIHÁLY is a kisebbek közé tartozik, aki alatt Buda várának a töröktől való visszafoglalása és a második mohácsi csata után Erdélynek tizenkét várába királyi hadak helyeztetek! és 700.000 forint tartásdíjnak a fizetésére köteleztetett (1687).

Apaffy beletörődött kényszerült sorsába és megmaradt trónusán mint névleges fejedelem.

Apaffynak nemsokára bekövetkezett halála után, zernyesti diadalával, a szultánnak adományából Thököly veszi ideig-óráig birtokába a fejedelemséget, akinek a rövid időre bekövetkezett kiűzetése nyomán, Lipót diplomájával a császárnak az uralma alá hajtva, Bánffy György kormányzónak az igazgatása alá helyeztetten, Erdélynek a különállása megszűnik (1691).

És Apaffynak 14 éves fia ígéretet kap, hogy róla a császár kegyesen gondoskodni fog.

Erdélynek a kisajátításával Caraffa lett megbízva, amit simán keresztül is vitt.

Nem volt itt az azelőtti rémséges Caraffa, nem is volt szükség erőszakra. Ő maga is úgy mondta:

„minek az olyan ajtót betörni, amelyikben benne van a kulcs”.

És ezzel befejezte a kis Erdély azt a nagy szerepkört, ami részére a török hódoltságnak az ideje alatt mintegy kiszabva volt, hogy védőbástyája legyen az országnak úgy a hitnek, mint az alkotmánynak a terén.

Amely rendeltetésének nagyszellemű fejedelmei alatt fényesen meg is felelt.

Magyarország.

A mohácsi vész után Magyarországon, egyideig Erdélyt is beleértve, nyomban a töröknek a kivonulása után megindult a királyválasztásnak az országos érdeket háttérbe szorító magán- és pártérdekek által vezetett harca.

Két királyt választottak:

ZÁPOLYA JÁNOST Székesfehérváron, aki mindjárt meg is koronáztatott, és

I. FERDINÁNDOT, az özvegy királyné bátyját, osztrák főherceg és cseh fejedelmet Pozsonyban.

Zápolya és pártja az 1505. évi törvényre alapítja Zápolyának az országhoz való igényét Ferdinánddal szemben, amely szerint idegen nem lehet király Magyarországon.

Ferdinánd azonban ragaszkodik a trónhoz, a békés kiegyezési kísérlet sikertelen marad, amire a két király között megindul a harc az országnak a birtokáért. Ferdinánd csakhamar az országnak a birtokába jut, Budán újból királlyá választatja és utóbb megkoronáztatja magát.

Zápolya a törökhöz fordul segélyért, amit Gritti Lajos, a szultán kegyencének a támogatásával meg-

szerez, és addig is, amíg segély érkezik, Ferdinándnak hadai elől Lengyelországba menekül.

A szultán utóbb nagy sereggel az országba jön, Mohácson Zápolyának a hódolatát és kézcsókját, ötlet személyes barátságával kitüntetve fogadja és újból is biztosítja, hogy támogatni fogja.

Majd Budára vonul, Zápolyát a várnak és a magyar királyságnak a birtokába helyezi.

A szultán vagy két évvel ezek után táborát Bécs ellen vezeti, Bécset azonban lelkes védői a török ellen megoltalmazzák, de úgy mondják, hogy a beállott esős időjárás is megakadályozta annak a megszállását, és a szultán annak elfoglalása nélkül, miután az útközben Visegrádon megszerzett magyar koronát Zápolyának átadta, Konstantinápolyba visszavonult. (1532.)

A töröknek Buda másodszori megszállása és Zápolyának átadása után történt kivonulását követőleg a két király között újra megindul a harc, változó eredménnyel. Mondják, hiányzott e harcokból a lelkesedés, a vezető férfiak annak a pártjára állottak, akinek a kezéhez közelebb voltak és aki többet fizetett. Ugyanazok a nevek majd itt, majd ott szerepelnek s egymás előtt se volt becse a magyarnak.

Majd az ellenkirályok egymással alkudoznak és Ferdinánd a törökkel is alkudozni kezd annak sikertelen bécsi hadjárata után. (1532.)

Ferdinánd a szultánnal békét is köt, amire a szultán kegyencét, Gritti Lajost küldi az országba, hogy az ellenkirályok között a határoknak a megállapítása és békéjüknek a föltételei iránt egyezséget hozzon létre.

Gritti Lajos, egy velencei hercegnek a törvénytelen fia, azonban a békéltetés helyett, ravaszkodva mindent elkövet, hogy a béke fölbontassék és az ellenkirályoknak a viszálya fokozódjék, hogy aztán egy alkalmas pillanatban az országból egy részt magának megszerezzen. A szultánnál célt is ér, sike-

rült a békétől elfordítnia, de amikor Erdélybe ment, kegyetlenkedése miatt az ellene föltámadt erdélyiek lefejeztetik.

Ezután az ellenkirályok egyideig még hadakoznak, majd a szultánnak a megkerülésével Nagyváradon békét kötnek. (1538.) Ennek értelmében mind a ketten királyok maradnak, Zápolya Erdélyt, Ferdinánd Horvát- és Tórországot kapja, egyébként az országból mindegyik megtartja amit a békekötéskor birtokol. Zápolya halála után pedig az egész ország melléktartományaival Ferdinándé lesz stb.

Ezután Zápolya megnősül, házasságából fia születik, akinek kéthetes korában Zápolya meghal.

Halála előtt a nagyváradi békekötés miatt neheztelő szultán ellen Ferdinándnak a támogatásával fegyverkeznek, majd mást gondolva, inkább a szultánt ajándékokkal kiengesztelni igyekezik és egyúttal a tanácsosait kéri, hogy igyekezzenek a trónját a fia és özvegye részére a szultánnak a segélyével megtartani. Fia részére gyámokul Utjesenich (Martinuzzi) Györgyöt, mint kormányzót és Petrovics Pétert, mint a hadaknak a vezérét rendelé.

A történetíró Zápolyát gyöngé, erélytelen és tehetéstelen királynak jellemzi, aki nagyratörékvéseinek a sikere érdekében a törökhöz fordul, amivel a török magyarországi uralmának a fönntartását elősegítette.

Zápolya volt az utolsó magyar király.

Az ő uralkodása idején volt egy kis szerepe Czerni Jovánnak (a fekete cárnak), aki a mohácsi vészt követő török rablócsatározások alatt a szabadkai szekérsáncban küzdött vitézül a török ellen szerb csapatával. Zápolya Ferdinánddal való hadakozásainak az idején pártfogása alá veszi Czernit, aki utóbb aztán a Szerémségből behítt szerb hívei által is támogatva, a Tisza, Maros és Alduna között úrrá lesz és egyet gondolva, kikiáltatja magát Bácska és Bánát császárnak. És mint harmadik uralkodó, külön udvartartással szerepel.

Utóbb Ferdinándnak a pártjára áll, ami miatt Zápolyával hadba kerülve, hatalmát még Erdély egy részének az elfoglalásával is növeli. De szerencsencsillaga hamar letűnik, egy alkalommal Erdélyből zsákmánnyal visszatérő csapatát a Czibak Imre vezetése alatt egyesült bihari nemesség és a hajdúk szétverik, a cár Szegednek menekül, ahol egy polgár halálosan megsebesíti, a szegediek Horgosig üldözik és ott Enyedi Török Bálint lefejezteti.

Zápolya halála után Ferdinánd a nagyváradi szerződés alapján az özvegy királynénál az országnak az átadását sürgeti, évi adófizetés mellett ehhez a szultánnak a hozzájárulását is kéri, de egyúttal, a szultánnak a beleegyezését be nem várva, Budát ostrom alá veszi, és pedig a királynőnek a hozzájárulásával, aki hajlandó volt az országot Ferdinándnak átadni.

De nem úgy a gyám Martinuzzi, aki mindent elkövetett, hogy a kiskorú királyfit atyjának a trónján megtartsa és e célból segélyért a szultánhoz fordult.

A szultán, miután követe János Zsigmondot az özvegy királyné valódi gyermekének olyan módon megállapította, hogy a királyné a gyermeket a követnek a jelenlétében megszoptatta, a királyfit atyjának a trónján megerősítette és Budának a felmentésére sereget küldött.

Ez a sereg, Martinuzzival egyesülve, Ferdinándnak ostromló seregét szétverte. Az utóbb megérkezett szultán Budát csellel elfoglalja és azt magának tartva, a meghódított dunántúli területekkel a budai török tartományt megalapítja. Török igazgatással fölosztja e tartományt 15 szandzsákra és alkotmányt is adott neki, törökül szólva deftert, amelynek minden szakasza fizetést jelentett. Erdélyt a tiszántúli részekkel János Zsigmondnak ajándékozta a szultán azzal az ígérettel, hogy 20 éves korában, úgy mint atyját, Ma gyarországnak a királyává fogja tenni, amire az

özvegy királyné a fiával, a koronával és híveivel el is hagyta Budát. (1541.)

Így aztán az ország három részre oszlott:

1. a budai török tartomány,

1. János Zsigmond része és

1. Ferdinánd királynak a része, a törökéhez hasonló német uralom alatt.

Ezen részek közül a Ferdinánd, mint a koronás magyar király által uralt részt mondják a tulajdonképeni magyarnak, pedig valójában a János Zsigmondnak a része volt az.

Mert hát Erdélynek a különválása idején a kiválóbb erdélyi fejedelmek voltak azok, akik a törökök által bírt részen az eltörökösítő, a Ferdinánd által bírt részen az elnémesítő irányzattal szemben Magyarországot az elpusztulás ellen oltalmazták.

Ferdinánd az elfoglalást követő évben (1542) kísérletet tesz Budának a visszavételére, de siker nélkül, majd utóbb a török fegyverek újabb diadalainak a hatása alatt a törökkel öt évre szégyenletes békét köt, amely szerint csupán az ő országrészeit, csak évi adófizetés mellett tarthatja meg. (1547.)

Ferdinánd Erdélynek a szultán által János Zsigmond részére történt elajándékozása után is, a szultánnak tudtán kívül, alkudozik az özvegy királynéval Erdélynek a megszerzése iránt, amihez most már az azelőtt ellenkező gyám Martinuzzi is hozzájárult és a hosszú, a királyné és a gyám viszályával is bonyolult alkudozások végre eredményre vezettek és a királynő Erdélyből elköltözve, fiának a területeit a koronával együtt Ferdinándnak átadta.

Martinuzzi György nagyváradi püspök, János Zsigmondnak a gyámja, egy lángeszű, nagy hadvezéri tehetséggel fölruházott, ravasz egyén volt.

Lángelméjűen ravasz tetteiből az látszik, mintha Magyarországot úgy a török, mint a német veszedelem ellen megóvni óhajtotta volna, de elsősorban is a török uralom alól föl szabadítani. Ezért játszotta át

gyámoltjának az országrészt Ferdinándnak a kezére, majd amikor az ebbe beleegyezni nem akaró török Erdélyért fegyverre kel és Martinuzzi erejét a törökökkel szemben elégtelennek látja, ürüggyekkel megnyugtatni tudja a szultánt, hogy Erdéllyel a hűségében megmaradt, sőt tényekkel is igazolja ezt, amidőn az Erdély visszaszerzésére küldött sereget támogatja és a császári vezéreknek a fölszólítása dacára Lippát és Temesvárt nem segíti a török ellen védeni. (1551.)

Ezen, a törököt pártolni látszó magatartása aztán, amelynek a célja csak az volt, hogy a török csapást elhárítsa Erdélyről, ami sikerült is, gyanút kelt a császáriakban Ferdinánd iránt való hűségét illetően, dacára annak, hogy ezen hűségét illetően szintén tényeket szolgáltat, így hogy Erdélyt Ferdinándnak a kezére átjászta, aztán amikor a török sereg az országból kivonult, Lippának a töröktől való visszavételénél személyesen közreműködik és egy rohamoszlopnak az élén hőiesen küzd.

Mégis, amikor éppen ezen várat, Lippát, a török föladja és Martinuzzinak a közbenjárására az őrség kedvező föltétellel szabadon elvonulhat, ezen közbenjárása a császáriak előtt még gyanúsabbá teszi Martinuzzit, amire a császári vezérek, Castaldo és Palavicini, azon ürügy alatt, hogy a német seregnek a megsemmisítésére és az ő életükre tör, ezt megelőzendő, a seregeknek a téli leszerelése után a kellő őrség nélkül alvinci kastélyában gyanútlanul időző Martinuzzit megölték.

Említik, hogy Martinuzzi meggyilkoltatásának a valódi indoka az volt, hogy a császári vezérek a kincseit megszerezzék.

Hogy Martinuzzi a német ellen is óvni akarta országát, mutatja az, hogy — amint a történet mondja — Erdély fölötti hatalmát a Ferdinándnak való átadás után is fönntartani igyekezett.

Az erdélyiek Martinuzzi halála után, hogy a török csapást elkerüljék, visszahívják János Zsigmondot,

Ferdinánd pedig Erdélynek a birtoka nélkül is a törökkel nyolc évi békét köt és fiának, Miksának királlyá koronáztatása után nemsokára meghal.

MIKSA, az új király, Zápolyával (János Zsigmond) alkudozik, majd hadakozik egyideig, amelynek — Szigetvár eleste után — a Szelim szultánnal kötött béke vet véget. Utóbb ezt a békét III. Murád szultánnal megerősíti.

Miksa ezután Báthory István erdélyi fejedelem ellen készül haragra, a lengyel trónért és eközben elhunyt.

Uralkodása alatt volt a horvátországi paraszt-lázadás. A parasztok nem bírták már az uraknak rájuk rótt terheit; vagy 10.000-en fölkerekedve, pusztították a nemesi jószágokat és gyilkolták uraikat, míg leveretve, vezérük, Gubecz Máté, Dózsának a sorsára jut.

Miksa a vallás iránt türelmes volt, a protestánsoknak szabad vallásgyakorlatot engedett, amely által az rohamosan terjedt és egységében megbomolva, a lutheránusok, kálvinisták és az unitáriusoknak a felekezetére oszlott.

RUDOLF (Rezső) követi atyját, Miksát a trónon.

Alatta élénkülnek az alkotmány sérelme miatti panaszok, amely sérelmek atyja, Miksa alatt is már nagy elégedetlenséget keltettek az országban.

Ezek a sérelmek abból állottak, hogy a német miniszterek és hatalmasoknak az ország ügyeibe való befolyása mindinkább gyökeret ver, hogy tisztségek németekkel töltenek be és hogy a várakban elhelyezett idegen katonák ellenségnek módjára pusztítják a népet és az országot.

Még Miksa alatt János Zsigmondra, mint mentőre tekint az ország, aki ha erélyesebb, az egész országnak a birtokába juthat. Haragra kelt ugyan Miksával, de gyenge volt, meghajlik a szultán parancsa előtt és megelégszik, hogy a szultán részére birtokait biztosítja.

Rudolf se orvosolja a sérelmeket, amelyekhez a vallási panaszok és a császári kormánynak egyébként való önkényeskedése is hozzájárulnak és így föltámad az első szabadságharc; amint Erdély történeténél leírva van, az erdélyi fejedelemnek, Bocskay Istvánnak a vezetése alatt.

Rudolf alatt, bár a békét megerősítette, a törökkel mégis kiújul a harc és 15 évig tart váltakozó szerencsével, egyideig Báthory Zsigmond erdélyi fejedelemnek a hathatós szövetségével.

A király Bocskayval a bécsi és mindketten a törökkel a zsitvatoroki békét kötik meg. (1606.)

Utóbb a király megtagadja e békeszerződéseknek a megerősítését, amely után öccse,

II. MÁTYÁS lép a trónra, kényszerítve bátyját, hogy arról lemondjon és szentesíti a fenti szerződéseket, amire megkoronáztatik. A tanácskozások folytattnak és létrejön az úgynevezett koronázás utáni törvénykönyv, szemben a fenti szerződéseknek a megerősítését és még egyéb rendelkezéseket magában foglaló úgynevezett koronázás előtti törvénykönyvvel.

II. Mátyásnak alkotmányos uralkodása alatt a vallásszabadság is tért hódít a protestantizmusnak a terjedésével.

Nádorra is protestáns lesz választva: Ulésházy, majd Thurzó.

És a szabadságnak ebben a korszakában a tudomány és a fölvilágosodásnak a fegyvereivel folyik a harc. Amíg egyrészt Thurzó az evangélikus hitfelekezetnek az egyházi kormányzását a zsolnai zsinaton rendezi és azt a katolikus püspökségeknek a hatósága alól kiveszi, addig másrészt Pázmány Péter az ő nagy szellemével kel harcra a mindinkább tért hódító protestantizmus ellen és meggyőző tehetőségével többeket át- és visszatérít a kath. vallásra stb.

II. Mátyás alatt telepednek le állandóan a jezsuiták az országban.

Utóda unokatestvére,

II. FERDINAND, aki az országnak királyválasztási és egyéb jogait biztosító fölvatási oklevélnek az elfogadása után még Mátyásnak az életében királlyá választott, majd egyes sérelmeket orvosolva, megkoronáztatott.

Alatta tör ki Csehországban a vallásháború, amely az európai harmincéves háborúvá fejlődik és Magyarországon Bethlen Gábor erdélyi fejedelemnek az Erdély történeténél leírt szabadságharca alakjában jelentkezik.

A király uralkodásának a nagyobb részét ez a szabadságharc teszi ki. Bethlennek a halála után I. Rákóczy Györgygyei egyideig még hadakozik, majd vele is békét köt, amely után még fiát római királlyá választja és ezután nemsokára elhunyt. Fia,

III. FERDINÁND követi a trónon, aki Ibrachim török szultánnal, Murádnak az utódával, a húsz évre kötött szőnyi békét Szönyön megerősíti. I. Rákóczy erdélyi fejedelemmel egyideig hadakozik, majd a svéd fegyvereknek a hatása alatt vele a linzi békét megkötötte. Erre némi vallási viszályoknak az elsimítása után fiát,

III. FERDINÁNDOT királlyá választja és megkoronáztatja. Ez a fia azonban nemsokára elhunyt, amire másik fiát,

I. LIPÓTOT koronáztatja királlyá, aki nemsokára elhunyt atyját az uralkodásban követte.

III. Ferdinándról mondja a történetíró, hogy korának legtanultabb, legeszélyesebb és legerényesebb fejedelme volt, aki igazságtalanságot tudva el nem követett.

Lipót alatt kiújul a harc a törökkel, akiknek nagyvezére, Köprili Ahmed, eredményes harcokat vív Magyarországon és gazdag zsákmánnyal tér vissza Belgrádba.

A magyar sereg részén a hős Zrínyi Miklós ér el kisebb sikereket, majd egy császári tábornagy is, aki az érsekújvári pasát vitézeivel együtt fölkoncolja;

amelyek után Montecuccoli fővezér magán a nagyvezéren Szentgotthárdnál döntő győzelmet arat, úgy-hogy a nagyvezér a táborában levő császári követtel nyomban békealkut kezd és megköti utóbb a császár által is jóváhagyott vasvári békét. (1664.)

Ez a béke a töröknek kedvez, Nagyvárad, Nógrád és Érsekújvár török kézen hagyva.

Támadt is miatta elégtelenség az országban, de még azért is, hogy az a nemzetnek a tudta és megkérdezése nélkül köttetett, aztán hogy az csak Bécsben hirdettetett ki, amely körülmény további izgató föltevésekre adott okot, hogy annak súlyos pontjai eltitkoltattak; aztán hogy azért köttetett meg sürgősen, akár lealázólag is a béke, hogy a török gondtól mielőbb szabadulva, a kormány zavartalanul munkálkodhassék Magyarország alkotmányának a megfosztásán.

Fokozta az elégedetlenséget, hogy a várakban elhelyezett német zsoldosok sok pusztítást vittek végbe.

Az így támadt panaszokra történik is orvosló intézkedés és ígéret az orvoslásra, de az elégedetlenség már nem volt lecsillapítható és megszüli a Wesselényi-féle összeesküvést.

Eredeti tervük volt a fölkelőknek az erdélyieknek, majd a töröknek a segélyével hadilag fölkeszülni és kérni a királyt a felavatási oklevélben tett ígéretének a betartására, így: hogy az idegen zsoldosok vitesse-nek ki az országból, a magyar ügyek ne tárgyaltsanak az ellenséges idegenek által stb. és ha a király nem volna erre hajlandó, nyúljanak fegyverhez. A király személye azonban tiszteletben tartassék.

Az ügy illetén állásában huny el Wesselényi, akinek halála után ez a közügy magánüggé lesz. Zrínyi az ország fejedelme akar lenni, vejét, Rákoczyt, Erdélynek a fejedelmévé akarja tenni, török és francia segéllyel; amely iránt Zrínyi alkudozásokat kezd és hadgyűjtéshez fog és Rákóczyt fegyverre szólítja.

Az összeesküvést a konstantinápolyi császári követ Bécsben elárulja, amire az, mert még fegyveresen nincs fölkészülve, harc előtt elnyomatott.

Zrinyi Péter és Frangepán Ferenc Bécs felé szöknek, hogy ott tisztázzák magukat, de útközben elfogják őket. Majd az összeesküvésnek a murányi vár falában megtalált iratai kétségtelenül reájuk bizonyítanak, amely iratok alapján Nádasdy Ferencet is elfogják és az ausztriai tanácsosokból álló bécsi haditörvényszék Hocher kancellár elnöklete alatt mindhármukat halálra ítéli és jószágait elkobozva, lefejeztettek.

A fegyverre kelt Rákóczy fegyverét leteszi és anyjának a közbenjárására csak rengeteg pénzösszegnek a lefizetésével nyer kegyelmet.

Wesselényi özvegye, Szécsy Mária, a murányi Vénusz, a vár átadása által menlevelet kap és Bécsben egy apácakolostorban végzé életét, ahová becsuklak. A Tököliek és Petróczy nem adták meg magukat. Sziklaváraik, Liptó és Árva, ostrom alá vétettek. Az öreg Tököli István az ostrom alatt elesett, de fia Imre és Petróczy elmenekülhettek Erdélybe.

A kisebb bűnösök közül vagy 300 lett elfogva, néhány halálra, a többiek kegyelemmel várfogság és vagyonvesztésre ítélve.

Ezután Lobkovicz és minisztertársa, Hocher, elérkezettnek láttak az időt, hogy az országot alkotmányától megfosszák és a király vezetni hagyta magát tanácsosa, Lobkovicz által, akinek az volt a mondása, hogy „Faciam Hungariam germanam, pauperam et catholicam”, (Csinálok Magyarországból németet, szegényt, és katolikust.)

És jöttek a lesújtó rendeletek, az ország elárasztva még több zsoldossal, új terhes adók kivételével stb.

A királyhoz intézett panaszok foganat nélkül, az önkény ellen föltámadt főpapságnak, Széchenyi kalocsai érsek, Szelepcsényi prímás stb.-nek a panaszoz-

kat támogató folyamodásai pedig siker nélkül maradtak. Sőt a katolikus papságnak a protestánsok üldözésére való szabadilásával egy valóságos önirtó vallásharcot támaszt az országban a kormány és Ampningen Gáspár teljhatalmú kormányzása alatt az ország meghódított tartománynak lett kimondva.

Megkezdődik újból a népnek üldözése, kifosztása, sanyargatása, az elfogultaknak a kínos halála és ezekkel szemben az elnyomottaknak tehetőségük szerint való megtorlása, úgyhogy e rettenetes küzdelemben, amelyben először hangzik föl a kuruc és labanc gúnynév, koldussá lett az úr és a paraszt is.

Ezek után a király, látva kormányának a visszaéléseit, Lobkoviczot számúzi, de ez se segített a bajokon, mert a kényuralmi rendszert a kormány élén álló Hocher és társai, megghiúsítva a pozsonyi békéltető tárgyalást, ezután is fönntartották.

Az elégedetleneknek a csapata aznóban, támogatva az erdélyiek, a franciák, a törökök által, egyes sikerek után fővezérévé Tököli Imrét választva, olyan súlyhoz jut, amely a királyt nagyobb engesztelődés felé hajlítja és a békének a helyreállítása végett Pozsonyba országgyűlést hirdetett.

Ezen a gyűlésen Tököli nem jelenik meg, arra iratot küld, amit figyelmen kívül hagynak, amire folytatja a háborút, majd utóbb külön kezd alkudozni a Bécsben fogvatartott Zrínyi Ilonáért és fegyverszünetet kötve, a történelem szerint a női szépség, a honleány, a hősnő, az anya és hitves e mintaképét, I. Rákóczy Ferencnek az özvegyét nőül veszi.

Egyébként a gyűlés, noha történik intézkedés és különösen sok ígéret a sérelmeknek az orvoslása iránt, a békét nem hozza meg, hanem annak befejezte után Tököli török szövetségben és francia pénzsegéllyel újból megkezdí a háborút. Fegyverbe szólítja a nemzetet a hazának és a vallásnak a szabadságáért és Ibrahim budai vezérpasának a seregével egyesülten

újabb hódításaival meghódítja csaknem egész Magyarországot és diadalai után Füleknél a pasa őt a szultánnak a nevében Magyarországnak a királyává kinevezi.

Tökölinek a királyi cím nem kell, megelégszik a fejedelem címmel, de azért királyi hatalmat gyakorol és büszkeségével, úgy nagyravágyásával sok ellenséget szerez. Maga a mostohafia, II. Rákóczi Ferenc se szíveli s az anyja hálószobájába belopódzott kigyónak nevezi őt.

Ezután Mohammed szultán, Kara Musztafa nagyvezérnek a fővezérlete alatt, egy roppant nagy és díszes sereggel, amelyet Belgrádig ő maga is elkísért, hadjáratot vezetett Bécs ellen. Tököli Eszéknél találkozik a táborral, majd a Felvidékről elővonul Pozsonyig, de, Bécs alá a nagyvezérnek a sürgetésére se megy. Úgy modják, hogy megegyezése volt a lengyel királlyal, hogy, megkönnyítendő a városnak a felszabadítását, az ostromnál nem fogja támogatni a törököt. Ezen ténye által könnyebben remélt kibékülni a bécsi udvarral.

Kara Musztafa Bécs alá érve táborával, egy egész várost alapít és nyomban megkezdí az ostromot.

A nagy, 80,000 sátorból álló tábornak a közepén állott a nagyvezérnek bíorból és selyemből épült palotája a háremhölgyeivel. Előtte szökőkút, körülötte kincstára, szakácsai, drága lovai, állatsereglete és a szelídített strucmadarai.

Már vagy hét hétig tartott az ostrom és Bécs az elesésnek a küszöbére jutott, amikor Szobieszky János lengyel király segédcsapataival megérkezik és Károly herceg csapataival egyesülve, a török hadat megfutamítja, a gazdag táborat zsákmányul ejti és Bécsset fölszabadítja.

Kara Musztafa a vereségért Ibrahim budai pasát okozza, amiért megöleti, őt pedig utóbb a szultán fojtatta meg Belgrádban.

A bécsi vereség után, betetézve az Esztergomnak az elfoglalásával, Tököli szerencséje aláhanyatlott.

A gazdának, a töröknek a kudarcai miatt párthívei tömegesen elhagyják.

Ő maga is kísérletet tesz a császárral való kibékülésre, Szobieszky is támogatja ebben, de a császár főtétlen megadást kíván, amit Tököli nem fogad el.

Visegrádnak és Érsekújvárnak is a töröktől való visszafoglalása után Tököli az osztrák által szorongatva, a nagyváradi pasához menekül segélyért. A pasa megvendégeli és Tököli az ebéd után menni akar, amire a pasa még a feketelevelesre marasztalja, értve alatta a szokásos feketekávét. Ezt el is költi Tököli, de utána láncra verve a budai új vezérpasához, Sátán Ibrahimhoz küldi vendégét a pasa.

Mások szerint a temesvári pasa fogatta el Tökölit és Belgrádba (akkor még Nándorfehérvár) küldötte.

A töröknek a terve ezzel az volt, hogy Tökölit a királynak kiadja, amiért a nagy vereségei után támadt nehéz helyzetében előnyös békét remélt.

Caraffa bolondította e hittel a pasát, akinek utóbb értésére adta, hogy elfogadja Tökölit, de a császár mit se ad érte.

Utóbb Zrinyi Ilonának a közbenjárására és az elfogatásban rejlő hibának a felismerésére az új nagyvezér, Szuleimán, pénzzel és haddal ellátottan szabadonbocsátja Tökölit, azzal, hogy fölkelését újraszervezze, és a Felvidéket nyugtalanítsa, de már későn.

Sokba került a pasának a feketelevelese a töröknek.

Tököli fogsága nagyban hozzájárult a felkelők seregének a széteséséhez és a császári sereghez való átpartolásához.

A császáriak aztán meghódítják, Munkács kivételével — amit Zrinyi Ilona semmi áron földelni nem akart —, az egész Felvidéket, majd az erdélyi fejedelem Apaffy is szövetséget köt Lipóttal, úgyhogy a helyzetet arra megérettnek látva, Károly herceg ostrom alá veszi Budát.

Valóságos kereszteshadjárat lett ez, támogatva vagy 25,000 főnyi német birodalmi csapatokkal és

számos francia, angol, olasz, spanyol és német uraknak a csatlakozásával.

16,000 török védte a várat 200 ágyúval, vagy 80,000 főből álló felmentő sereg is érkezett, amelynek a szemeláttára Budavára, amelyben 145 évig ült a török, vagy két és fél havi ostrom után fölszabadítva lett. (1686.)

A várat védő török sereg leöletett, a várparancsnok Abdurrahaman, a végső küzdelemben házába menekül és ott a vele szintén odamenekült 50 vitézével hősi küzdelemben elesik.

A hosszú ostrom alatt minden elpusztult. Az egész város és vár, Mátyás királynak a gyönyörű palotájával együtt, egy üszkös romhalmaz lett.

Ezután a császáriak elfoglalják Simontornya, Pécs, Siklós stb. helyeket, amire a török kétszer is sikertelenül békét kér.

A következő évnek a tavaszán Eszéknek az elfoglalására indultak a birodalmi seregek. Károly herceg ott nem vehetvén föl a harcot, a török sereget visszavonulással Mohács alá csalta, ahol azt teljesen szétverni sikerült. (1687.)

Ez volt a második mohácsi csata, 161 évvel később, ugyanazon a helyen és ugyanazon hónapban, a mohácsi vésznek a visszafizetése. 20.000 török maradt a csatatéren.

Savoyai Jenő herceg, aki már Buda visszavételénél is szerepel, ebben a csatában tűnik ki különösebben, először.

Ezután a császári seregek Eszék, Pétervárad, Tótország és a Szerémséget foglalják vissza és Károly herceg Erdélyt is megszállja. Annak 12 várába királyi seregeket helyez és Erdély ezeknek az eltartására köteleztetik.

Budavár elfoglalása után egy árulásnak majdnem az áldozatául esett. A várórségnek egy hadnagya, finkensteini Fink Miklós ajánlkozott erre 10.000 aranyért a székesfehérvári pasánál, amit azonban egy

véletlen eset kiderített és ezzel az egész árulási terv meghiúsult.

Ezekbe az időkbe esik a nevének rettenetességéről híres Caraffának a mézárítása Eperjesen.

Caraffa elhitette a királlyal, hogy összeesküvés szövődik a kereszténység, a trónja és személye ellen, amire fölhatalmazást kap, hogy ezen állítólagos Tököli-érdekű összeesküvést kiirtsa.

És ő az ő vértörvényszékével, a karózás, megnégyelés és a keréketörésnek a válogatott kínzásai között a vérpadra hurcoltatott mindenkit, akit gyanús-nak talált, akire irigy volt, akin bosszút állni akart és akinek a gyonyát elkobozni akarta.

Míg végre a király a megyei követeknek és a nádornak a közbenjárására *a.* vértörvényszéket be-szüntette.

Ezután a király Pozsonyban országgyűlést tartott, amelyen a nemzet királyválasztási jogáról lemondva, a Habsburg-ház férfiágának az örökösödési jogát elfogadja és az aranybullának az ellenállásra jogosító záradékát — amely szerint az úr és nemes a törvénytsejő királynak felségsértés bűne nélkül fegy-verrel ellentállhat —, törli (1687).

A király viszont ezzel szemben Tökölit kivéve, mindenkinek, aki ellene vétkezett, bűnbocsánatot adott.

Ezután Eger foglaltatott vissza a töröktől, majd Zrínyi Ilona, őrségének a lázongása miatt, a két évig védett Munkács várát föladja és gyermekeivel Bécsben kényszerül letelepedni.

Majd a diadaloknak a sorozata következik török területen, Boszníának, Oláhországnak a meghódolása stb., amelyek közben Belgrádnak is eleste után, 1689-ben, a török Bécsben békét kér.

Ennek föltételül Tökölinek a kiadatását szabják, aminek a megtagadásával hiúsul meg a békekötés.

Ugyanis a török követ úgy mondta, nem adhatja ki, mert Tököli a szultánnak a kuttyája, akinek az

élete ugyancsak annyit ér, mint egy kutyáé, de a szultán nem oltja ki a hú ebnek az életét.

Majd azzal érvelt a kiadatás ellen, hogy a hú kutya a nagy úrnak az akaratával dühös oroszlánná is válhatik.

Ami utóbb, bár rövid időre, de bekövetkezett.

Köprüli Musztafa lett az új török nagyvezér, aki sikerrel új harcot kezd és az előző évi veszteségeket Belgráddal együtt visszafoglalja.

Erre aztán az ezen török diadalok előtti föllázadásuk miatt a töröknek a bosszújától félve, Csernovics Arzén ipeki pátriárkának a vezetése alatt vagy 30.000 szerb család vándorol ki és letelepszik Magyarországon. A Szerémségben, Győrön, Budán és Szentendrén helyeztettek el.

Nagy előjogokat kaptak. Egyházi és világi ügyükben a saját pátriárkájuknak a hatósága alatt állottak és egy vicevajdát is választhattak, aki őket a háborúban vezérelje.

Azután utóbb gondoltak egyet, hogy Magyarországból nagy rácországot csinálnak. Alkalom is kínálkozott erre, amikor a magyar és német rendes csapatok Francia- és Olaszországban voltak elfoglalva, és egy híres vezérük is akadt, Szegedinácz Péro. De kezdetleges sikereik után letörettek.

Köprüli sikerei után a porta régi jogán Tökölit Erdélynek a fejedelmévé nevezi és annak az elfoglalásához sereget ad, aki azt a *zernyesli* diadallal birtokba is veszi, de egy hó multán a császáriak visszafoglalják és Tökölinek kétszeri úiabbi foglalási kísérletével szemben meg is tartják.

Tököli zernyesti győzelmének mégis szép eredménye maradt, hogy Heissler foglyul esett császári tábornokért cserébe nejét, a Bécsben maradt Zrínyi Ilonát kiadják, aki onnan nyomban el is indult a januártól májusig tartó hosszú útjára férjéhez.

Visszafoglalása után a császári kormány Erdélyt a Lipót-diplomával a birodalomba kebelezi. Bánffy

György lesz a kormányzó, 12 tanácsossal, a három nemzetiségnek a jogai biztosítatnak, békében 50.000 tallér, háborúban 400.000 ft. védelmi díjat fizet és ígérik, hogy az elhunyt fejedelemnek, Apaffynak a kiskorú fiáról a császár gondoskodni fog.

Utóbb aztán a magyartól elkülönített erdélyi kancellária is felállítatott.

A győzelmes török eközben új hadjáratra indult, amely a zalánkaméni (Szlankamén) csatába vezette.

A badeni fejedelem, Lajos által vezetett császári sereg már körül volt fogva és elveszettek látszott, midőn a szorultság okozta végső erőfeszítés és a janicsároknak a tévedése, hogy Batthyánynak és Zichynek a huszárait Tököli kurucainak nézik, a törököknek a kezéből azoknak a szétverésével a győzelmet kiragadják.

Köprüli maga is elesett a csatában és mindkét részen igen sokan.

Ezután néhány évig csaknem szünetelt a hadakozás, amely után Musztafa szultán Tökölinek a tanácsára hadat vezet Erdély ellen. Előbb azonban Péterváradot akarja elfoglalni, de a császári seregnél időközben fővezérré nevezett Savoyai Jenő herceg Péterváradnak az elfoglalását megghiúsítja, amire a szultán Szegednek fordult, hogy arról az oldalról törjön Erdélybe.

Jenő herceg erélyesen követi a szultán seregét, azt Zentánál, éppen amint a Tiszán átkelőben van, eléri és meglepetésében megtámadva, tönkreveri.

Vagy 30.000 török pusztult el e csatában, a többi, a szultánnal együtt, rengeteg zsákmányt visszahagyva, elmenekült.

Jenő herceget a haditanács, mert utasítás ellenére ütközött meg, ítélet elé akarta állítani, de a császár ezt megakadályozta és monda: „Isten rmentsen, hogy azt árulónak nézzem, aki által az ég ily nagy kegyelemmel halmozott el.”

A zentai diadal vezetett a 25 évre kötött karlócai

békéhez, amely szerint a szultánnak az országból csak a temesi bánság maradt meg (1699).

Tököli és társai török alattvalók lettek és a török birodalomnak a távoli belsejébe, Nikomédiába helyezték, ahol Tököli, nejével együtt, haláláig megmaradt.

I. Lipót, a legautokratább uralkodók egyike uralkodásának az utolsó szakában tört ki a Rákóczi szabadságharc, amely a magyar nemzet történetének egyik legfényesebb szakát képezi.

Nem vezették a küzdőket annyira vallási motívumok, mint Bocskay, Bethlen és Tököli alatt, nincs e küzdelemben szerepe a protestantizmus harcának a katolicizmussal szemben, lüktető elemeik inkább a szabadságnak és a hazának az eszméi.

Lehet mondani, hogy csak a magyar nemzet vívja e harcot — eltekintve csekély francia pénz, némi zsoldos sereg és egynéhány lengyel főúrnak a támogatásától —, idegen államoknak a segélye nélkül és résztvevett abban a horvátok és a szerbeknek a kivételével az országnak minden nyelvű lakosa, úgy a nemes, mint a paraszt, a libertas-nak a vörös zászlója alá sorakozva.

E szabadságharc kitörésének általában oka volt, hogy a török uralomnak a helyébe lépett német uralom az önkénykedésben a törökét is túlhaladta és vezérirányul tűzte ki Kollonicsnak azt a mondását, hogy: „Faciam Hungariam captivam, postea mendicam, deinde catholicam”, (Magyarországot előbb rabbá, azután koldussá, végül katolikussá teszem), amely irány Magyarországot a nemzeteknek a sorából eltörölni és osztrák tartománnyá tenni akarta.

Az újabban felmerült különös sérelmek pedig, amelyek a kedélyeket kitörő forrongásba hozták, abból állottak, hogy:

a sok háborúskodás okozta költségeknek a fedezésére, országgyűlésen kívül, rendkívüli adók vetettek ki,

a külföldről hozott katonaság pusztításaival és zsarolásaival sok kárt okozott,
 a protestánsoktól sok templom foglaltatott el,
 aztán hogy a karlócai békekötéshez magyar követ nem küldetett.

Ahány bánatos sóhaj támadt a hazafi keblekből, az mind az ifjú II. Rákóczi Ferenc felé szállt, akit nevelője, Kollonics, jezsuitának neveltetve, pappá akart tenni.

Rákóczit 20 éves korában nagykorúsítják sógorának, Aspermont grófnak a közbenjárására, de hozzásegítette ennek az eléréséhez jezsuita neveltetése is, amely által nagy hazafiúi érzelmeit titkolni tudta.

Egy hesszeni nagyhercegnőt nőül vesz és felváltva Bécsben és sárosi várában lakik.

Sárosi várában hallja a kitörő panaszokat és különösen gróf Bercsényi Miklósnak a kifakadásait, de családja történetének a szomorú emlékezete tartózkodóvá teszi és a fölkelési tervekhez sokáig nem csatlakozik.

Az egyes támadt fölkelések folytán gyanúval terhelik és kémekkel veszik körül, amire leginkább Bécsben lakik.

Egy alkalommal sárosi birtokán tartózkodva, egy francia követ keresi föl és pénzsegélyt ígérve fölhívja, hogy álljon a fölkelőknek az élére.

Rákóczi egy bizalmasával, Longueval hadnaggyal küldi a francia királynak a válaszát, amely levelet és az arra nyert választ is küldönce Bécsben elárulta. A leveleknek a tartalma ismeretlen, de azokat Bécsben megismerve, Rákóczinak az elfogatását elrendelik és nevének a betegágya mellől hurcolják a bécsújhelyi börtönbe, ahonnan nagyatyját, Zrinyi Pétert 30 év előtt a vépadra vitték.

Rákóczi már kibékül a halálos sorsával, amikor hat hónapi fogság után a jezsuiták, őrségének a kapitányát, Lehmann Gottfriedet megvesztegetve, börtönéből kiszabadítják.

Ugyanis az osztrák Károly herceg és a francia V. Fülöp között folyt spanyol örökösödési háborúban a jezsuitáknak nagyobb érdeke fűződött a franciáknak, mint az osztrákoknak a támogatásához.

Említik azonban azt is, hogy Rákóczit a felesége szabadította ki és ő vesztegette meg őrségének a kapitányát.

Megszabadulva Lengyelországba menekült és innen jött aztán a felkelőknek a hívására zsoldos seregével, néhány pajtásának a kíséretében az országba, ahol egy nagyszabású fölkelést remélt találni és ehelyett néhány száz rosszpuskás paraszt és lovas várta, egy föllázadt és Károlyi Sándor által szétvert csöcselécsapatnak a maradványai.

Szóval kezdetleges fölkészültséggel kezdte meg harcait, de Rákóczi nem vesztette el a lelkét, fegyverbe szólítá nemzetét és csakhamar harcra képes serege lett.

Első vezérei Ocskay László, Borbély Balázs és Bercsényi voltak.

Hazájában első harcosai a magyar és rusnyák (magyarorosz) parasztok, majd többen és többen csatlakoznak hozzá, a jászok, a kunok, az erdélyi székelyek, köznemesek és főnemesek is, akiknek a sorát Károlyi Sándor nyitja meg és a br. Andrássyak követik.

Majd Bécsben is összeállítják a dandárokat, az elsők Forgách, Koháry és Bottyánnak a vezetésével.

Es szembe került egymással a kuruc és labanc.

Bottyán, a labanc vezéreknek egyik legkitűnőbbje nemsokára Rákóczihoz pártol, utóbb Forgách is.

Rákóczi néhány várnak a kivételével hamarosan az országnak az ura lett, amire a király gr. Széchényi Pál kalocsai érseknek a közbenjárásával békealkudozást kezd és ígéri a sérelmeknek az orvoslását. De meghíusul a békealkudozás, mert Rákóczy és hívei a békéhez külhatalmaknak a kezességét kívánják, ezenkívül az erdélyi fejedelemségnek a visszaállítá-

sához is ragaszkodnak, amiket a bécsi udvar nem fogad el.

Erre kiújul a harc, osztrák, horvát és szerb csapatok küzdenek a labancoknak a részén.

Egészben véve váltakozó szerencsevei folyik a küzdelem. Különös sikerei Bercsényi és Ocskay kurucvezéreknek vannak. Ez utóbbi egész Bécsig hatol és egy éjt a császári vadaskertben tölt, ahonnan gazdag zsákmánnyal tér vissza.

Első döntő jellegű nagy csata volt a nagyszombati, mindkét félnek a nagy veszteségével. Inkább Rákóczi-
nak a vereségével, aki átlátta, hogy nagy ütközetnek a vezetésére képes vezére nincsen. Ellene fordította a mérleget, hogy egy kapitánya, Scharodi, a csatának a hevében az előrerohanó hajdúknak a hátába sortüzet adott és zászlóaljával az ellenhez pártolt, ami a már kivívott diadalnak az elvesztésével járt.

Ezt békealkudozás követi, még I. Lipót uralkodásának az utolsó éveiben, amelynek a sikerét megint a külhatalmi kezesség és Erdély különválásának a kérdései hiúsítják meg.

50 évi uralkodás után Lipót nemsokára elhunyt és trónján fia,

I. JÓZSEF követi, aki uralkodását a kibékülésnek a szándékával kezdi meg és ehhez hozzá is fog. Tanácsosai közül többet elbocsát. Az országban gyűlölt vezért, Heiszttert, visszahívja. Bűnbocsánat mellett a jog- és alkotmány sérelmeknek az orvoslását ígéri.

Rákóczi is őszintén óhajtja a békét, de csak az ország alkotmányos szabadságának a biztosítása mellett. Az alkudozások lassan folynak, majd Rákóczihoz leküldik nejét és nővérét is, de a női könyörgések és könnyek se tudnak sikert hozni és a nagyszombati békealkudozás eredmény nélkül föloszlik Erdély külön fejedelemségének a kérdése miatt, amit Rákóczi és hívei Magyarország szabadságának a biztosításához elengedhetetlennek tartanak.

Erre újra megindul a harc váltakozó szerencsével, amelynek a során Rákóczi részéről kísérlet tétetik, hogy a francia királlyal szövetség kötéssék. A francia király hajlandó is erre, ha az osztrák háznak az uralkodása Magyarországon megszüntetetik. A magyar tanácsosok ezt elfogadják és Rákóczi, hogy erről határozat hozassék, Ónodra országgyűlést hirdet és ezután Marosvásárhelyen Erdélynek a fejedelemségébe magát ünnepélyesen beiktatja.

Majd megnyílik az ónodi országgyűlés, amelyen Rákóczi Turóc megyének azon előző körlevele miatt, amelyben a megye a háborúért méltatlankodva, Rákóczinak a szerepét abban az önzésnek a gyanújával terheli, a megye követeinek, Okolicsányi Krisztof és Rakovszky Menyhértnek éles szemrehányást tesz és a rendektől a vádért elégtételt kíván. A fejedelemnek a szavaira azonban hosszú csend következik és védelmére senki se kel, amit a fejedelem arra magyaráz, hogy a rendek Turóc megyével egy véleményen vannak. Ezért aztán kifakadva, vezéri tisztéről lemond és távozni akar. Az erre kitört viharban Rákóczit visszahozzák, Rakovszkyt ott a helyszínen agyonvagdaltják, a kimenekült Okolicsányit elfogják és másnap lefejezik. Turóc megye a hatóságoknak a sorából töröltetik, a területe felosztani rendeltetett, a pecsétjét nyomban széttörik és zászlóját széttépik.

Majd folytatják az üléseket és néhány nap mulatán, 1707 jún. 14-én Magyarországnak az osztrák háztól való teljes elszakadását „eb ura fakó” fölkiáltással egyhangúlag kimondják. Rákóczi lesz a vezérlő fejedelem, Bercsényi a helytartója és egyúttal Miksa bajor fejedelmet jelölik a trónra és egyéb határozatokat hoznak.

Majd az osztrák uralkodóháztól való elszakadást a francia királlyal közlik, aki azonban a fölkelőket cserbenhagyja.

A kibékülés az előzmények által lehetetlenné

téve, a harc újra megindul, de már unva a harcokat, a nemzetnek megfogyott lelkesedésével. Rákóczi föl-készít még egy szép sereget, amit azonban Heiszter és Pálffy tábornokok Trencsén táján szétugrasztanak, amely veszteség a szabadságharcot a bukás elé juttatta.

A hős vezéreknek többje áruló lesz, így Öcskay, Bezerédy, akik ugyan lefejeztetnek, de ez se segít már az ügyön. A fejedelem egy jelentékeny hadat többé már nem volt képes összeállítani.

Aztán Rákóczi, a volt lelkesülést megtörtnek látva, Sárospatakon gyűlést tart, amelynek eredményekép békét ajánl a királynak.

Erre azonban a pozsonyi országgyűlés azzal felelt, hogy Rákóczit és Bercsényit felségárulóknak és hazaeleneseznek nyilvánítva, az ő kivételükkel bűnbocsánatot hirdet, sérelmeket orvosol, s egy későbbi leirat a protestánsokat is megnyugtatni igyekszik.

A szabadságügy pedig most már egymást követő vereségek, elpártolások és árulások folytán föltartózhatalatlanul rohamosan hanyatlik.

Rákóczi mégegyszer összeszedi hadait és úgy mondják, hogy egy diadalt ki is vívott Romhánynál, de katonáinak a tévedése miatt azt kiaknázni nem tudta. Ugyanis egy Migli nevű olasz kapitány részeg dragonyos-századának az előrerohanása Rákóczinak a helyzetet föl nem ismerő katonáit a küzdelemben megállította.

Ezután seregei szétverettek, csak Károlynak maradt még egy 12.000 főből álló csapata.

Eközben értesül I. József, hogy Rákóczinak a közbenjárására az angol, Bécsben, követe által a magyaroknak a megbékéltetése érdekében föllépni szándékozik; amire József, hogy a külbeavatkozásnak a megelőzésével és a mellőzésével maga veszen véget a fölkelésnek, Pálffy János tábornagyot fővezérnek nevezi és fölhatalmazza, hogy a fölkelőkkel, még Rákóczinak is kegyelmet adva, alkudozásba bocsátkozhatik.

Pálffy János előbb Károlyival, majd Rákóczival is érintkezésbe bocsátkozik és ezen tárgyalásoknak az eredményeképen írta meg aztán Rákóczi a levelét a királyhoz, amelyben nemzetének igazságot, a híveinek kegyelmet kér, mondván:

„Indítsák erre Felsőgedet az igazság és kegyelem, a trónok e támaszai.”

Rákóczi a történeteket Szalánkon összegyűjtött tanácsosaival közli, majd ezeknek javaslatára az összes rendeknek Husztra gyűlést hirdet. Közli az erdélyiekkel is, akik hűségükről továbbra is biztosítják és ezután levelére a választ nem várva be, a béke megkötését Károlyira bízta, ő pedig Lengyelországba ment, amitől fogva többé nem látta hazáját.

A királyi válasz kegyelmes volt Rákóczi személyére és javaira nézve is, amennyiben a hűségesküt leteszi, aki ekkor már orosz biztatásra nem igényelte azt.

Rákóczi távolléte miatt Károlyi a gyűlést Szatmárba tette át, ott a rendek az ismertetett föltételeket elfogadhatóknak találva, követeik által Rákóczit a békének a megkötésére meghívják; Rákóczi azonban a saját személyére nézve, még mindig bízva az orosz segélyben, engesztelhetetlen marad és a kegyelmet nem fogadja el, a rendeket azonban hűségeskük alól föloldotta, amire a rendek I. Józsefnek hirtelen közbejött halála után 14 napra, 44 főnemes és úrnak az aláírásával megkötötték a békét.

Ez a szatmári béke, amit magyar a magyarral kötött, amely szerint Rákóczi és hívei kegyelmet kapnak, birtokaikat visszakapják, a vallásszabadság helyreállítatik, Magyarországnak és Erdélynek a jogai fönntartatnak azzal, hogy egyébként az egybehívandó országgyűlés fog intézkedni.

A szerződés fölolvastatott a majthényi síkon a hadsereg előtt is és a harcosok fegyvereiket lerakva, azt hallgatag elfogadták, amivel a 10 évig tartott szabadságharc lezárult. (1711 május 1.)

A szerződést a trónörökösnek a távollétében Eleonóra özv. császárné erősítette meg május 26-án.

A fegyverlerakásnak a négyszögű terét körülárlatták, ami állítólag ma is ott áll mint senki földje, Magyarország szabadságának vad bozóttal benőtt temetője.

Rákóczi a nyert kegyelmet nem fogadta el, visszatartotta ettől emlékezete és reménye.

Lengyelországból Franciaországba bujdosott, hat évi ottartózkodás után Konstantinápolyba ment, majd Rodostóban, a Márvány-tenger partján nyert véglakot, ahol remények között élte le hátralevő napjait.

Hívei egyenkint haltak el mellette, amíg egy napon ő is kilehelte nagy lelkét.

Végrendelete szerint testét az anyja mellé temették Törökországban, szívét pedig a francia grosboisi szerzeteseknek a kolostorába helyezték.

Rákóczinak két fia volt: József és György.

Bécsben neveltettek és ott élték át azt az időt, amit atyjuk a szabadságharcnak szép és nehéz küzdelmében eltöltött, amely harcról mit se tudtak, azt gondosan eltitkolták előttük.

Életüknek a további történetéről nincsen pontos adat.

Az egyes följegyzésekből látható, hogy hiányos nevelésben részesültek. III. Károly királynak a jóvoltából, az emberi élvekre fektetve a fősúlyt, úri módban, fény és pompában éltek, mindannak a gondos elkerülésével, ami atyjuknak a szellemét fölédzhetette bennük.

Utóbb atyjuk történetét megismerve, a gyermeki szeretetnek a vágyától is úzve, György, az ifjabb, miután a bécsi fogságából megszökött, fölkeresi atyját rodostói magányában, aki nagy fájdalommal tapasztalja hiányos nevelését és nevelésre Parisba küldi. További sorsa ismeretlen.

József gyermekkori elválása után atyját nem látta többé. Bécsből szintén megszökik, azután megfordul

a töröknél és egyideig Rodostóban atyjának a helyét tölti be annak halála után.

III. Károly alatt a török kísérletet tesz vele újabb magyar fölkelésnek a szítására, de sikertelenül, aminek a valódi oka III. Károlynak méltányosabb és alkotmányosabb kormányzati elvein kívül abban keresendő, hogy akkor megszűnt már a magyar szívekben a régi lelkesedés. Békesség és nyugalom után vágytak és a boldogulást a királlyal való igaz és őszinte kibékülésben keresték.

A Rákóczi szabadságharcnak a kitörése után vagy öt év múlva Ahmed szultán újabb hadjáratot indított Magyarország ellen, mert a töröknek Velence elleni háborújában a magyar király Velencének fogta a pártját.

III. KÁROLY királynak az idejébe esett ez, aki bátyjának, Józsefnek a szatmári békekötés küszöbén, az arra vonatkozó tárgyalások alatt történt elhalálása után Spanyolországból, ahol Fülöp ellen harcolt, 1712-ben hazaérve, királlyá koronáztatott és a szatmári békét megerősítette.

A vagy 200.000 főből álló török sereg a Száván átkelve a karlócai dombokon foglalt állást, vele szemben Pétervárad alatt Savoyai Jenő herceg vezetésével a vagy 70.000 főnyi magyar sereg.

Pálffy Jánosnak az előcsatározása vezeti be az ütközetet, aki 3000 lovas és 500 gyalogossal végzett földérintő szolgálata közben véletlenül egy 20.000 főnyi ellenséges lovascsapattal összekerülve csatába jut és hősi harc közben rendben visszavonul. Ezután Jenő herceg vonultatja föl főserégét. Péterváradnál a Dunán átkel, amit a főseregeknek az összecsapása, a törökök fölött aratott fényes diadallal követett.

Ez volt a híres péterváradi nagy győzelem, ami a temesi bánságnak a fölszabadítását előzte meg.

Ezt illetőleg nem is késett soká Jenő herceg, hanem nyomban Temesvár alatt termett.

A Tisza és Maros közötti, most Kanahannak mon-

dott gazdag vidék, ahol a török legjobban fészkelte volt be magát, akkor a pusztaságnak és a pusztulásnak a siralmas képét nyújtotta.

Száz és száz falu állt lakatlanul, a széles rónáknak a szántói pedig műveletlenül.

Mocsártenger volt köröskörül látható, amit a törökök a folyóknak a kiárasztásával mesterségesen olyan módon idéztek elő, hogy azoknak a medrébe sülyesztetf, kövel megrakott hajókkal a vizet kiduzzasztották, hogy így a különben is erős várak és táborhelyek vízzel körülvéve, még kevésbé legyenek megközelíthetők.

Nagybecskerek alatt volt egy óriási tó, amin vitorláshajók jártak.

Ilyen körülmények között nagy feladat elé jutott Jenő herceg Temesvár megvívásának a szándékával.

A várat 18.000 főnyi őrség védte, a sáncok ágyúkkal voltak megrakva.

Egyedüli gyöngye oldala volt a várnak, az élelmezésnek a nehézsége.

De Jenő herceg nem folyamodott a hosszas kiéheztetési módhoz, hanem azonnal az ostromhoz fogott és egy hónapi ostrom után, amely alatt a török fölmentőserég is visszaveretett, általános rohamot rendelve, hosszantartott, elkeseredett harc után a várat védő Mehmed pasát a török sereg szabad elvonulásának a föltételével a várnak a föladására kényszerítette. Temesvárnak az elfoglalását követő évben a Duna mentén levő végvárak: Nándorfehérvár (Belgrád), Szendrő, Orsova, Sabác, úgyszintén Szerbország és a Havasföld elfoglaltattak, amire a szultánnak a kérelmére a passarovici béke 25 évre megkötöttet (1718).

Ezzel lett aztán, minden gyökérszálának a kiirtásával, teljesen vége a török uralomnak Magyarországon.

Az akkor pusztá temesi bánóság Merczy Kolos tábornoknak a teljhatalmú kormányzata alá helyez-

tetett, aki mint temesi gróf, bár önkényuralmat gyakorolt, de egyúttal hálára érdemes halhatatlan nevet vívott ki magának ezen országrésznek az anyagi újjáteremtésével.

Ő ásatta a Béga csatornát, hogy azon a végtelen mocsaraknak a vizét levezesse, ő varázsolt paradicsomot a halak és vízimadarak e terméketlen pusztá tanyájából, a betegségeknek a csíráit magukban rejtő és ápoló mocsaraknak e rengetegéből.

Azután az ipart is föllendítette, különösen a selyemtenyésztésnek és gyártásnak a meghonosításával.

És telepítéseket is eszközölt e területen.

A béke helyreálltával III. Károly a minden téren hátramaradt országának a belső rendezéséhez fogott.

Szükség volt erre a beligazgatás, igazságszolgáltatás, a földművelés, az ipar és kereskedelem, úgy a közművelődésnek a terén is.

Intézkedés tétetik a közigazgatásnak a javítására.

Az ország polgári ügyeinek az igazgatására a helytartótanács alkottatott, elnöke a nádor, helyettese az országbíró.

Az igazságszolgáltatást illetőleg új törvényszékek, a kerületi táblák, Horvátországban a báni tábla alkotattak és a kir. tábla főtörvényszékké szabályoztatott.

Intézkedés történik a bel- és külkereskedelemnek az előmozdítására. Csatorna és úttesteknek a készítése, a belközlekedésnek egyébként is előmozdítása és a német tartományokkal kereskedelmi összeköttetésnek a létesítése által. Aztán Fiume szabad kikötővé tétetett és egy hozzávezető út lett készítve.

Adómentesség és egyéb kedvezésekkel megkönnyítettetik a bevándorlás.

A töröknek uralma alatt a kis és nagy magyar Alföld, a Duna—Tisza köze, melléke és részben a Dunántúl nagyon elnéptelenedtek.

Leginkább idegen nemzetiségűek telepítették be. Szerbek, németek, horvátok, ruthének, oláhok és így a telepítéseknél a bécsi kormány az anyagi jólétnek

az emelésén kívül, mint mindig, arra is gondolt, hogy a magyarságot háttérbe szorítsa, hogy a magyar valósi és alkotmányos szabadsági küzdelmeket lehetőleg megbénítsa.

Ezekén kívül törvény alkottatik az állandó katonaságnak a megalapítására is.

III. Károly hozta be a *pragmatica sanctiót*, amelyben a magyar koronát a nemzetsége részére az eddiginél hatékonyabban biztosította azáltal, hogy annak öröklési jogát a Habsburg-háznak nőtagjaira is kiterjesztette.

Az öröklésnek ezt az új rendjét az örökös tartományokra nézve még 1713-ban meghatározta. Magyarországon az 1723. évi 2-ik te. biztosítja a Iront a férfiág kihalta esetére elsősorban III. Károly, azután I. József és végül I. Lipótnak a leányai és ezeknek a leszármazol javára, azzal, hogy ezen ágaknak is a kihalta után a szabad királyválasztási jog a nemzetre visszazáll. Egyúttal e törvényben Magyarországnak alkotmányos szabadsága is biztosítatik, hogy csakis saját alkotmányos törvényei szerint kormányoztassék.

Hát ez az ú. n. *pragmatica sanctio*, amelyben az is benne van, hogy a terület több uralkodó között soha föl nem osztható és hogy az örökösödés mindig az öregebbet illeti.

Uralkodásának az utolsó éveiben az orosz-török háborúban, mint az oroszoknak a szövetségese, elveszti Belgrádot, Boszniát, Szerbiát és Oláhországot. Úgy látszik, hogy nagyon hiányzott e harcokból a nemrégén elhunyt Savoyai Jenő herceg.

Ezen háború után a király nemsokára elhunyt, aki Magyarországnak kétségen kívül egyik érdemes királya volt, mert az országot a töröktől végleg megszabadította és a belbékének a helyreállításával a belviszonyoknak a szabályozása körül érdemes intézkedéseket tett.

Ezekkel szemben aztán elnyerte a nemzettől

hálás elismerésként a *pragmatica sanctio*t, amelynek alapján leánya,

MÁRIA TERÉZIA követte a trónon.

III. Károly nagy birodalmat hagyott hátra: a magyar, osztrák, cseh, németalföldi, lombardiai és a toszkánai koronákat, de a fönntartásnak a kellő eszközei, megfelelő hadsereg és pénz nélkül.

Mária Terézia alig hogy a trónra lépett, föltámadtak ellene Európának a népei, bajor, porosz, spanyol, lengyel stb., akik egymásközött a birodalmát fölosztották és öneki csupán Magyarországot hagyva, fegyverrel indultak igényelt részeit elfoglalni.

Csupán Angliának és Hollandiának a barátságát bírta, de ezek is csak jó tanáccsal szolgáltak, hogy egyezzen ki az ellenségeivel.

Magára hagyatva, ellenségei sorra elfoglalták birodalmának a részeit, és kétségbeejtő helyzetét leghebbeben egy a napához intézett levele tünteti föl, amelyben elpanaszolja neki, hogy nem tud már helyet, ahol a közeledő szülését bevárhassa.

És ő nem lágylt el, hanem jogainak a föladása helyett azoknak a megvédelmezésére gondolt.

Ebben a nehéz helyzetében határozta el magát arra, hogy a magyar nemzethez fordul. Pozsonyba országgyűlést hivatott és maga is odament lakni, ahol 1741 június 25-én megkoronáztatott.

Az országgyűlésen a magyar rendek az osztrák tanácsosokkal már vagy két és fél hó óta sikertelenül tanácskoztak. Nem akarták a nemzetnek a sérelmeit orvosolni és ezek között azon mindenekelőtt álló kívánságát teljesíteni, hogy a királyi tanácsba Magyarországnak a főhivatalnokai is fölvétessenek, hogy ezáltal a nemzet is résztvegyen élete leglényegesebb részének, hadügyének, külügyének és pénzügyének az intézésében.

És múlt az idő eredmény nélkül, az ellenség pedig tért hódítva, már Bécsset fenyegette.

Erre a király, hogy a huzavonának véget vessen,

1741 szeptember 11-én a várba maga elé hivatta az országnak a rendéit, ahol fekete posztóval bevont trónon őket gyászba öltözve fogadta.

Gróf Batthyány Lajos királyi kancellár által előadatta meghívásuknak az okát, a fenyegető veszedelmet és a nemzetbe vetett reményét. Ezután személyesen is feltárta a nehéz helyzetét — amit addig a bécsi tanácsosok, nehogy annak a tudatában túlkövetelő legyen a magyar, gondosan eltitkoltak — és értésre adta, hogy mindenkitől elhagyatva, végveszélyben áll a trónja, a személye és a gyermeke és a nemzetnek az ősi dicsőségére hivatkozva, annak a hűségére bízta magát és mindenét.

Es a nemzet félretéve minden saját kívánságát, nem törődve az átszenvedett sok méltatlansággal és sérelemmel, csak a mindenkitől elhagyatott és megtámadott nőt látta maga előtt, amint az országablóknak a karmai között vergődik és csak azt a végtelen igazságtalanságot érezte, aminőhöz hasonló a világtörténet még föl nem mutatott, amire a kardok hüvelyekből kirepülve, az az egy kiáltás tölte be a permet:

„Életünket és vérünket felséges asszonyunkért, koronánkért és hazánkért!”

Ezzel aztán meg lett mentve a trón és az osztrák birodalom.

Sürgősen a seregeknek a szervezéséhez fogtak, követte ezt az ellenségnek a verése, békekötésekkel. Úgyhogy egy és fél évvel később az ellenséges hatalmak közül már csak a bajorral és a franciával álltak szemben; az előbbi kiverve országából, a másik pedig a saját országában megtámadva.

És az ellenük viselt további, így a porosz ellen utóbb kiújult háború, váltakozó szerencsével az aacheni békéhez vezetett, amely szerint Mária Terézia némi veszteségekkel a birodalmát megtarthatta és az európai hatalmak a pragmática sanctiót elfogadták. (1748)

Nem csekélyebb odaadással támogatta a nemzet a későbbi, hétéves háborújában is Mária Teréziát, amelyet mint a franciáknak a szövetségese folytatott Fridrik császár ellen, amely háborúban különösen gróf Nádasdy Ferenc lovassági fővezér segítette több ízben diadalhoz Ausztriát.

Mária Terézia hálás is volt mindig a magyar nemzet iránt. Fölhagyva elődeinek egyedúri önkényével, jóságával illette magyarjait. Emelte a nemzetet a maga egészében, emelte annak egyes nemzetségeit külön-külön, azokat a nemzetségeket, amelyeknek a tagjai az ő megoltalmazásában a legbuzgóbbak és a legönfeláldozóbbak voltak. Adott nekik jövedelmező és fő tisztségeket és egyéb jutalmakat.

Mária Terézia fősúlyt helyezett az ország beigazgatásának a rendezésére és ennek alapján a hadierőnek a kifejtésére, majd arra, hogy a különféle elemű birodalmában egy központosító hatalom által egységet teremtsen. Ez utóbbi összpontosító törekvése azonban az önálló magyar alkotmányos államéletet és egyáltalán a magyarosodásnak az ügyét is megtámadta azáltal, hogy a központosításnak az érdekében a német kormánynak több és több befolyást engedett az országnak az ügyeibe és hogy sokakat Bécsbe édesgetve, az országnak az elnémetesedését előidézte.

Különös üdvös intézkedései voltak, hogy:

Országutakat és csatornákat építtetett.

Előbbre vitte az igazságszolgáltatásnak az ügyét főleg azzal, hogy abban egységet teremtett azáltal, hogy úgy a főbb, mint az alsóbb bíróságoknak a részére zsinórmértékül szolgáló szabályokat dolgoztatott ki. Ezzel aztán a bírói önkény is korlátozva lett. Eltörölte a menedékjogot.

Fejlesztette az egyháznak az ügyeit. Öt új római kath. püspökséget: a szepesit, beszerceit, rozsnyóit, fehérvárit és szombathelyit és két görög kath. püspökséget: a munkácsit és nagyváradit alapította.

A közművelődést illetőleg a nagyszombati egyetem, az orvosi karral kibővítve, Budára helyezte. Intézeteket emeltetett, így öt jogi akadémiát, több gimnáziumot és több elemi iskolát.

Az eltörölt jezsuita szervezetnek vagy 6,000.000 koronányi vagyonából pedig a vallás- és közoktatási alapot létesítette.

Aztán az egész országnak a részére egy új nevelési és tanulmányi rendszert dolgoztatott ki.

A királyság díszének, tekintélyének és az udvar fényének az emelésére:

Fölvette az apostoli kir. címet.

Megalkotta a magyar nemesi testőrségnek az intézményét.

A polgári érdemeknek a jutalmazására a Szent István, a katonai vitézségnek a jutalmazására a Mária Terézia rendet alapította.

Nevezetesek az országnak a területét érintő rendelkezései is.

A temesi bániságot az országnak a kormánya alá helyezi. Fiumét az országnak ajándékozza és avval egyesíti. Első kormányzója gróf Majláth József. Majd Lengyelországnak a gyenge Poniatovszky Szaniszló uralkodása alatt a poroszok, oroszok és osztrákok által történt felosztásakor a 13 szepesi várost visszakapcsolja az országhoz, ahol az elzalogosító Zsigmond óta, vagy 350 évig, lengyel helytartó parancsolt.

Es ezeken kívül még sok más, az országnak a jólétét emelő gondossága dicséri emlékét, érdemessé téve örök tiszteletre a nevét.

Negyven évi uralkodás után 1780-ban meghalt. Fia,

II. JÓZSEF követte a trónon.

Nagyszellemű, kiváló uralkodó, de magyar is lenni nem tudott.

Ábrándja volt egy rendezett, gazdag, boldog, művelt és hatalmas osztrák birodalom, amelynek a megvalósítása végett az önkényes rendeleteknek az egész özönét bocsátotta ki.

Ez az ábránd magyarázza meg, hogy a magyar alkotmányt nem vette figyelembe.

A közigazgatást az egyszerűsítés, kezelési gyorsaság és a központosításnak az irányadó elvei szerint alakította át.

Az egyesült udvari kamarát eltörölte, Magyarországot illető ügyeit a magyar udvari kancelláriához utasította és ezzel az erdélyi kancelláriát egyesítette.

A magyar kir. kamarát szintén eltörölte és ügyeit egy bizottmányra bízta, amit a helytartótanácsához kapcsolt, amelynek az élére a nádori széknél a mellőzésével egy elnököt és két alelnököt rendelt, és az ekként szabályozott két főkormányzóságot Pozsonyból Budára helyezte.

A közigazgatást illetőleg a megyei hatóságokat eltörölte és az országot 10 polgári kerületre osztotta. Elükön a biztosokkal, akik felügyeltek a rendre, közbiztonságra, az igazságszolgáltatásra, kötelességük a népnevelés, földművelés, ipar és kereskedelemnek az előmozdítása stb.

Egyéb tisztviselők az alispán, a másodalispán, akiket a király nevezett ki. Kötelességük a törvényeknek, a királyi parancsoknak és egyéb rendeleteknek a végrehajtása stb. Főjegyző, aljegyző, iktató stb. tisztviselők.

A közgyűléseknek a száma korlátozott és megalkotott az állandó kisgyűlés, az összes ügyeknek haladék nélküli elintézésére. Állott néhány tisztviselőből, akiknek állandóan a székhelyen kellett tartózkodniuk. Közgyűlés évenként csak egyszer volt tartandó a pénztári számadásoknak a megvizsgálására.

A városok és a külön igazgatás alatt volt kerületek, Jászság, Kunság, a megyékbe kebeleztettek stb.

A vallási ügyet illetőleg: korlátozta Rómának az egyházra való befolyását. Megtiltotta a szerzeteseknek, úgy a püspököknek Rómával való össze-

köttetését. A pápai bullák, brevék, okiratok kihirdetés előtt eléje, a király elé voltak terjesztendőek. A protestánsoknak szabad vallásgyakorlat biztosított, templomokat, tanodákat emelhetnek, a katolikusokkal házasságot köthetnek. Szerzetesrendeket eltörölt, vagyonukat a vallási pénztárba tétette. Plébániákat emelt, a lelkészeknek a számát szaporította, az egyházi férfiaknak a kellő neveléséről gondoskodott, Pesten és Pozsonyban papnevelő házat állított stb. A pozsonyi várat is papnevelő intézetté akarta átalakíttatni, amiért az ott másfélszázadon át őrzött koronát Bécsbe, a császári kincstárba vitette, az egyéb koronái mellé.

A polgári szabadságokat illetőleg: gondoskodott a jobbágyok helyzetének a javításáról, így szabad költözködési jogot nyertek, uraiknak a beleegyezése nélkül is szabadon házasodhattak, tudományos és művészi pályára léphettek, földeiknek a használatát eladhatták, elcserélhették stb. A jobbágyok jogainak a védelmére megyei ügyvéd lett rendelve. Azután tágkörű sajtószabadságot is adott. Megkísérlette a cigányügynek a rendezését is, földművelőkké akarta őket tenni.

Az igazságügyet illetőleg: a hétszemélyes táblát udvari legfőbb törvényszékké tette, bírókinvezési és kegyelmezési joggal. A kir. tábla lett fellebbviteli törvényszék, a kir. táblához tartozott ügyek pedig az öt kerületi táblához, mint első folyamodású törvényszékhez utaltattak és 38 alárendelt törvényszék állíttatott fel az ezelőtt a megyei és kir. városi törvényszékek elé tartozott ügyekre nézve stb.

Gondoskodott a bírák és ügyvédeknek a kiképzetéséről is.

A pénzügyeket illetőleg: szigorú takarékoságra helyezkedett. Kezdte az udvarnál, ahonnan a fényűzést számúzta, azután szabályozta a nyűg- és kegydíjakat. A közterheknek igazságos viselése szempontjából egy új adórendszernek a kidolgozásán

fáradozott. Az adózásnak alapjául a földet akarta tenni, hogy mindenki, akinek földje van, annak a terjedelme és termékenységének az arányában járjon a közterhekhez. Evégből azután a lakosoknak az összeírása és a földnek a felmérése iránt is intézkedett stb.

A népnevelést illetőleg: figyelmet fordított az ifjúságnak célszerű neveltetésére és ezzel kapcsolatosan nevelő és tudományos intézetekre és tanodákra. Különös gondja volt a népiskoláknak a szaporítására és azoknak a tökéletesítésére, úgyszintén hogy alkalmas tanítók is legyenek. Az országot öt tanulmányi kerületre osztotta, élükön a felügyelet gyakorló főigazgatókkal. A központi igazgatás és új tanulmányi és nevelési rendszernek a kidolgozása végett a helytartótanácsnak a kebelében egy tanulmányi bizottmány alakított stb.

Gondoskodott erős hadseregről is.

És mindezen magas színvonalú terveit egy autokratának az önkényével akarta keresztülvinni és a német nyelvet hivatalos nyelvvé téve, országaiból egy egységes nagy német birodalmat alakítani.

Ezek azok, amik a nemzeti létet támadták meg és az országban ellenhatást szültek.

A császár parancsolt, de az országban azt senki se hajtotta végre. Csupán a biztosok, erőszakkal.

Nem számolt a császár a magyar nemzetnek szívében fekvő szabadság- és alkotmányszeretetével, amelyet rövidebb-hosszabb ideig elnyomni lehetett ugyan, de kiirtani csak úgy, ha minden magyarnak a fejét veszik.

Hiába volt a császárnak minden erőlködése, amit tízéves küzdelem után maga is belátott és egy 1790 január 28-án kelt rendeletével a nagy jelleméhez méltó, önmagát legyőző nagy elhatározással a protestánsoknak a szabad vallásgyakorlatára, a jobbágyoknak az állapotára és a lelkészségeknek a szabályozására vonatkozóknak a kivételével összes önkényes rende-

leteit visszavonta és Magyarországnak az ősi alkotmányát helyreállította. Röviddel ezután a koronát is visszaszállította Budára, de megkoronáztatása, gyorsan bekövetkezett halála miatt, elmaradt.

II. József alatt volt a Hóra- és Kloska-féle lázadás. Az erdélyi oláh jobbágyoknak a fölkelése volt ez, akiket Józsefnek adórendezési és népösszeíró rendeleteinek a végrehajtásával kapcsolatosan elbolondítva, elhitették velük, hogy a császárnak ezen rendeletei határőrkatonákká teszik és a földesuraiknak a hatósága és az úrbéri terhek alól fölmentik őket. Amire összeírárták magukat és úgy hitték, hogy ezzel nyomban szabadok is lettek, amivel szemben a földesurak kényszerrel szorították őket úrbéri szolgálataiknak a teljesítésére. Így támadt aztán a föllázadásuk.

Utóbb egyes vezérek is akadtak, Hóra és Kloska, bátor, ravasz oláhok, akik őket a magyar nemességnek a kiirtására fölbujtották.

Sok nemesi birtok és élet esett aztán a népdühnek az áldozatául, amíg a császár rendes hadaival közbe nem szólt, amelyek által szorongatva, a fölkeltek fegyvereiket letették és vezéreiket, akik halállal bűnhődtek, kiszolgáltatták. (1785.)

II. József és Mária Teréziának az idején tűnik föl a híres Benyovszky Móric.

Szüleinek az elhalálózása után az atyai birtokok fölött a rokonaival folytatott viszálya oda fejlődött, hogy a bécsi udvarnak az elfogató parancsa elől Lengyelországba kellett menekülnie.

Ott egy nagybátyja a fiává fogadja, akinek aztán a lengyel birtokait, az azokhoz kapcsolt lengyel hazafiúi kötelmekkel, megörökli.

Lengyelországnak a fiai, mert a protestánsokat és óhitűeket valláskülönbőségük miatt az országgyűlés alkotmányos jogaiktól megfosztotta, egymással viszályba keveredtek és az így elnyomottak az orosz hittak segélyül, aki aztán meg is segítette őket. Szurronnyal helyezte a gyöngye Poniatovszky Szaniszlót a

királyi székébe és iktattatta törvénybe a protestánsoknak és óhitűeknek a szabadságát, de egyúttal Lengyelországot megszállta a maga javára.

Az oroszoknak a kiűzésére alakult aztán a bari konföderáció, a megyéknek a szövetsége és ennek a zászlója alá került Benyovszky is.

A harcoknak a folyamán az oroszok elfogják őt, aki nemcsak a lengyelekért, hanem a népeknek a szabadságáért is harcolt.

A fogságban nem törik meg e szabadsághős, amire Kamcsatkába szállítják, ahonnan egy sikeres lázadással megmenekülve, Madagaszkár szigetére vetődik.

Ennek a szigetnek az uralkodó lakói, mivel hadvezéri tehetségével elleneiken diadalra juttatja őket, királyukká választják.

De ő haza vágyódik. Egyideig még Franciaországban katonáskodik, majd Mária Terézia harcai alatt hazajön és fényes haditetteinek a jutalmául grófi címet kap.

Benyovszkynak az elméjében fogant meg az a nagyszerű terv, hogy Fiume világkereskedelmi kikötővé alakíttassék, amit fölkarolva II. József azzal egészített ki, hogy Budapest Fiumével egy csatornával összeköttessék.

II. József minisztere Kaunitz is támogatta e tervet és megvolt minden a megvalósuláshoz, csak épen a magyar állambölcsek hiúsították meg azt, azzal a fölfogással és indokkal, hogyha a tengerpartig csatorna szeli az országot, akkor a magyar gabonát mind a külföldre szállítják és az országban éhség támad.

Ugyancsak alapos egy indok.

Benyovszky utóbb visszament Madagaszkárba, ahol a franciák elleni harcban egy ágyúgolyó megölte.

II. LIPÓT követte bátyját, II. Józsefet a trónon, alkotmányos király volt.

Trónralépte után nyomban a bátyjának önkényes rendeleteivel megzavart országos belbékének a helyreállításán buzgólkodott.

A Budára egybehívott, majd Pozsonyba áttett országgyűlésen sok üdvös törvény hozatott az alkotmánynak a biztosítására, a sérelmek orvoslására stb.

Kimondatott, hogy az ország szabad, kormánya Ausztriától független és saját törvényei szerint kormányzandó. A törvényhozó hatalmat a király a nemzettel az országgyűlésen gyakorolja. Adó és újonc csak az országgyűlésen vehető a nemzetre. A protestáns vallásnak a szabad gyakorlata biztosított, egyházi ügyekben autonómiát kapnak. A jobbágyokra nézve egyelőre Mária Teréziának az úrbéri szabályzata törvénybe iktattatik. Egyúttal az úrbérnek a rendszeres kidolgozására bizottmány alakítottatik. A nem nemeseknek a hivatalképessége korlátozásokkal megállapítottatik stb. (1790/91.)

Erdélyben is lényegben ugyanilyen eredménnyel tartatott országgyűlés.

Majd a külbékét is létrehozta.

És ez a jó és bölcsnek mondott király az ország bel- és külbékéjének a helyreállítása után, a francia polgárháború kitörésének a küszöbén elhunyt és fia,

I. FERENC követte a trónján.

Uralkodásának a kezdetén tör ki a francia forradalom. A féktelen nép a főhatalmat magához ragadva, az eltírott trón és a vérengzés elől kimenekült nemesség Európának a kormányait segélyre szólítják.

Amire I. Ferenc, a porosz és egyéb hatalmakkal és a kimenekült francia nemességgel szövetkezve, XVI. Lajos francia királynak a megmentése és biztosítása érdekében háborúra készült. A Ferdinánd braunschweigi herceg által vezetett hadjárat azonban sikertelen marad és most már az ellenséggel való egyetértésnek a vádjával is terhelt francia király nemsokára, 1793 január 21-én, lefejeztetett és hasonló sors érte utóbb a királynét, I. Ferencnek a nagynéjét és a francia királynak a testvérét, Erzsébet hercegnőt is.

Magyarországon még II. Lipót uralkodásának a kezdetén az egész országra kiterjedő nagy lelkesedéssel ébredt föl a nemzeti szellem.

Úgy a férfiak, mint a nők magyar nemzeti ruhákban kezdenek el járni, társulatok alakulnak a magyar nyelvnek a kiművelésére és egy magyar tudós társaságnak a fölállításán is fáradoznak.

Kialakul egy szabadelvű reformpárt, azonban minden forradalmi irányzattól menten, szigorúan a törvényességnek az alapján. Tagjai között arisztokraták is vannak és a királynak, I. Ferencnek a testvére, a nádor Sándor főherceg is támogatja a pártnak az irányát. Ezek az ú. n. magyar patrióták, girondisták.

És ezen párttal szemben áll az alsóbbrendűeknek, a demokratáknak a pártja vagy társasága, a francia demokrata eszméknek a szolgálatában, akik a magyar jakobinusok voltak, mondják, szintén felkelési, forradalmi szándék nélkül. Egyik vezérük Martinovits Ignác, aki a francia jakobinus-főnökökkel összeköttetésben állt és aztán ez a körülmény, úgyszintén a francia rémnapok által mutatott kép, ásták meg a magyar jakobinusoknak a sírját, akiknek vezető tagjai voltak még Hajnóczy József, Laczkovits János, Szentmarjai Ferenc és gróf Zsigray Jakab.

Amit ezek követeltek, az nem volt egyéb, mint az emberi jogoknak a kiterjesztése mindenkire és így a vezérek állítólag csak azért jutottak a vérpadra, aminek manapság törvényes védelme van.

Kiirtották őket, mert a francia rémnapok, ahol a jakobinusok hatalomhoz jutva, véres munkát végeztek a nemeseken, a szintén, de mérsékeltabb szabadelvűeken, rémes képben tüntették föl a magyar viszonyok között különben ártatlannak mondott, felkelés és lázadási készüllet nélkül való jakobinusmozgalmat.

És ez a kép még rémesebbé lett azáltal, hogy a fékevesztett francia nép a köztársaságot kikiáltva, királyát, XVI. Lajost és utóbb ennek a nejét is

Mária Antoinettet, a magyar királynak a rokonát, lefejeztette.

Ezek a körülmények magyarázzák meg, hogy magyar bírák ítélték halálra a magyar jakobinusokat, mert ezek a bírák, a magyar girondisták, látva a francia girondistáknak a kivégzését a francia jakobinusok által, a magyar jakobinusoknak a netáni hasonló vérengzését megelőzendő, őket végeztették ki.

Ezek a bírák hazafias indokból is cselekedhettek, gondolva, hogy tettük által a trónnak a bizalmát megnyerik és ezzel szabad kezet szabadelvű reformtörekvéseiknek a békés megvalósítására.

Csak arra nem gondoltak, amit utóbb tapasztaltak, hogy a reakció nem különböztet lojális és rebellis szabadelvűek között.

A halálraítélt jakobinusvezéreken kívül még sokan elfogattak a születési és szellemi előkelőségek közül.

Így Kazinczy Ferenc is. És a perek válogatott kínzások között folytak le.

Valami Német János nevű egyén volt a pervezető ügyész, aki a pesti néptől azt az elismerést nyerte, hogy rövid idei elhalálózása után koporsóját senki se kísérte és sírkövére azt írták föl: Sit tibi terra gravis. Legyen neked nehéz a föld.

A bírák pedig véres munkájuknak a végezte után nyugalomba küldettek és Sándor főherceg, a magyar girondistáknak egyike, se élte túl az egész véres munkát annak a befejezése után sokáig. Mondják, hogy egy ünnepély alkalmával Laxenburgban a tüzijátékos raktár épen akkor robbant föl, amikor a főherceg mellette elhaladt, aminek áldozatául esett.

Mintha nyugalomba helyezésének ez lett volna a kitalált módja.

Az egyik történetírónak az előzőkben leírt előadásával szemben, e soroknak az írója nem látja a jakobinus mozgalmakat olyan abszolút veszélyteleneknek, mint aminőknek föltüntetve vannak.

És a bíróságnak szigorú eljárását menthetőnek és indokoltnak találja.

Es pedig, eltekintve attól, hogy a bírák a demokratikus mozgalmakat teljesen kiirtani akaró Bécsnek a nyomása alatt állottak, egymagában azon körülmény által is, hogy a bíróság mérlegelésében a francia rémképek nélkül is alappal veszélyesnek találhatta a jakobinusoknak a mozgalmát, amelynek az iránya kétségtelenül alkalmas egy féktelenné válható népdühnek a kitörésére, ami aztán jogot nem ismer és aminek egy akkor még nem is olyan régi példája, a Hóra- és Kloska-lázadásoknak a borzalmas képében a magyaroknak a történetéből is előtte állott.

Épen olyan elítélendő lehetett akkor a jakobinus mozgalom, mint a mai szélsőséges szociális mozgalom, ami bolsevizmusra vezetett.

Azután történeti tényként állítatik az is, hogy Martinovits és társai — ha ugyan lehet a gondolatokat olvasni —, noha forradalom és erőszaknak a gondolata nélkül, de a francia forradalmi eszmék terjesztésének a szolgálatában állottak és hogy a fennálló kormányformának a megdöntésére és minden kiváltságnak a megszüntetése mellett köztársaságnak a megalapítására törekedtek. Sőt, hogy Martinovics a leendő köztársaságnak az alkotmányát már előre ki is dolgozta.

Ferenc király, rokonának, a francia királynak a kivégeztetése után, újabb hadakat küldött a franciák ellen, amely hadjárat váltakozó szerencsével folyt ugyan, de az önemésztő polgárháború dacára is, az egész Európával szemben dacolni tudó francia nemzeti erőnek a ragyogása mellett végződött, fegyverszünettel.

Ezen harcokhoz már sok magyar járult a segítségével.

Az 1796-ban kiújult háborúban pedig, amikor Napoleon első fővezérsége alatt az osztrák seregeket

Olaszországból kiverte és az elfoglalt Olaszországból az új cisalpini köztársaságot megalkotta és a magyar király békét kötni nem akart, a Pozsonyba hirdett országgyűlésre szóló meghívólevelében már az egész magyar nemzetet fegyverbe szólította, amint monda: „az isteni és emberi jogokat és törvényeket eltipró francia nép ellen”.

És ekkor a megajánlott számos újoncon kívül a magyar insurrectió is táborba lépett a franciák ellen, de ez alkalommal nem vitetett harcba, mert a sok oldalról megszorított ellenségnek a láttára, Napóleonnak az ajánlatára mégis megkötötték a campiformiói béke.

Majd amidőn Napoleon Egyiptomba ment és Nelson Abukir mellett a francia hajóhadat tönkrevverte, nagyobbrészt osztrák-magyar seregek foglalták vissza Olaszországot.

Azután pedig, hogy Napoleon Egyiptomból visszatért és első konzullá választva, az oroszoktól elhagyatottan egyedül maradt Ausztriára vetette magát és azt mindenünnen kiverve, a marengói és egyéb diadalmas ütközetek után szabad utat nyert Bécsbe; a magyar nemesség, Bécsnek a védelmére, ismét fegyverbe állított. Megütközésre ez alkalommal se került sor, mert a béke Lunevilleben megkötötték, de amely békének a megkötéséhez és így Bécsnek a megmentéséhez kétségen kívül a magyar nemesség is hozzájárult.

Közbe-közbe országgyűlés is tartatott, de a pénznek és a katonának a megszavazása után a sürgetett reformok elhalasztottak.

Pangás állott be minden téren, amire ébredni kezd az egyesülési szellem és a polgárok a saját erejükkel tesznek kísérleteket.

Társág alakul, amely az alvidéknek a nagy hasznára megépíti a Ferenc-csatornát. Azután hozzáfog a Ludovicea-útnak az építéséhez, amely a külkereskedelemnek az emelésével Fiúméhoz vezetett.

Egyéb téren is mutatkozik haladás; gróf Széchenyi Ferenc a nemzetnek ajándékozta pénz-, oklevél-, régiség- és könyvgyűjteményét és ezzel megveti a nemzeti Múzeumnak az alapját.

Vácon közadakozásból siketnéma nevelő intézet alapítatik. Egyházi téren két új püspökség, a kassai és a szatmári alapítatik stb.

1804-ben Napoleon magát császárrá koronáztatja, amire Ferenc király fölveszi az osztrák császári címet.

Egyébként a szerződéseknél a be nem tartása és gőgje által az európai nemzeteket és udvarokat sértő Napoleon ellen újra megindul a hadjárat. Különösen az angolok buzgólkodnak ennek a szításán. Ferenc császár és király az angol-orosz szövetséghez állott. De Napoleon győz, Ulm-nál az osztrák sereget megadásra kényszeríti, majd az orosz sereget kétszer megveri és annak dacára, hogy Károly főherceg Olaszországban a francia sereg fölött nagy diadalt arat, feltartóztatlanul Bécsbe vonul. Azt mondják, hogy e bevonulás annak tulajdonítandó, mert a magyar nemesi felkelés nem állított fegyverbe, ami megakadályozhatta volna a bevonulást, tekintve, hogy Napóleonnak a serege Bécsig vagy 65.000 emberre apadt. (1805.)

Ugyancsak ennek lehet tulajdonítani Napóleonnak az austerlizi fényes győzelmét is, ahol a kétszerte nagyobb orosz-osztrák sereget verte tönkre. Amely győzelmet azonban az is előidézte, hogy Napoleon megelőzte Károly főherceg Olaszországból visszavezetett diadalmas seregének e sereggel való egyesülését, amit illetőleg azt is említik, hogy az erejükben elbizakodott oroszok, — nem akarva az egyesülést bevárni —, kezdték meg a támadást.

Ezen előzmények vezettek aztán a pozsonyi békéhez, amely szerint Ausztria több tartományt elvesztett és 100 millió frank hadisarccal terheltetett. A pozsonyi béke után Napoleon Poroszországnak a

hatalmát is megtörve, Angol- és Oroszországnak a kivételével, egész Európának az ura lett.

A birodalmi császárság is, mivel a német fejedelmeknek a nagyobb része a rajnai szövetségben egyesült, merő cím lett, amiért Ferenc császár arról 1806-ban le is mondott.

Ezután Anglia ellen fordult Napoleon és azt kereskedelmi zár alá vette, megparancsolva, hogy minden kikötő az angol előtt bezárassék, és hogy Európa a vele való összeköttetést beszüntesse.

Oroszországgal pedig azt a nagyszabású szövetséget kötötte, hogy Angliát közös erővel megalázva, egy nyugati és egy keleti császárságot alkossanak, Paris és Konstantinápoly székhellyel. És hozzá is fogtak ezen tervüknek a megvalósításához.

Ferenc császár látva Napóleonnak világuralmi céljait, amelyekkel szemben birodalmának a függetlenségét megőrizni óhajtatta, minden erejét összeszedte arra a hadjáratra, amelyet az orosz és a francia ellen egyedül kellett megívnia.

Ebben a hadjáratban vett részt a magyar nemesi insurrectio is, de csak azután, amikor Napoleon a Károly főhercegnek vezetése alatti osztrák seregeket Németországban már tönkrevverte és Bécsét újból elfoglalta.

Károly főhercegnek sikerül ugyan ezután a franciák felett az asperni győzelmet kivívnia, de megfogyott seregével a győzelmet nem tudja kihasználni és elhatározta, hogy elvárja János főherceget, aki Olaszországból Eugén francia serege által nyomon követve, visszavonult.

Ehhez a sereghez csatlakoztak aztán a magyar nemesi hadak, amikor ez a sereg visszavonulásában magyar területre ért és fedezték annak a visszavonulását Győr felé.

Hősiesen küzdenek a magyar hadak a Marcal-folyónak a hídjánál és két napig megakadályozták a franciáknak a folyón való átkelését és a fran-

ciák által már megszállott Karakó helyséből a franciákat kiűzik, úgyhogy János főherceg seregei rendben vonulhattak Győr alá, ahol József nádornak az inzurgens csapataival egyesülhettek.

János főhercegnek az ütközetet itt sem kellett volna fölvennie, az ő parancsa volt Károly főherceggel egyesülni, de a franciáknak a heves előnyomulása miatt az nem volt elkerülhető, amire aztán itt folyt le, folytonos visszavonulás között, a csupán védőleg folytatott kétnapos győri ütközet, a franciáknak a győzelmével és Győrnek általuk történt elfoglalásával.

Erről az ütközetről mondják, hogy komoly küzdelem nélkül, Komáromig meg sem állva, futott meg inzurgens seregünk, amiből az a gúnydal keletkezett, hogy „retirálj, retirálj, Komáromig meg se állj”, azután az a mondás, hogy „kend az az Alvinczy”.

Pedig az igazság az, hogy két napig nagy hősiességgel küzdöttek csapataink, amely alatt János főhercegnek halálra fáradt csapatai pihentek is, lakmároztak is és hadakozva visszavonultak is. Es csak amikor a helyzet tarthatatlanná vált, lett elrendelve a visszavonulás Komárom felé.

A legrendesebb visszavonulás volt ez, nem is hátrafelé, mert ott a Duna folyt, hanem oldalt, az ellenségnek a harcvonala előtt, folyton hadakozva és az útban álló ellenségen keresztültörve.

Ebben a visszavonulásban esett el a somogyiaknak az ezredese, gróf Festetich György, amikor az útba állt francia carré-η (négyszög) keresztültörték.

Diadalmas visszavonulás volt ez, ha egyáltalán létezik ilyen a győztes fél részéről való üldözés nélkül.

Maga a francia hadügyminiszter is Napoleon előtt úgy nyilatkozott inzurgens seregünkről, hogy:

„Ilssontbraves, maisilsne sont pas encore dresses.”

Rendben vonultak János főhercegnek a seregei is Komáromba. Eugén el is kezdte annak ostromát,

de a nemes-lovasoknak a rohama hamar elvette attól a kedvét.

Különös bravúrral harcolt Meskó dandárvezér is csapatával, aki egy előző védelmi elhelyezés miatt csak akkor ért Győr alá, amikor a főserég onnan már elvonulóban volt és így nem vett részt a győri ütközetben, hanem a franciák közé kerülve, majd általuk körülkerítve, hősi küzdelmek között, csak kétheti kerülővel juthatott Komáromba, és pedig olyan helyzetekből kivergődve, amilyenekben manapság a fegyvert rendszerint letenni szokták.

De mindhiába, János főhercegnek a csapatai nem egyesülhettek Károly főherceggel, akit Napoleon Wagramnál elhatározólag megvert.

Erre aztán a hatalmának a tetőpontjára jutott Napoleon megkötöti a bécsi békét, megalkotja az új illyr államot (Horvátország egy része, Dalmácia, Krajna, Isztria, Trieszt és a magyar tengermellék) és néhány hóval később Ferenc császárnak a leányát, Mária Lujzát nőül vette.

Ez az utolsó magyar nemesi fölkelésnek a rövid története. (1809.)

Ezután pedig, az általános fegyverkötelezettségnek a behozatala és a nemesi előjogoknak a megszüntetésével, a nemesi fölkelés is megszűnt.

Eddig a nemesség a rendes katonai szolgálat alól ment volt. Az országgyűlés által megajánlott újoncokat, a megyék és a városokra a lélekszámnak az aránya szerint kivette, a parasztságból vették.

Előbb verbuváltak, ami abból állott, hogy 12 nyalkán öltözött huszár a piac közepén, bor, zene és tánc (verbunk-tánc) között az odacsődült legények közül az arravalókat buzdította, hogy csapjanak föl katonának.

És ha így nem telt ki a numerus, akkor a még szükséges számú katonát az előljárók összefogdosták és a belépésre kényszerítették.

Aztán azok, akik a kényszerrel összeszedettek

közül megszökhettek, lettek az ú. n. szegénylegények, többjének nagy hírre vergődött, kalandos és regényes élettörténetével.

Napoleon a bécsi béke után a vele szövetséges oroszok kívül az egész európai szárazföldön parancsolt. De telhetetlensége az oroszokkal is háborúba juttatta.

1812-ben rettenetes seregével az ellene küldött hadakat eltiporva, diadalmasan vonult Moszkvába, de a cár által húzott békealkudozások alatt beállott nagy hideg és éhség visszavonulásra készítették, amely közben a serege elpusztult.

Európának a népei ezt fölhasználva, ellene támadtak, a négynapos lipcsei ütközetben a hatalmát megtörve, Parisba vonulnak és őt Elba szigetére száműzik. (1814.)

Egy év múltán azonban visszatér Franciaországba, ahol ismét úrrá lesz, de az európai hatalmaktól Waterlooán újból vereséget szenved. A veszített csatából mint menekülő, az angoloknak a barátságára bízta magát, akik aztán őt, nehogy Európa békéjét újra megzavarhassa, Szent Ilona szigetén haláláig fogva tartják.

Halála után emlékezete dicsőségesen nagy lesz Franciaországban, és a franciák e letűnt nagyságuknak a hamvait Szent Ilona szigetnek a temetőjéből, hosszú idei ottani nyugalom után, diadalmenetben hazaviszik.

A napóleoni hadjáratoknak a megszűnte után az európai irányadó politikusok a napóleoni világháborút a győzedelmes francia seregek által a leigázott népek között kétségtelenül elterjesztett szabadelvűség eszméinek tulajdonították és különben is a fejdelmek féltve trónjaikat az alkotmányos népszabadságnak az eszméitől, az így elképzelt bajokat úgy vélték orvosolhatni, ha ezeket az eszméket teljesen kiirtják.

Ennek a célnak a keresztülvitelére alakult meg

aztán Ausztria, Oroszország és Poroszország között a szent szövetség.

Ez a politikai irány uralkodott aztán Magyarországon is egy ideig.

Az alkotmány megvolt ugyan papíron, de országgyűlés nem lett egybehíva és a király önkényes rendeletekkel intézkedett még olyan tárgyakban is, amelyek csakis az országgyűlés elé tartoztak, így adó- és újonckivetés. Támadt aztán emiatt panasz és forrongás az országban, amik figyelmen kívül hagytak és a rendeleteknek a végrehajtására a végrehajtást megtagadó megyékbe királyi biztosok küldettek, de egyes megyékben még ezek se jutottak célhoz.

A bécsi titkosrendőrség ellenőrizte mindent Magyarországon, még a magántársalgást is.

Cenzúra alá helyezték a sajtót, a színészetet, az oktatást és mindezekhez a nép minden rétegének az anyagi bajai is hozzájárultak-

A papírpénz és rézpénz nagyon elterjedtek, majd értékük az $\frac{1}{5}$ -re szállított le, ami általános anyagi megrendülést okozott. A magas határvámok pedig a gyógyulásnak az eszközeit vették el. A kiviteli cikkek így elvesztették a külpiaacukat (gyapjú, dohány). A borra még az a rendelet is fönnállott, ha a magyar kereskedő bort szállít külföldre, köteles ugyanannyi bort, mint amennyit kiszállítani akar, Ausztriában is venni és azzal szállítani külföldre.

Mindezekhez aztán egynéhány rossz gazdasági év is járult, amik az országot inség elé állították.

Ilyen állapotban volt Magyarország a XIX. században, a megindult reformkorszaknak a küszöbén, amikor a nagy vezérszellemek az országot halálos aléltságból föléleszteni vállalkoztak.

Haladni minden téren, ez lett a jelszó. És egy erős ellenzék alakul ki az alkotmányellenes sérelmeknek a megszüntetésére és a kor kívánta reformoknak a keresztülvitelére.

A király aztán számot vetve az országnak a

hangulatával és állapotával, egy leiratában sérelmes rendeleteit visszavonja, a kir. biztosságokat megszünteti és hogy a nemzet a közügyeiben alkotmányosan intézkedhessek, 1825. évi szeptember hó 11-ére országgyűlést hirdetett, amelyen aztán a reformmunka megkezdődött.

Fontos törvények alkottattak, amelyekben a király ígéri, hogy az alkotmány szerint fogja igazgatni az országot, hogy adót és egyéb segedelmet országgyűlésen kívül nem követel, hogy minden harmadik évben országgyűlést tart. Ezeken kívül törvény hozatott, amely a közigazgatásnak némely ágában a nemzeti nyelveknek érvényt szerez és a rendek által országos bizottmány választatott az alkotmány és a közigazgatásban kívánt reformoknak a kidolgozására.

A sok között különös sérelmi pontokat képeztek:

Az elszakadt országrészeknek a visszakapcsolása, a só ára, a törvényszékek és a magyar udvari kamarának a függetlensége, a pénzügy, a magyar nyelvnek hivatalos használata stb. iránti kívánalmak.

Az 1825. évi országgyűlésen tűnik föl Széchenyi István grófnak az alakja, aki a Magyar Tudományos Akadémiának veti meg az alapját azzal, hogy egy évi jövedelmét (60.000 forintot) a nemzeti nyelvnek a kiművelésére ajánlotta föl, amire törvényt hoznak a magyar tudományos akadémiának a fölállítására. Azután e korban a nemzeti nyelvnek a művelése terén kiváló érdemeket szereznek a nemzeti irodalomnak a művelői, egy Kazinczy, Berzsenyi, Csokonay, Révay, Kisfaludy, Kölcsey stb., akik alapvető munkát végeztek a későbbi jeleseknél a számára.

Ezen országgyűlés után Széchenyi lesz nemzetének az előrevezetője, aki mint író is fáradhatlanul munkálkodik a Hitel, Világ, Stádium című irataival a nemzeti alkotmányos és társadalmi életnek az átalakulásán és kifejlésén. Casinó név alatt egy nemzeti társalgási kört is alkotott.

A sajtószabadságnak a hiányában a reformterveknek a sikere érdekében élénk tevékenységet fejtettek ki a megyék. A sikert különösen azzal mozdítva elő, hogy a reformterveknek a megvizsgálására választott bizottmányoknak az üléseit nyilvánosakká tették, amelyeken mindenki véleményét is szabadon nyilváníthattott. És ezeken a vitatkozásokon szülemlik meg a két nagy párt, a liberális (szabadelvű) és konzervatív párt.

Így lettek aztán, felelős minisztériumoknak hiányában, az alkotmányunknak a védőbástyáját képező megyék a reformoknak a fő tényezőivé és nemzeti életünknek a súlypontjaivá.

Az 1832—36. évi országgyűlésen, amelyhez nagy remények fűződtek, a reformmunkálatok elő is terjesztettek, de a kormány a követeknek a többsége által támogatott és utasításukként magukkal hozott reformokat sokkal szabadelvűebbeknek találta, semhogy azokhoz hozzájáruljon, épúgy a kormánynak a nézetét valló főpapi és úri tábla is, ami által a kívánt reformok javarészt nem váltak törvénné.

Es a pártoknak a küzdelmeiben megszületik a korteskedés, itatás, etetés, vesztegetés, lélekvásárlás.

A reformmunkálatok közül törvénné csak az úrbéri válik, az se kielégítő szellemben. Azután a magyar nyelvnek a használata némi tét nyer, így, hogy a törvény a latin szöveg mellett magyarul is szerkesztessék, a bírói hivatalos kiadványok magyarul is szerkeszthetők, az anyakönyvek magyarul is írassanak ott, ahol az egyházban a szentbeszédek magyarul tartatnak. Nyilván gyöngye haladás a magyar nyelvnek a terén. Azután az iparnak az emelése végett minden nagyobb városban egy-egy reál- vagy ipariskolának, és Budapesten egy műegyetemnek a föllállítása rendeltetett, de teljesen a kormánynak a befolyása alatt.

Ezidőkből gróf Széchenyinek a nevéhez fűződik a Lánchíd-törvénynek a meghozatala és a Vaskapunak

a szabályozása. Azután gőzhajózási társulat alakul és megjelenik az első gőzhajó a Dunán, az Argó.

Az országgyűlési tárgyalások a Kossuth Lajos által szerkesztett, írott lapban, az Országgyűlési Tudósítókban lesznek közölve, mert a kormány nem engedte meg egy országgyűlési lapnak a kiadását.

Az 1832—36. évi országgyűlésnek a befejezése után a kormány és a főrendeknek a konzervatív iöbbsége az alkotmányos szabadelvű szellemnek az elfojtására törekszenek. Ennek a kormányzati iránynak a kifolyása aztán Lovassy, Kossuth és Wesselényinek várfogságra ítéltése, akik azonban a nemzeti alkotmányos jogoknak a vértanúi gyanánt dicsőítették. Majd a kormánynak további kényuralmi eljárása, épen a szándékolt cél ellenére, az ellenzéknek a sorait szaporította és az országos ingerültséget fokozta.

A kormány az erőszakon kívül az akkor föl-támadt nemzetiségi féltékenységet és villongásokat is, azokat pártolva, fölhasználni akarta a szabadelvű átalakulási mozgalmaknak a meggátlására.

A szláv nemzetiségnek az ébredését a muszka pánszláv propaganda idézi elő, úgyszintén néhány cseh író és tudós.

Előbb a tótok mozgolódnak, majd a horvátok, és e szláv mozgalmaknak a céljuk a horvátokat, a szlovénokat és a szerbeket Magyarországtól elszakítani és a délszlávokkal egyesítve, külön állammá alakítani. Ez az ú. n. illyrizmus.

És könnyen fölhasználhatta a kormány a népszabadságot ölö terveinek és törekvéseinek a támogatására az illyrizmust, mert ezek a szlávok a faji egyesülés és függetlenítés mellett a népszabadsággal nem törődtek, s így aztán mozgalmuknak a szítása nem veszélyeztette a kormánynak a kényuralmi törekvéseit.

De ennek dacára is a nemzeti szellem mindig nagyobb és nagyobb tért hódított és az egyes reformkérdések önként is megérlelődnek. Egyes birtokosok

törvény nélkül is örökváltsági szerződéseket kötnek a jobbágyaikkal, akik földeknek szabad birtokosaivá lesznek. Aztán az egyéb reformkérdések is, a vallás és lelkiismeret szabadsága, a törvény előtti egyenlőség, közteherviselés stb. kifejtettek és a megyék által, hatóságuknak a körében, életbe lettek léptetve. Majd társadalmi úton keletkezett egyesületek is elősegítik a haladást az irodalom, művészet, gazdaszat, ipar, közlekedés, kereskedelem stb. terén.

Ezek folytán a kormány, politikát változtatva, engedékenyebb lesz és reményt ébreszt az iránt, hogy kényuralmi törekvéseivel fölhagy.

Enyhíti a sajtószabadságnak a korlátait, kiszabadítja a politikai foglyokat (Kossuth és társai), a nemzeti nyelv az igazgatásban tágabb tért nyer stb. és kitörő örömet kelt az örökváltságnak törvénné emelése (1839-i országgyűlés). Es mindezen eredmények gróf Majláth Antal kancellár és György országbírónak a nevéhez fűződnek.

Utóbb Kossuth engedélyt kap a Pesti Hírlapnak a szerkesztésére, amely lapnak a nyomán élénk irodalmi tollharc fejlődik ki, ami megszüli a mérsékelt modorú, ugyancsak szabadelvű Széchenyi-pártot.

Majd aztán a Pesti Hírlap a gróf Dessewffy Auréli szerkesztése alatti „Világ”-ot, a konzervatív-pártnak a lapját, a reformoknak a terére ragadja, de az abszolutizmus felé, amiért a szabadelvű reformpártnak nem sokat ártott.

Az 1843—44-ik évi országgyűlésen folytatva lesz a reformmunka.

Rendezik a vegyesházasság és a más vallásra való áttérésnek a kérdését a viszonyosságnak az alapján. A magyar az államnak a hivatalos nyelve lesz. Horvátországra nézve azonban az eddigi gyakorlat tartatik fenn, csupán azzal a különbséggel, hogy a magyar hatóságokkal a latin helyett magyarul érintkezzék és hogy a köziskolákban a magyar

nyelv is taníttassék. De a gyűlölködő horvátok ezt is sérelmesnek találták. A birtok- és hivatalképesség az ország minden keresztény lakosára kiterjesztett stb.

De több reformkérdésnek a rendezése elmaradt, így a városoknak a rendezése, a közteherviselésnek a kérdése, az anyagi kifejlés akadályának tekintett osztrák határszéli vámrendszernek a szabályozása stb.

Ezekkel szemben azonban Kossuthnak az indítványára fölállítottak egy országos iparvédegyületet, amely országszerte nagy lelkesedéssel fogadtatott.

Az 1843-i országgyűlés után a szabadelvű ellenzék Pest megye követének az indítványával még az országgyűlés alatt fölvetett azon eszmének a megvalósításán fáradozik, hogy az országgyűlés a népképviselőt alapján szervezve, új elemekkel gazdagodjék.”

Ezen törekvésében a párt kettészakad.

Az egyik rész, élén Kossuth-tal, a megyeri rendszert fönntartani akarja és azt a népképviselőt csupán kijavítani törekszik.

Míg a másik rész a népképviselőt a felelős kormányrendszerrel óhajtja egybekapcsolni, mint amely az alkotmányt jobban biztosítja.

A bécsi kormány pedig, látva, hogy a nemzet reformtörekvéseivel nemcsak anyagilag akar gyarapodni, hanem emellett az alkotmányos nemzeti életre is törekszik, amely utóbbi körülményt illetőleg arról, hogy Magyarország tartományi kormányzás alá vétesék, lemondani nem akart, ezen kényuralmi szándékát úgy vélte keresztülvihetőnek, ha az országgyűlésen többséget szerez.

Ezen többséget pedig azért igyekezett elérni, hogy a megyei igazgatásnak a vezetését a főispánnak a kezébe helyezte, hogy aztán ennek a befolyása révén többséghez jusson. Ezért a főispánnak kötelességükké tétetett, hogy állandóan a megye-

jükben lakjanak, aki pedig ezt nem tehette, vagy nem akarta tenni, főispáni helytartóval, adminisztrátorral helyettesített.

Ez aztán az ellenzékot nagyobb tömörülésre serkentette.

Egyébként társadalmi úton halad a kormány által gátolt reform.

Pest és utóbb több megye a felelős parlamentáris kormánynak az elvét fogadják el.

Bezerédy István önként vállal adófizetést és példáját többen követik.

Az örökváltságnak a kérdése is halad. E téren is a Bezerédy által fölállított példát mindtöbben követik, így a Batthyány és a Károlyi grófok is keresztülviszik a birtokaikon. Azután nagy tevékenység folyik a védegyeleti eszmék körül is.

Megkezdődik a Tiszaszabályozás és 1847-ben megindul az első gőzvasút Budapest és Szolnok között.

Az országgyűlés egybehívasának a küszöbén előkészületeket tesznek a pártok és Deák Ferenc megszerkeszti a szabadelvű reformpártnak a programját, amely program szerint az ellenzék feladataul jelöti:

A kormánynak az ellenőrzését, mert a kormány az idegen elemeknek a befolyása alatt alkotmány-sérelmeket okoz.

Azután az alkotmánybiztosítékoknak a megszerzését és fönntartását. Ilyenek a kormánynak a felelőssége, a nyilvánosság, az egyesülési és gyülekezési jog, a sajtószabadság, Magyarországnak az egyesülése Erdéllyel, a honpolgárok érdekének az egyesítése.

Es a korszerű reformoknak a létrehozását. Így: köztelherviselés, népképvisélet a törvényhozásban és a helyhatóságban, a törvény előtti egyenlőség, az úrbéri viszonyoknak kártérítés mellett való kötelező megszüntetése, az ösiségnek az eltörlése stb.

Ezek után aztán egybehivatott az országgyűlés 1847. évi november hóra.

V. **FERDINAND** király, I. Ferencnek a fia és utóda, nagy örömet keltve, magyar nyelven nyitja meg az országgyűlést.

István főherceg nádorrá választatik.

Majd felolvassák a kir. előadásokat, amelyek az eddig felmerült reformigényeket csaknem mind felölelik, úgyhogy az ütköző nagy kérdés már csak az volt, hogy: abszolút irányban, vagy alkotmányos szellemben történik-e meg az újjászületés és átalakulás?

És az e körül kifejlődött elkeseredett harc, kétségtelenül az időközben kitört francia- és bécsi forradalmaknak a hatása alatt, a nemzeti reformpártnak a teljes diadalához vezetett, amikor az abszolutisztikus bécsi kormányrendszernek az eltörlésével és a Bécstől független, a magyar nemzetnek felelős magyar minisztériumnak a megalakításával az egyéni és nemzeti szabadság és önállóság, az összes egyéb reformigényeket megvalósító határozatokkal együtt törvénybe iktattattak. (1848 április 11.)

Ez volt a magyar nemzetnek a vérnélküli szabadságharca, ezt követte a kamarillának az ellenforradalma és ezt az ellenforradalmat az 1848—49. évi, olyan sok vérrel áztatott szabadságharc.

Ennek a szabadságharcnak a letörését két évtizednek a sötét korszaka követte a nemzeti életnek a teljes nyugvásával, az ú. n. Bach-rendszer szerint kormányzó kormányzóknak a korlátlan uralma alatt.

Horvátország, aztán Erdély és az országnak a déli részeiből alakított szerb vajdaság külön-külön koronatarományok lettek és az országnak a többi részei öt helytartóságra osztattak, német, cseh és morva tisztviselőknek az osztrák törvények szerint való igazgatása és bíraskodása alatt.

A közoktatásban és a közigazgatásban a hivatalos nyelv a német lett, úgyhogy Magyarország teljesen eltöröltetett.

Így tartott ez vagy tíz évig, amikor a franciák

által támogatott szerencsétlen olasz háborúnak a hatása alatt (1859)

I. FERENC JÓZSEF király, 1848-ban a trónról leköszönt V. Ferdinándnak az unokaöccse és a trónon követője, 1860 okt. 20-án kelt diplomájával Magyarországot, annak alkotmányt ígérve, ideiglenes kormány alatt, tisztviselőivel és törvényeivel visszaállította.

Az egybehívott magyar országgyűlés azonban az adni szándékozott alkotmányt nem fogadta el, mert annak értelmében Magyarország az összbirodalomnak csak egy koronatartománya maradt volna, amely körülmény aztán a Schmerling-kormány alatti kényuralmat felélesztette, a nemzetnek passzív ellentállásával.

Schmerling egy ideig kísérletet tesz ezt a passzív ellentállást erőszakkal elnyomni, amíg Deák Ferencnek a kezdeményezésére a király elhatározza magát, hogy ezen úgy a nemzetre, mint az uralkodóházra káros kényuralmi állapotnak véget vet.

Személyesen az országba jött, hogy a nemzetnek a kívánalmairól tájékozódjék. Ennek eredményeképp a kormányt nemzeti irányban megváltoztatja és országgyűlést hirdet.

Az országgyűlésen aztán megindul a kiegyezési ügynek a rendezése, amely rendezés a közbejött olasz-porosz háborúnak a tartamára megszakad (1866), majd az elnapolt országgyűlés újra összeül és a szerencsétlen kimenetelű háborúnak a hatása alatt, Deák Ferencnek a vezetése mellett, a nemzet és a dinasztíája közötti végleges kiegyezés létrejön (1867) és június hó 8-án úgy a király, mint a királyné megkoronáztatnak.

Ezen kiegyezéssel helyreáll a jogfolytonosság és folytatódik a nemzet életének a megszakadt fonala, de egy sajtószertű, az 1867. évi XII. t.-cikkben szabályozott állami kapcsolatban, amely kapcsolatban aztán a régi önálló Magyarország, a nemzetnek az akaratával, tehát törvényesen is megszűnt létezni.

Ettől fogva Magyarország és Ausztria mint két egymástól függetlennek mondott alkotmányos állam élnek egymás mellett, bizonyos közös ügyekkel, amelyek által azonban mégis a külön függetlenségnek a rovására egy bizonyos állami egységfélébe is összerúgnak.

A külön állami létnek a szempontjából ezen fából vaskarika szerű, se egészen független, se egészen nem független állapotban aztán Magyarország, az ifjú korában olyan nagyon vérengző autokrata, utóbb azonban bölcs mérsékletű, jóságos kiráb ának, Ferenc Józsefnek az uralkodása alatt, mint egy nagyhatalomnak a része, hatalomban és jólétben európai súlyra emelkedik.

Különösen rohamos fejlődésnek indult a fővárosa, az örökké, még a bukásában is bájos Budapest, fejlődésében egy világvárosnak a színvonaláig eljutva

Magyarországnak csak éppen a külön állami ki fejlődhetése, különösen pénzügyileg és katonailag van megköthetve és úgy látszik, hogy örökre így is marad.

De közbejön és 1914 július hó 28 án kitör az új. n. világháború. Ennek látszólagos okai a német-angol világhatalmi versengés, amelyhez hozzájárul a cári hatalom növelésének a vágya az északmagyarországi pánszlávizmussal, Olaszországnak a területi igénye Ausztriával szemben, Franciaországnak revansioerekvése Németországgal szemben, Kelet-Magyarországnak a dákórománizmusa és Dél-Magyarországnak Oroszország által támogatott illyrizmusa.

A német császárság, Törökország, Ausztria-Magyarország és Bulgária által Francia-, Angol-, Orosz-, Olasz-, Szerb-, Belga-, Románországot, Amerika stb , lehet mondani az egész világ ellen vitt ezen világháborúnak az elvesztése, az azt követő öngyilkos belzavarok (műforradalom, bolsevizmus), az ország területe nagyobb részének az ellenség által való megszállása, a forma szerint meg nem szállott részen és az ellenségnek tetszése szerint való eljárása és

uralma az országot a szó legszorosabb értelmében vett nemlétezésnek az állapotába juttatták.

Az ország, mint ezidőszerint még névleges állam, Auszriától ugyan különváltan, de kellő belső rend és államfő nélkül, a belzavarok által felemésztetten és az ellenség által is kifosztottan, anyagilag és minden tekintetben teljesen lesújtva van.

Ez azonban a végzetszerű eseményeknek a következményét képező átmeneti, a jelennek folyamatban és átalakulásban levő, még ki nem forrt állapota^ amelyről mint kialakult történeti múltról, még szólni nem, lehet.

Es a jelen állapotot illetőleg inkább reményről, mint lemondásról legyen szó. Arról a reményről, hogy a kialakulás, egy a területi épségét visszanyert, a mohácsi vész előtti, 1848-ban alkotmányos állami életének a teljességére emelkedett, önálló és független, a saját erejére épített és nem másoknak a gyámolítására utalt, fejlődésképes Magyarországhoz vezessen.

**AZ 1848/1849-IK ÉVI
SZABADSÁGHARC.**

Előzmények.

A mohácsi vész után az addig mindig független magyar nemzet, már vagy 300 év óta, részben, majd egészben, egyideig a török, azután a török és német, és végül csak a bécsi alkotmányellenes kormányrendszernek az uralma és abszolutizmusa alatt állott.

A nemzetnek ezen abszolutizmus alól való föl-szabadítására irányult sikertelen mozgalmak, egybekapcsolva a minden téren való haladás iránti mozgalmakkal, élénkebb képet I. Ferenc király alatt nyernek, aki a nemzeti kívánalmaknak a méltánylásával 1825-ben országgyűlést tartott.

Ettől fogva aztán a reformokra törekvő kedélyek mindinkább terjedő lángban égtek és az alkotmányos szellemben való átalakulás nagyobb és nagyobb mérvben sürgettetik úgy az 1832, mint az 1843-ik évi országgyűléseken, majd 1848. évi március hó 16-án diadalhoz jut, amikor V. Ferdinánd, a történelemnek az előadása szerint jólelkű, a kamarilla ármányával szemben gyenge király az országnak egy 72 tagú küldöttséggel előterjesztett vonatkozó feliratát elfogadta.

Közrehatott az alkotmányos átalakulásnak a sikeréhez a februárban kitört francia forradalom, úgyszintén a Kossuth március 3-án tartott nagyszabású beszédének a hatása alatt kitört bécsi forradalom, amely folytán Ausztria már március 10-én alkotmányt kapott.

Az 1848 előtti reformküzdelmeknek a főszereplői voltak Kossuth, Deák, Wesselényi, Batthyány, Széchenyi, Lovassy stb. szabadelvűpártiak, amely párt-

tal szemben a konzervatív párt állott, nevezetesebb tagjai gróf Dessewffy, gróf Apponyi György, báró Jósika Samu.

Ez a konzervatív párt, Metternich birodalmi fő-kancellár kényuralmi rendszerének a szolgálatában állva, szintén haladni akart, de a bécsi kormányzati rendszernek a korlátai között, amint Kossuth mondta: haladni akartak, de nem Budapest, hanem Bécs felé.

Ennek a pártnak országos főkortese volt egy Pecsovics nevű egyén, akiről Pecsovics-pártnak lett elnevezve.

A feliratnak az elfogadása után nyomban a királynak a felhatalmazása alapján a nádor, István főherceg, Batthyány Lajos grófot miniszterelnökké nevezte, majd a minisztériumnak a névsora (gr. Batthyány Lajos, Kossuth Lajos, gr. Széchenyi István, br. Eötvös József, Mészáros Lázár, Klauzál Gábor, Deák Ferenc, Szemere Bertalan és herceg Eszterházy Pál) és a hatásköre megállapított, amit a király időközi nehézségek után március 31-én jóváhagyott.

Nyomban ezután a törvényalkotásnak a rendes módján, Őfelsége megbízása folytán, Ferenc Károly és Lajos főhercegek, a nádor, Batthyány és három minisztértársa és az udvari kancelláriának két tagjából álló tanácsban pontról pontra történt megvita-tás után megalkottattak az 1848. évi törvények.

Erre aztán a király fényes kísérettel Pozsonyba ment és ott az április hó 11-én tartott országgyűlésen az eléje terjesztett törvényeket ünnepélyesen szentesítette.

Ezen törvények ugyanezen országgyűlésen ki is hirdették, amely az utolsó pozsonyi országgyűlés volt. Kimondatott ezen törvényekben, hogy az országot a magyar nemzetnek a felelős minisztériuma kormányozza, a követek népképvisélet alapján választatnak, Erdélynek Magyarországgal való egyesítése, a teherviselésnek a közössége, az úrbériségnek

az eltörlése, a sajtószabadság, az úrihatóságoknak az eltörlése stb.

Szóval a kor kívánta reformok alkotmányos szel-
lemben megvalósítottak.

Időközben a pesti nép március 15-én a sajtó-
szabadságot már előbb kívívta.

A meghozott törvényekkel a szabadelvű reform-
pártnak az az alkotmányos szellemű mozgalma, hogy
az országot Ausztriától függetlenítse, különösen a
pénzügy, hadügy és kereskedelemügy terén, papíron
teljesedésbe ment, amely törvényekkel Magyarország
alkotmányos, önálló és független állami életének
addig nem látott teljességéhez jutott.

Majd a nemzet ezen törvényeket a gyakorlatba
is átvinni törekedett.

A kamarilla.

A kamarilla, amely testület az uralkodóháznak
a tagjai közül Ferenc Károly és neje Zsófia (I. Ferenc
Józsefnek a szülei) és Lajos főherceg, V. Ferdinánd
akkori királynak a nagybátyja és az új rendnek á
beállta folytán a hatalmukat elvesztett volt ország-
nagyokból állott, akadályokat gördített már a függet-
len magyar minisztérium megalakításának a jóvá-
hagyása elé.

Majd ármányával és bujtogatásával kapcsolatos:

a horvátoknak már márciusban támadt zavar-
gása, akik Magyarországtól elszakadni akartak;

a szerbeknek a felkelése, akik külön területtel az
országtól szintén elszakadni akartak;

az oláhoknak a fölkelése Erdélyben, akik szintén
külön állammá akartak alakulni;

azután, hogy a magyar minisztériumnak a rendelke-
zései Bécsben figyelmen kívül hagyattak, különösen
a pénzügyiek és hadügyiék, ez utóbbi tekintetben,
hogy a magyar seregek külföldről hazajöjjenek.

Ezek a kamarilla ármányának a kezdetei.

Ami a nemzetiségi mozgalmakat illeti:

május hó 6-án a király a horvátországi zavargásokat szító horvát bánt, Jellasichot túlkapásaiért rendreutasítja, amit ez figyelmen kívül hagy;

május 29-én újból rendreutasítja, amit ez ismét figyelmen kívül hagy;

június 10-én a király Jellasichot állásától fölfüggeszti, amire Jellasich azzal felel, hogy június 29-én Zágrábban diktátorrá kiáltatja magát és kijelenti, hogy a magyarokkal csak úgy békül ki, ha Horvátország külön államiságának az elismerésén kívül a magyar hadügy és pénzügy a bécsi minisztériumnak a kezelésébe adatik.

Ezek a tények nyilván mutatják, hogy a királynak formaszertinti alkotmányos intézkedései mögött a kamarilla által ellenhatás szittatik a nemzetnek megadott alkotmány megsemmisítésének a célzatával, és hogy a király, akinek az eljárása a nemzeti jogoknak az elismerését illetőleg őszinte is lehetett, ezen ellenhatással szemben tehetetlen.

Május 15-én, tört ki a második bécsi forradalom Ausztria alkotmányának a megsemmisítése miatt, ami utóbb rendbehozott.

Május 16-án védekezésül a nemzetiségi lázadások” ellen, Batthyány miniszterelnök fölhívást bocsát ki honvédtoborzásra és pénzadakozásra.

A május 15-i bécsi forradalom elől Innsbruckba menekült királyt küldöttség Budapestre hívja, amit megígér a király, azzal a föltétellel, ha 40.000 katonát kap az olasz hadjáratra.

Június elején a szerb lázadás a titeli fegyvergyárnak az elfoglalásával nagyobb mérvet ölt. Jellasich pedig 40.000 emberrel a határra vonul.

Július 5-én nyitott meg a népképviselőlet alapján választott első országgyűlés. A július hó 11-i ülésben mondja el Kossuth legnagyobb beszédeinek az egyikét, és amidőn ékes szavaival az országnak

minden oldalról fenyegető nagy veszedelmét lefesti, a kért 200.000 katonát és hozzá a pénzt az országgyűlés egyhangúlag megszavazza. A július 20-i ülésen a király által kéri, az olasz elleni segély is megszavaztatik, a nemzet nyugalma helyreállításának a föltételével.

A királyi visszavonás.

A király által függőben hagyott ügyeknek a rendezése és az alsóvidéken mindjobban terjedő zavarok miatt a kormány Batthyányi és Deákot Bécsbe küldi, de azzal, hogy beteg, nem bocsátják őket a király elé, Hanem egy augusztus 31-i keletű leiratban a király közli Batthyányval, hogy magáévá teszi az osztrák kormány által a magyar kormányhoz ugyanakkor intézett memorandumot. Ebben aztán kifejtették, hogy az 1848. évi III. te. érvénytelen, mert a *pragmatica sanctio* értelmében a pénz- és hadügyre Magyarországot külön kormány nem illeti. Hogy külön kormány adassék, ahhoz a birodalmi tartományoknak a hozzájárulása is szükséges volna, amely nélkül a király azt nincs jogosítva megadni.

És egyébként a megadott országos függetlenség összeférhetetlen a monarchiának az egységével.

Ezután az országgyűlés Pázmándynak a vezetése alatt egy 100 tagú küldöttséget menesztett a királyhoz, hogy ötöle igazságot kérjen.

A küldöttség nagynehezen a király elé jut, de előterjesztett kérelmére az *Agramer Zeitung*ban közzételt, szeptember 4-i keletű királyi leirat adja meg az érdemi választ, amelyben a király Jellasicot a hatalmába visszahelyezi és eddigi eljárását dicséretével jóváhagyja.

Ezek az első királyi ellentétbe helyezkedések a megadott alkotmánnyal szemben, amelyeket megelőzőleg Radetzkynek custozzai győzelme folytán az osztrákok az olaszokkal békét kötöttek.

Ezek után és folytán a minisztérium szeptember 10-én leköszön.

Széchenyi még néhány nappal ezelőtt megőrül.

A nádor pedig, miután a minisztérium lemondását elfogadta és időközi kormányzási szándékában a ház megakadályozta, Batthyányi új minisztériumnak az alakításával bízta meg.

Batthyány, bár azon kikötése, hogy az udvar akaratával az ország ellen már háborút folytató Jellasich visszarendeltessék, nem teljesítettet, — vállalja a megbízást.

A király Batthyányi miniszterelnöknek kinevezi, aki az új minisztériumnak a névsorát megerősítés végett Bécsbe terjeszti. A megerősítés azonban késik, mintegy időt hagyva Jellasichnak, hogy seregével a főváros-hoz közelebb nyomuljon.

Szeptember 11-én Jellasich az országba tör, Ottinger fővezér, úgyszintén a helyébe rendelt gróf Teleki Ádám tábornok vonakodnak vele szembeszállni. Erre a hírre fakad ki Kossuth: „hogy a történelemben csakugyan nincs példa arra, hogy egy nemzet úgy a dinasztia részéről, mint saját magában annyi ellenséggel találkozzék, mint a szegény magyar . . . Ki hitte volna, hogy még a Teleki név sem lehet ment a szennytől és ocsmányságtól ...”

Ezután az országgyűlés a nádort, mint az országának a főkapitányát hívja föl a magyar seregeknek a vezérletére. A nádor a táborba megy, de miután Jellasich-csal folytatott alkudozása sikertelen marad, a király parancsára hivatkozva, vele ő sem száll szembe, hanem a seregnek a vezérletét Móga tábornokra bízva, a sereget és az országot örökre elhagyta.

Szeptember 22-én a ház, mert a király egy kiáltványában a magyar minisztériumot mellőzte, Batthyány mellé egy hattagú honvédelmi bizottmányt választ.

Szeptember 24-én miniszterelnöki küldetésre Kos-

suth és több képviselő az országba körútra mennek, fegyverbe szólítani a nemzetet.

Nemzeti ellentállás a királlyal szemben.

Szeptember 25-i kiáltványában a király közli, hogy gr. Lamberget teljhatalmú királyi biztossá és a magyarországi hadaknak a főparancsnokává nevezte ki.

Szeptember 27-én pedig egy miniszteri ellenjegyzés nélküli leiratban közli a király, hogy Batthyány minisztériumát nem fogadja el és báró Vay Miklóst új minisztériumnak az alakításával bízta meg, aki ezt nem vállalta.

Az országgyűlés Lambergnek a kinevezését érvénytelennek és törvénytelennek nyilvánítja. Lamberget a parancsnokságtól eltiltja, a hatóságoknak és egyéneknek megtiltja a neki való engedelmességet.

A távollevő Batthyány ezen határozatnak a meghozatalában nem vett részt.

Megérkezve, rendbehozni szándékozik a dolgot Lamberggel, de Lamberget időközben a nép a Lánc-hídon fölkoncolja.

Ezt megtudva Batthyány, Bécsbe utazik az ellentéteknek a kiegyenlítése végett, de ott Lambergnek a meggyilkolása és a fönti határozat miatt visszautasítják. Erre miniszterelnöki és képviselői állásáról leköszön és annak a kijelentésével, hogy a képviselőházat a merész útján nem követi, ikervári birtokára visszavonul.

Az országgyűlés fönti határozatával helyezkedett először ellentétbe a királlyal.

A magyar sereg Jellasichnak a seregét Székesfehérvárnál szétveri. Jellasich az általa kért háromnapos fegyverszünetet arra használja, hogy egy Flankenbewegunggal az országból megszökik. A Jellasichnak segélyére jött Roth és Filippovits tábornokok a 7500 főnyi osztrák sereggel foglyul esnek.

Október 3-án a király, még nem tudva Jellasichnak a vereségét, Récseyt saját ellenjegyzésével miniszterelnökké nevezi, amire Kossuth megjegyzi: „nekem is kedvem volna ellenjegyezni, hogy Eszterháznak a 33 uradalmát magamnak ajándékozom”. Egyúttal egy Récsey által ellenjegyzett leirattal a király az országgyűlést feloszlatta, határozatait mint nem szentesítettekét érvényteleneknek mondja és minden hatalmat Jellasicra ruház.

Az országgyűlés, ezt a leiratot koholmánynak Vngy árulásnak nyilvánítja, a háznak a fölsozlatását nem veszi tudomásul és hazaárulónak nyilvánítja azt, aki a leiratnak engedelmeskedik.

Mindezeknek a láttára október 5-én kitör a harmadik bécsi forradalom, félve saját szabadságuknak a hasonló megnyirbálásától. Hadügyminiszterüket, Latourt, agyonverik, egy lámpaoszlopra akasztják és követelik, hogy a király a magyaroknak szánt október 3-i leiratát vonja vissza.

A király Olmützbe menekül. Récsey lemond.

Október 16-án Olmützben a király, az osztrák miniszterelnöknek az ellenjegyzése mellett, Magyarországot lázadó szomszéd provinciának nevezve, az országos főhatalmat Windischgrätzre ruházza és megbízza őt birodalmában a rendnek a helyreállításával.

Erre a magyar országgyűlés a kormányhatalmat egy erre a célra alakított honvédelmi bizottmányra bízza (6 képviselő, 3 főrend) és annak elnökévé Kossuthot nevezi.

Windischgrätz a magyarok békekisérletét visszautasítja, mondván: „mit Rebellen unterhandle ih nicht”.

Bécs alatt volt a schwechati csata, ahol a magyar seregek megverve, Komárom alá vonultak.

A bécsi lázadás szintén leveretett.

A schwechati vereség után Móga helyébe Görgey helyeztetett fővezérnek.

A nemzet külföldön szövetséget keres, hajlandóságot csupán Olaszország mutat, utóbb ez is elmaradt.

December 2-án lemond a király, úgyszintén a testvére Ferenc Károly a trónra való igényéről és ennek fia, I. Ferenc József lépett a trónra.

Az újabban képviselővé választott Batthyány, Wesselényi, Deák, Klauzál, Pázmándy arra törek-szenek, hogy az új császár magyar királynak elismer-tessék.

De Kossuth többségben levő pártjával nem fogadta el ezt a trónváltozást.

Indokaik voltak, hogy:

a *pragmatica sanctió*ban meghatározott örökösö-dési rendnek az ország függetlensége és törvényes önállóságának az épségben tartása az alapja.

Azután, hogy a királynak a halála után a köz-vetlen örökös magyar király csak akkor lesz, ha a hitlevelet kiadja, arra megesküszik és Szent István-nak a koronájával megkoronáztatik. A királynak a lemondásához pedig a nemzetnek a hozzájárulása szükséges. Mindezek nem történtek meg, tehát az új császár az alkotmánynak a feláldozása nélkül magyar királynak nem ismerhető el.

Batthyány utóbb is Kossuth ellen többségre jutni törekedett, hogy békésen kiegyenlítse a nemzet és a dinasztia közötti viszályt, ami nem sikerült és így a nemzet és a dinasztia közötti élethalálharc teljes erővel kitört.

A császáriak az országba törnek, Görgey a hon-védelmi bizottnány utasításának dacára a harcot Komáromnál nem veszi fel. Rendeletére azonban Perczel Mór csapatával megütközik Mór-nál, de vere-séget szenved, amivel a császáriaknak az út Pestre megnyílt. Mondják, hogy a vereségnek az volt az oka, mert Görgey Perczelnek az ígért segélyt nem adta meg.

Ezt az esetet úgyszintén említik, hogy Perczel előző diadalaiban bízva, a saját elhatározásából ütközött

meg és hogy Görgeynek az volt a föladata, hogy az alvidékről jövő Damjanichsal egyesülve, Budapest alatt vegye föl a harcot Windischgrätzzel, amely tervet épen Percelnek az önvállalkozása hiúsította meg.

Erre a honvédelmi bizottmány és az országgyűlés 1849. évi január hó 1-én Debrecenbe menekülnek.

Január 3-án Batthyány, Majláth György és Antal, Lonovits József és Deák Ferencből álló küldöttség békét kötni kísérel.

Windischgrätz, Batthyány kivételével, Bicskén fogadja őket, de „unbedingte Unterwerfung”-ot követel, amivel a békés elintézés meghiúsult.

A küldöttséget öt napig visszatartja, azután szabadjára bocsátja.

Január 5-én vonult Windischgrätz Pestre és a spicliknek a közreműködésével hozzálátott a tisztító munkájához. A többiek között Batthyányt a gróf Károlyi-palotában elfogatta.

A magyar főserég a Dunának a balparijára vonult. Görgey ezután a honvédelmi bizottmánynak a rendeleteit még kevésbé vette figyelembe, mint azelőtt. Vácon át a bányavárosok felé vonul, ott csatát vív, amelyben átlövik a sapkáját, amire megjegyzi: „Miért nem egy hüvelykkel alább!” (Jan. 21.)

Február 5-én vívta meg Guyon a híres branyiszkói diadalt.

Majd az egyesített magyar seregek február 26 és 27-én a császáriaknak összes erejével szemben végigharcolják a kápolnai nagy ütközetet, mindkét félnek a súlyos veszteségével. Győzőnek egyik se volt mondható, de mivel a csatateret ők tartották meg, forma szerint a császáriak voltak azok.

Ezt a csatát a magyar fegyverek diadalának egész sorozata követte Tokaj, Szolnok, Hatvan, Tápió-Bicske és Isaszegnél, amely győzelmek után nagyszombaton Gödöllőre vonultak seregeink.

Gödöllő után Vác lett elfoglalva és azután a nagysarlói győzelemmel az út szabad lett Komáromba.

Emiatt a császáriak, Henczi tábornokot 4—5000 főnyi őrsereggel Buda védelmére visszahagyva, Komárom alá vonultak, de ott döntő vereséget szenvedtek és Komárom az ostromzár alól felszabadult.

Ezután Görgey Budavárnak a felszabadításához fogott, május 2-án vette azt ostrom alá és 21-én visszafoglalta.

Henczi védelem közben elesett, honvédeink közül 1118 ember.

A fenti küzdelmek Görgeynek az engedetlensége és a vezéreknek a viszálya miatt Dembinszky, Vetter és Görgeynek a váltakozó vezérlete alatt folytak, míg végül Görgey maradt fővezérnek.

Bem lengyel tábornok pedig ezidőben szerezte vissza Erdélyt.

A kápolnai, győzelem nélküli csatát Windischgrätz fényes diadalnak jelentette Bécsbe, amire egy március 4-én kelt császári rendelet a magyar alkotmányt eltörölve, az országnak a területét az osztrák tartományokkal egyesíti és azokkal közös kormány alá helyezi.

Kossuth erre a nemzet függetlenségének a nyilatkozatával felel, majd április hó 14-én a debreceni református nagytemplomban az országgyűlés a Habsburg-házat trónvesztettnek nyilvánítja és az országból száműzi, Kossuthot pedig kormányzónak kiáltja, aki az általa kinevezett minisztériummal kormányoz és a honvédelmi bizottmány fölslzattatott.

Május 31-én volt az utolsó országgyűlés Debrecenben, amely után a kormány Pestre visszatért.

Hibának jelzi a történelem, hogy a komáromi győzelem után az ellenségnek az üldözése és megsemmisítése helyett Budavár vétetett ostrom alá, aminek a felszabadítása után maga Görgey is állítólag úgy nyilatkozott, hogy „stratégiai baklövés volt, szerencsecsillagom e vár alatt hunyt le”.

A bécsi kormány már április 15-én segílyt kért az oroszától, de akkor még eredménytelenül.

Ferenc József utóbb Varsóban találkozott a cárral, ahol három napig vendége volt és úgy látszik, hogy ez a látogatás szerezte meg a segílyt.

Június 4-én lett komoly az orosz beavatkozás, amikor Paskievics, az orosz seregnek a fővezére, kiáltványában megadásra szólítja a nemzetet.

Június 18-án az oroszok az országba törnek északról és keletről, az osztrákok pedig Haynau vezérlete alatt nyugatról és délről árasztják el az országot.

Az orosz haderő vagy 200.000, az osztrák vagy 170.000 ember. Összesen a kettő vagy 1200 löveggel. A magyar haderő vagy 170.000 ember 500 löveggel.

Említik, hogy a magyar mágnások közül vagy 260-an a nemzeti ügy ellen foglaltak állást és még az orosz betörés előtt Pozsonyban ülést tartottak a királynak az elismerése, megkoronázása és az alkotmánynak a megerősítése címén, valójában pedig, hogy az orosz beavatkozásra buzdítsák.

Ez az agitáció a nemzeti hozzájárulásnak a szempontjából kevés sikerrel járt.

Az oroszok beavatkozásukat azzal indokolták, hogy:

Egy független Magyarország politikai lehetetlenség, sokáig úgyse tarthatja magát. (Fájdalom, a jelen események, bár tévesen, de ezt igazolják.)

Ezenkívül sérti Ausztriának a szerződés szerinti területi épségét és sérti és megzavarja Európának az egyensúlyát.

Egyébként pedig a szabadságharc Oroszország ellen ellenséges szellemet mutat. (Lengyelek harcoltak a magyarokkal.)

A magyar sereg nagy vereséget szenved Győr alatt, majd Komáromnál, ahol Görgey súlyos fejsébet kap.

Majd Görgeynek az engedetlensége miatt Mészá-

rost nevezik fővezérnek. De Görgeyt, mint katonáinak a bálványát, tisztikarának a közbelépésére a fővezérségbe vissza kellett helyezni.

Ezután még egy nagy csatát vív Komárom alatt, majd Klapkát két hadtesttel Komáromnak a védelmére visszahagyva, seregével Vác felé a délvidéknek vonul.

Vác alatt július 25-én az oroszokkal nagy csatát vív, ahol Paskievics és Haynau versengésből eredő összműködésének a hiánya menti meg seregét a megsemmisüléstől.

Ezután Tokaj felé, Debrecen alá vonul, ahol az oroszok seregét szétverték.

Ez volt eddig Görgey seregének a legnagyobb vesztesége, aki innen seregével Aradra vonult.

Július hó 12-én az országgyűlés és a kormány Szegedre menekültek. Ott 31-én tartatott az utolsó ülés és tovább menekültek Aradra.

Rüdiger orosz tábornoknak a kezdeményezésére Görgey már előbb is alkudozott az oroszokkal a fegyverletételről. A debreceni vereség után Kossuth is, azon az alapon, hogy az 1848-i alkotmánynak a fönntartásával egy orosz nagyherceg legyen Magyarországnak a királya, de sikertelenül.

Időközben Dembinszky lesz ismét fővezér, de ilyen kinevezést Kossuth Bemnek is adott.

Augusztus 5-én Haynau Szegednél Dembinszkyt megveri és követi Temesvár felé. Dembinszky kerüli az újabb csatát, de az időközben megérkező Bem, hivatkozva fővezéri kinevezésére, megütközik, ami augusztus 9-én ezen seregnek a megsemmisítésével végződik.

Augusztus 11-én Kossuth és a kormány lemondanak és a diktátori hatalmat Görgeyre ruházzák.

Görgey a további küzdelmet meg se kísérli, Rüdigernek föltétlen fegyverletételt ajánl, ami augusztus 13-án Világosnál megtörtént.

Még augusztusban föltétlenül meghódoltak: Arad, Munkács és Pétervárad várak. Október 2—4-ig adta

át Klapka Komárom várat Haynaunak, a várbeliek épsége és bántatlanságának a föltételével.

És ezek után feküdt neki igazán Haynau az ő véres munkájának.

Október 6-án délután lövetett agyon az előbb kötélre ítélt Batthyány az Újépületben, miután a megelőző éji öngyilkossági kísérlete nem sikerült

Ugyanezen napon végezték ki a 13 aradi vértanút: Kiss Ernő, Aulich Lajos, Damjanich János, Nagy Sándor, gróf Vécsey Károly, Török Ignác, Lahner György, Knezics Károly, Pöltenberg Ernő, gróf Leiningen Károly, Schweidel József, Dessewffy Arisztid és Lázár Vilmos tábornokokat.

Október 10-én végezték ki Csányi Lászlót.

Október 20-án az ifjú, 24 éves hős Woronieczky lengyel herceget, a szabadságharcnak az egyik vezérét.

Sokan külföldre menekültek.

Augusztus 19-én hagyta el Kossuth Orsovánál az országot, 1000 arany, 3500 frt. ezüst húszas és 280 frt. osztrák bankjeggyel a zsebében.

A kézrekerült Kossuth-bankjegyek elégettettek.

Fölvetődnek a kérdések:

I. Ki volt az oka az 1848/49-ik évi szabadságharcnak?

A szabadságharcnak leírt előzményei nyilván láthatóvá teszik, hogy már a király alkotmányos eljárásának az idején a kamarilla, a királyi intézkedéseknek az ellenére, a nemzeti függetlenségnek az elnyomására törekedett azzal, hogy a nemzetre uszította a nemzetiségeket, de legalább is a netán nélküle támadt nemzetiségi lázongásokat szította és a bécsi kormányt is a magyar ellen lázította.

Az ezzel szemben támadt nemzeti ellenhatás a bevezetése a szabadságharcnak.

Elmérgeedett a nemzeti önvédelem, amikor

a király is, különösen az 1848-ik évi aug. 31., szept. 4., 27., okt. 3. és 16-án kelt leirataival a nemzet ellen fordult és az általa 1848. évi április hó 11-én megadott alkotmányt visszavonta és eltörölte, amely tényével királyi szavát megszegve, a nemzet és királya közötti ellentétet súlyosította a helyzetet.

Es teljes erejével tört ki a harc, amikor a 18 éves ifjú, I. Ferenc József, a nemzet alkotmányának a teljes félretételével lépett a trónra.

Elfogadhatónak tartom, hogy V. Ferdinánd, a jószágosnak mondott, gyöngé, beteges király kívüle álló befolyásnak a túlnyomó hatása alatt cselekedett, és hogy ugyanilyen külső, kamarillai döntő befolyás alatt cselekedett I. Ferenc József is, aki ifjú korában, a teljes önállóságnak a természetyszerű hiányában, elhíhetőleg nélkülözte későbbi higgadt bölcsességét és szabadon való cselekvését.

Amikéért a szabadságharc kitörésének az okozójaként a kamarillát látom.

De a szabadságharc eseményeinek a fonalán V. Ferdinánd királyt illetőleg fölmerülhet az a kérdés is, hogy őszinte atyai jóindulattal adta-e meg és tartotta fenn egyideig az alkotmányt, vagy csak a körülményekkel való megalkuvásnak a következménye volt ez?

Ez a kérdés fölmerülhet, mert a nemzeti függetlenségi törekvéseknek a szenvedélyes kitörése, ehhez a bécsi forradalomnak a hozzájárulása és az olasz hadjáratban az osztrák haderőknek a lekötöttsége, amely folytán a szabadságmozgalmakkal szemben a dinasztianak a kellő védekezés nem állott módjában, — arra engednek következtetni, hogy V. Ferdinánd csak ezen kényszerítő körülményeknek a súlya alatt volt egyideig alkotmányos, amely föltevést megerősíti az a körülmény, hogy az olasz békekötés után, amikor az osztrák seregek fölszabaldultak, V. Ferdinánd is az alkotmány ellen fordult, előbb nem.

De bármiként is álljon e kérdés, az az egy bizonyos, hogy a nemzet a szabadságharcának az oka nem volt, mert csak azt az önállóságát védte, vagy követelte, ami Magyarországot a fönnállása óta megillette, amit nem a dinasztiatól kapott és amit törvényei is biztosítanak részére.

II. A szabadságharcnak a megtorlása szempontjából indokolt volt-e Batthyáynak a kivégzése?

Határozottan nem. Mert reform-működése alatt csak a nemzetiségek lázadásának a letörésére törekedett. Mert dinasztiaellenes célzattal sose működött, sőt amikor az országgyűlés a király ellen fordult, a közszereléstől nyomban visszalépett és azutáni újabb szereplése éppen arra irányult, hogy I. Ferenc József, annak dacára, hogy az alkotmánynak a félre-rúgásával lépett a trónra, magyar királynak elismeressék.

III. Áruló volt-e Görgey a nemzettel és kivégzett társaival szemben?

Hogy a nemzetét elárulta volna, megállapítani nem lehet.

Javára szól, hogy az orosz beavatkozás előtt Windischgrätznek az országból való kiverése túlnyomórésztben az ő nevéhez fűződik, amely kimagasló érdeméért Kossuth is fátyolt borítóit előző viszálykodása! és engedetlenségeire és azt mondta, hogy a hazának a hálájára érdemes. Az orosz betörés után pedig olyan túlerővel állott szemben, ami a sikert alappal kétségessé tette. És fegyverletétele előtt a magyar seregek már tönkrevérve, agyonfáradva voltak és akkor már a lelkesedés se volt olyan tágkörű, mint azelőtt, vagy egyáltalán nem is volt.

Hatalmi versengése nyitva hagyja a kérdést, hogy mennyivel tehetett volna többet a hazájáért, mint amennyit tett, de nem nyújt pozitív adatot arra, hogy anélkül meg is menthette volna.

Annyi azonban bizonyos, hogy nem tudott egy Zrínyi Miklós lenni, aki hasonló körülmények között az életét is föláldozta a hazájáért.

A társait nem árulta el, mert a fegyverletétel és elfogatásuk előtt módot nyújtott nekik a menekülésre.

**A MAGYAR KÖZJOG
EGYES ALAPFOGALMAKKAL**

Alapfogalmak.

Ismeretük kívánatos, ha egyáltalán jogról, népről vagy államról beszélünk.

A jog, tárgyi vagy alanyi értelemben vett jog.

Tárgyi jog, a jogszabályoknak az összessége, amelyek ez életviszonyokat szabályozzák.

Alanyi jog, valamely személynek a tárgyi jog által adott hatalma valamely személy vagy tárgy fölött.

Az alanyi joggal szemben, másnak a jogi kötelezettsége áll.

A *viszony*, valaminek vagy valakinek valamire vagy valakire való vonatkozása

Életviszony, több személynek egymásközötti vonatkozása.

A viszony nem a különállásban való sajátság, hanem föltételezi két vagy több tárgy vagy személynek az egymástól való függését, a kölcsönhatását.

Tehát nem mondható hogy van, hanem hogy beáll vagy beállott, ha személyek vagy tárgyak összekerülnek vagy összekerültek.

Jogviszony, a tárgyi jog által szabályozott életviszony.

Nem minden életviszony áll jogi szabályozás alatt, így a baráti viszony, az illem körébe tartozó viszonyok, fogadás stb.

Jogeset, a vitássá vált jogviszony.

Jogintézmény, a jogszabályoknak azon összetartozó csoportja, amelyek ugyanazon életviszonyt, jogviszonyt szabályozzák.

Ugyanis egy meghatározott életviszonyt, jogvi-

szonyt nemcsak egy jogszabály, hanem azoknak többije is szabályozhatja. Így a házasság, a kötelelem, a szerződés stb.

Tehát ha egy életviszonyt egy jogszabály szabályoz, létrejön a jogviszony; ha ugyanazon életviszonyt több jogszabály szabályozza, létrejön a jogintézmény, amelyet ezen több szabály együtt alkot.

Vagyis a jogviszony maga az életviszony, amit jog szabályoz. A jogintézmény pedig maguknak a szabályoknak az összessége, amelyek egy bizonyos, ugyanazon életviszonyra vagy jogviszonyra vonatkoznak.

Jogi tény, amely valamely joghatást eredményez. Vagyis a tény, amely alkalmas arra, hogy jogviszony létrejöjjön, megváltozzék vagy megszűnjék.

Jogügylet, szóval, ténnyel, vagy magatartással, eszközölt akaratnyilvánítás, amely arra irányul, hogy jogi hatás, jogi következmény származzék.

Tehát akarva jön létre jogi hatás, jogi következmény. Vagyis arra irányul az akarat, hogy jogviszony rendeztessék.

Abszolút jog, amely mindenkivel szemben érvényesíthető.

így a tulajdonjog.

Relatív jog, amely csak valamely meghatározott személy, vagy személyek ellen érvényesíthető. Például a kötelelem.

Igény, a jogosítottnak biztosított lehetőség, hogy annak idején valamely személytől, cselekvést, vagy abbanagyást kívánhasson.

Például a hitelező kívánhatja, hogy az adós lejáratkor fizessen, a tulajdonos kívánhatja, hogy hagyjanak abba a tulajdonában való háborgatással.

Tehát az igény: lehetőség a jogosított jogának az érvényesítésére.

Az állam, egy nemzetté fejlődött emberi társaságnak egy meghatározott területen, közös főhatalom alatt való szervezése arra a célra, hogy magát a kül-

támadások ellen megóvja, belül a jogrendet föntartsa és a szellemi és anyagi fejlődésnek mindazon eszközeit létesítse, amelyeket a kisebb erők előteremteni nem képesek.

Lényeges elemei az állam fogalmának, hogy:

az emberi társaság, amely az államnak a lakóit kiteszi, nemzetté legyen kifejlődve. Ez pedig azt jelenti, hogy az egy társaságba tömörült emberek között az egyéni külön érdeken és életen kívül az ezt meghaladó összetettség az ösztönéből és érzetéből álló belső kapocs, az együvértartozásnak a meszterkélten érzete, amely mondhatni, hogy akaraton kívül is egységbe fűzi őket, kifejlődjék. Szóval, hogy a nemzeti géniusz kifejlődjék közöttük.

Ez azián az államnak a személyisége, ami a tagoknak a hasonló hajlamából, közös fölfogásából és gondolkozásmódjából, egyforma szokásaiból és együvértartozásuknak ösztönszerű és tudatosá váló érzetéből áll.

Nemzeti géniusz nélkül nincsen állam a fogalomnak valódi értelmében. Lehet ugyan enélkül is egy ideig-óráig, külső erővel mechanikailag összetartott egység az emberekből, de egy örökéletre hivatott állami egység nem.

Lényeges alkotóeleme továbbá az állam fogalmának a meghatározott terület. Mert egy vándornép nemzetté nem szerveződhetik, nincsen meg az arra való, műveltsége és fejlettsége.

És lényeges alkotóelem végül a főhatalom. Ez pedig jelenti: fizikai értelemben a szervezett össz-erőt, jogi értelemben az azzal való rendelkezést.

Szükséges az ellentétbe helyezkedő kül- és beierőknek a leküzdésével az államcélnek a kikényszeríthető elérésére a szervezett össz-erő (a főhatalomnak a fizikai része), és éppúgy szükséges az ezen, a mindenk fölötte álló államcél szolgáló össz-erőnek az egyöntetű irányítása (a főhatalomnak a jogi része).

Az államban, ha az egyeseknek a külön érdekét az összességnek az érdekétől, a közérdektől elválasztjuk, két főirányú, és pedig a magánjogi és a közjogi viszonyok támadnak. Amely szétválasztás által a magánjognak és a közjognak a fogalmához jutunk, amely fogalmaknak a kialakulása az államcélnak a megvalósításával kapcsolatos.

Ugyanis az államnak az is a célja, hogy az egyeseknek, és pedig az állam minden tagjának a boldogulását is előmozdítsa.

Ezért aztán szükséges, hogy az emberi önzésből eredő túlkapaszkodásoknak a meggátlása és az egyéni különérdekeknek a kiegyenlítése végett szabályok alkotassanak, amely szabályok az államtagnak az összműködése és együttmaradásának a biztosítása mellett, az egyesek közreműködésének a fölhasználásával, az egyéni külön céloknak az elérhetését is lehetővé teszik.

Ezen cselekvési szabályoknak az összessége a magánjog.

Vagyis a magánjog azon szabályoknak az összessége, amelyek az egyéni külön érdekből eredő viszonyokat szabályozzák, vagyis az egyénnek önérdekű hatalomkörét határozzák meg.

Az ezen egyéni különérdekeket és az összességnek az érdekét is szolgáló államnak bizonyos szabályok szerint kell megalakulnia, szerveződnie, és aztán az így megalakult államnak bizonyos szabályok szerint kell működnie. Ezen állami megalakulást és működést határozza meg a közjog.

Vagyis a közjog azon szabályoknak az összessége, amelyek az államnak a szervezetét és a működését határozzák meg.

Allamszervezeti kérdések, hogy minő részek minő összetartozásban képezik az államot. Az állami összerónék és az összerővel rendelkező szerveknek a meghatározása. Hogyan képződjék a főhatalom. Hogyan kezeltesék a főhatalom, az embe-

reknek egyes csoportjai mekkora befolyással bírjanak, arra.

Állami működési rész, a főhatalmat képező összerő és a főhatalmat gyakorló szervek működési körének és területének a meghatározása.

Különböző államoknak és ezek polgárainak egymással való érintkezése az alapja a nemzetközi jognak, amely az ezen érintkezésekből származó viszonyokat szabályozza.

Vagyis a nemzetközi jog azon szabályoknak és intézményeknek az összessége, amelyek az önálló államok és azok polgárainak az egymáshoz való viszonyait szabályozzák.

A magánjognak a lényege, hogy az államtagnak az összerdektől elváló, merően a külön egyéni érdekét és hasznát ápolja. Tehát mint merő jogosítvány jelentkezik, amellyel annak a megszerzője szabadon rendelkezik, arról le is mondhat. Pl. tulajdonjog.

A közjognak a lényege, hogy a közérdeket szolgálja. Az azzal jogosított kötelezettséggel is terhelve van, hogy az államnak irányában valamit meg kell tennie, aminek a megtételéről nem mondhat le. Hivatást és kötelmet kell teljesítenie, amely nélkül az állam nem képződhetik és nem működhetik.

A nemzetközi jognak a lényege az államok egymás mellett való békés életének a lehetővé tétele és lehető biztosítása.

A nemzetközi téren azonban föltétlen biztosításról szó nem lehet, mert a nemzetközi jogot képező nemzetközi szerződések megtartásának nincsen kényszer-szankciója.

Bármelyik állam akkor szegi meg, amikor akarja, amivel szemben a sérelmet szenvedett államnak egyedüli, elégtételszerzési módja a háború.

Így aztán a nemzetközi szerződéseknek a garanciái:

hogy az illető államok a fönttartást kölcsönösen érdekükben levőnek tartják,

aztán a nemzeti becsületérzés, ha ugyan van ilyen, amely saját magával számol atekintetben, hogy amit ígért és amire lekötelezte magát, ha mindjárt nem is áll már érdekében, mégis megtartsa,

aztán az illető államok közötti közös fölfogás, amely szerint bizonyos jogelvet szentnek tartanak és azt betartják, ha nem is kényszeríthetők reá. Például a közös vallásból eredő fölfogás,

és kétségtelen garancia az is, hogy minden állam megfontolja azt, hogy kitegye-e magát egy háború esélyeinek és borzalmainak, amelyek sokkal nagyobb hátrányt okozhatnak, mint egy már érdeken kívül álló szerződésnek a betartása.

Közjog.

A világháború által fölborított és még ki nem forrt közjogi állapotban, azelőtti alakjában leírva.

A magyar állam, mint minden állam, három részből áll; a területtől, a néptől és a főhatalmától, amely utóbbi alatt a nép a területen egyesül.

I. Terület.

A magyar államnak a területe három közjogilag megkülönböztetendő részből áll:

1. Magyarországból, amely az államnak a főrészt képezi. A valamikor különállással bírt Erdély ehhez tartozik.

1. Horvát-, Szlavon-, Dalmátországok, azelőtt kapcsolt részeknek neveztek, 1867 óta társországoknak neveztetnek.

1. Fiume város és kerülete, amely rész a magyar szent koronához kapcsolt külön testnek neveztetik. Valamikor a Frangepánok földesúri hatalma alatt állott, utóbb a görzi grófok főurasága alatt a Duino

grófoké lett, akiktől aztán a görzi grófok főuraságának az átszállásával az osztrák főhercegek szereztek meg, akik által mint külön birtok, külön test kezeltetett a trieszti hatóságok alatt, amíg Mária Terézia azt Magyarországnak adományozta (1776).

Az 1868. évi XXX. te. határozza meg a társországoknak és Fiuménak Magyarországhoz való viszonyát.

Ezen részek együtt alkotják Magyarországnak a területét. Tényleg azonban Dalmácia nélkül, ami jelenleg Ausztriához tartozik, de annak a visszakapcsolása iránt Magyarország jogot tart fenn.

Ezen három részre való fölosztás azért van, mert Horvát-, Szlavon-, Dalmátországok és Fiume a magyar állammal ellentétben álló bizonyos önállósággal bírnak.

Horvát-, Szlavon- és Dalmátországoknak az önállósága abban nyilvánul, hogy

1. a nevük ország és nem tartomány,
1. külön politikai nemzetet képeznek, amely külön horvát nemzethez való tartozás nem állampolgárság, hanem országos illetőség,

1. a magyar-horvát országgyűlésen kollektív vannak képviselve, vagyis a horvát országgyűlésből küldenek bizonyos számú tagokat a magyar-horvát közös országgyűlésbe és nem választanak kerületenkint abba képviselőket; összesen 43-at küldenek: 40-et a képviselőházba, 3-at a főrendiházba, akiken kívül a horvát érsek, megyéspüspökök és mágnások is a főrendiháznak a tagjai, de nem mint Horvátországnak a képviselői, hanem mint magyar állampolgárok és főrendek,

1. hivatalos nyelvük az egész területen a horvát,
1. külön címerük és lobogójuk van, összekapcsolt címerünk azonban fedve van a magyar szent koronával,

1. és némely fontos ügyekben autonómiájuk van.

Autonóm ügyek:

a belügyek, vagyis azon ügyek, amelyek Magyarországon a belügyminisztériumnak a hatáskörébe tartoznak. Azután amelyek a közlekedési és gazdasági igazgatásból nem tartoznak a magyar kormány alá, és amelyek a király személye körüli miniszternek a hatásköréből a bánhoz tartoznak.

Továbbá autonóm ügyeik a vallás- és közoktatás-ügy és az igazságügy.

Ezen autonóm ügyekben a törvényhozás, kormányzás és a bíraskodás horvát. Kivételével azonban a kereskedelmi, váltó-, bányá- és tengerészeti jognak, amelyek a közös törvényhozás alá tartoznak. És ezen jogok közül a tengeri jognak a kiszolgáltatása a fiumei, közös magyar-horvát bíróság, míg a kereskedelmi, váltó- és bányajognak a kiszolgáltatása a horvát bíróság alá tartozik.

Fiúménak az önállósága abban nyilvánul, hogy nagyobb autonómiája van, mint egy megyének. Az élén kormányzó áll.

Autonómiája ideiglenesen kir. rendeletekkel van szabályozva, amíg az arra vonatkozó végleges megállapodás a magyar országgyűlés és Fiume között létrejön.

A társországok és Fiume ezen autonómiájuk dacára Magyarországgal egy államot képeznek és azzal nem szövetséges államok.

Hivatalos cím: „Magyarország és társországai”, vagy így is mondható: „a magyar szent korona országai”, „a magyar korona országai”, „Szent István koronájának országai”.

Az egy államiságot kifejezik, hogy:

1. a magyar királyságban benne van a horvát-szlavon-dalmát királyság és a király egy,

1. a koronázás egy aktus úgy Magyarországra, mint a részekre nézve,

1. más államok irányában a képviselőlet egy,

4. egy állampolgárság van, a magyar,
5. a magyar politikai nemzetet a magyar-horvát közös országgyűlés képviseli,
6. több fontos államügy közös, amelyekben a főhatalomnak a rendes gyakorlása a magyar-horvát közös szervek által történik.

A közös ügyek a törvényben taxatívén vannak felsorolva és így az ott föl nem sorolt ügy, az autonóm ügyek közé tartozik.

Magyarország és Horvát-, Szlavon-, Dalmátországok között közös ügyek:

az udvartartásnak a költségei, a hadügy, a külügy és a pénzügy bizonyos kikötésekkel egészen, tehát azon részükben is, amely Magyarország és Ausztria között nem közös;

az állampolgárságnak az adása, elvesztése, az iparügy és az államrendőri ügy tekintetében csak a törvényhozás közös, a végrehajtás a horvát autonóm kormány által történik, mert ezen ügyeknek a végrehajtása Magyarországon is az önkormányzati hatóságok által történik stb. Szóval közösek, amik a törvényben taxatívén vannak felsorolva.

A magyar állam és a részek között az egység, az összhang a részeknek az autonómiáját illetően, akként tartatik fenn,

hogy a részeknek az autonómiája élén álló bánt a magyar miniszterelnöknek az előterjesztésére és ellenjegyzésével a király nevezi ki. Tehát a bán a miniszterelnöknek a politikai pártjából kerül ki.

Ezenkívül az autonóm törvényhozást és kormányzatot a Budapesten székelő horvát miniszter ellenőrzi. Ő terjeszti föl a horvát országgyűlésnek a javaslatait és a bánnak az intézkedéseit, kinevezéseit a királyhoz és a kiegyezésnek a betartásáért felelős.

Így aztán a horvát autonómiába tartozó ügyekre nézve kétféle ellenjegyzés van. A horvát miniszteré, aki a magyar és a báné, aki a horvát országgyűlésnek felelős. Az előbbi azért, hogy a magyar, az

utóbbi azért, hogy a horvát érdekek nem sértetnek meg.

Ezeken kívül a működésnek az összhangját az is biztosítja, hogy a horvát kir. autonóm kormány és a népies önkormányzatnak a közegei kötelesek a magyar kormánynak a rendelkezéseit teljesíteni és közpgeit a hivatalos eljárásban segíteni.

Ezek mutatják, hogy Magyarország és a társországok között a szuverenitásnak a megosztásáról szó nem lehet.

Tehát nincsen egy magyar, egy horvát külön állam és egy magyar-horvát összállam, mert az autonóm horvát törvényhozás és kormányzat a magyar király, a magyar törvényhozás és kormánynak az ellenőrzése és felügyelete alatt áll, amit egy külön horvát szuverenitás kizárna.

A horvát bán nincs a magyar minisztériumnak alárendelve. Miniszteri állása van, de mégse miniszter, mert a királlyal nem érintkezik közvetlenül.

Fiume nem ország. Nagy autonómiája van és kormányzója a magyar minisztériumnak ván alárendelve.

A magyar főtvényszék alá tartozó külön törvényszéki kerületet képez.

A horvátoknak a nyelvüknek a használata tekintetében joguk:

a képviselőháznak, a főrendiháznak és a delegációnak kiküldött horvát tagjai a horvát nyelvet használhatják. Tehát nem kell magyarul tudniok. De a nem kiküldött horvát illetőségű magyar állami főrendeknek (horvát érsek, megyéspüspökök, mágánások) a magyar nyelvet ismerniök kell és ezt kell használniuk.

A közös törvények horvátnyelvű példányban is kiadatnak a király aláírásával és Horvátországban is kihirdetnek. A hatálybalépés azonban a magyarországi kihirdetéstől számít, a kihirdetést követő 15-ik naptól.

Horvát területen az igazgatási nyelv, és pedig a közös igazgatási hatóságoknál is a horvát.

A beadványok Horvátországból horvát nyelven intézhetők a közös minisztériumokhoz és arra horvát nyelven kell felelni.

A közös ügyekben is Horvátországban lehetőleg horvátok alkalmazandók, de a szükséges személyes képesítéssel bírniok kell.

Magyarországnak a területében a volt határőrvidéki terület is benne van, amely annak idején Magyarországból lett kihalás.

A határőrvidékkel először II. Lajos király idejében találkozunk. A király és a horvát rendeknek a kérelmére, mert költségük nem volt hozzá, Ferdinánd osztrák főherceg tartott megszállva néhány várat Horvát- és Szlavonországokban katonáival, a saját költségén.

Ezek a határőrvidéki intézménynek a kezdetei.

Utóbb a határőrvidék kiterjesztett és mint külön egység szervezetét Mária Terézia és I. Ferenc alatt nyerte.

A magyar törvényhozás és kormányzatnak a hatásköréből kivonatott és a magyar alkotmánynak, az ország politikai integritásának a sérelmére a bécsi legfőbb katonai hatóság alá helyeztetett.

A határőrvidék megalkotásának a célja volt kezdetben és azután egyideig, védelem a török ellen. Utóbb egészségügyi kordon lett a pestisnek a behurcolása ellen. Mégutóbb az ott alakított ezredeket és zászlóaljokat a háborúban használták és az ottani családok a házközösségi intézménnyel részükre biztosított földeket a katonai szolgálatért hűbérül kapták.

Ez a határőrvidék az 1871. évi június hó 8-án kelt rendelettel oszlattatott föl és a terület utóbb fokozatosan, részenként a magyar államba kebeleztetek.

A felsorolt részek képezik, illetve a mai tényleges és a világháborút lezárt, ú. n. trianoni szerződés sze-

rint véglegezés alatt álló állapotnak megfelelőleg, vagy kétharmadrészben csak képezték Magyarországnak a területét.

Mint hűbéres országok, Magyarországhoz tartoztak még:

Ráma (vagyis Bosznia és Hercegovina), Szerbia, Bulgária, Kumánia (vagyis Romania), Galícia és Lodoméria.

Ezek a területek külön országok voltak, külön fejedelmekkel, akik a magyar királynak alárendelve voltak, általa kinevezettek, megerősítették és katonai is pénzsegélyt szolgáltatni köteleztettek.

Ezek a területek lefosztattak a koronáról, részint a magyar főnhatóság alul kiesve önálló külön államok lettek, részint más államokba kebelezettek. Es ez a helyzet törvényessé vált azáltal, hogy részben a tényleges állapothoz való hallgatag hozzájárulással, részben pedig szerződéssel, azt az ország időszerűleg elfogadta.

De nem mondott le az ország soha e mellék-tartományokról, sőt az azokra való jogát fönntartotta azáltal, hogy a királyi címben szerepelnek és a hitlevél és az esküben a királyaink azoknak a visszacsatolását ígérik.

Amely ígéret a mondottakhoz képest azt jelenti, hogy ha e területekből önállóvá lett államok az önállóságukat elvesztik, vagy azok az államok, amelyekbe bekebelezettek, föloszlanak, akkor ezek a területek Magyarországhoz visszacsatolandók lesznek.

II. A nép.

A magyar államnak a második eleme a nép, a nemzet, vagyis azoknak az összessége, akik, tekintet nélkül az anyanyelvre vagy a nemzetiségi törzsből való származásra, az államot, mint az államterületnek a lakói, együttvéve kiteszik.

Ez a politikai nemzetnek a fogalma.

Állampolgárság vagy honpolgárság pedig jelenti az egyénnek az államhoz való tartozását.

A horvátok a maitól elűtő ezelőtti állapot szerint a horvát politikai nemzethez is tartoznak.

Tehát két politikai nemzethez tartoznak. De mivel a horvát politikai nemzet a magyar politikai nemzetnek a része, a horvátok magyar állampolgárok és a horvát politikai nemzethez való tartozásuk csupán horvát országos illetőséget képez.

Illetőség jelenti valakinek egy bizonyos hatóság alá tartozását. Vagyis egy hatóságnak a hatáskörét valaki fölött és így ahányféle a hatóság, annyiféle az illetőség.

Ugyancsak a maitól *elűtő* ezelőtti állapot szerint, a Magyarországhoz volt kapcsolatot tekintve, Horvátországnak külön országos törvényhozása és hatósága van, amely hatósághoz való tartozás országos illetőség, és akik ezen országos hatóság alatt állanak, tekintet nélkül az anyanyelvre és leszármazásra — vagyis akár horvátok, akár szerbek, akár magyarok —, a horvát politikai nemzethez tartoznak. De emellett valamennyien magyar állampolgárok, mert Horvátország nem szuverén állam, hanem Magyarország a része s így, tekintve, hogy amint egy az állam, egy az állampolgárság is, horvát állampolgárság nem egzisztál.

A nemzetnek a fogalmától különbözik a nemzetiségnek a fogalma, ahová azok tartoznak, akik egy közös törzstől származnak és közös anyanyelvvvel bírnak.

A nemzetiséghez való tartozást illetőleg az anyanyelv a döntő, mert a leszármazás mindig nem bizonyítható.

Az egységes politikai nemzet több nemzetiségből állhat, az anyanyelveknek a különbözősége szerint.

Magyarországnak a lakosai között — Erdélynek a kivételével, ahol a székely és szász nemzetiség több joggal bírt, mint a többi nemzetiség —, a nemzetiséghez

való tartozás a jogokra és kötelességekre nézve különbséget nem tett. Hanem 1848 előtt a születés és foglalkozás szerint kialakult rendhez való tartozás szerint különböztek a lakosok, tekintet nélkül arra, hogy milyen nemzetiségűek.

1848-tól, a jogegyenlőségnek a behozatalától fogva pedig az állampolgárság lett a jogi állásnak az alapja és nem valamely rendhez való tartozás.

A nemzetiségekről az 1868. XLIV. te. szól és csak a nyelvüknek a hivatalos használata tekintetében tesz különbséget közöttük annak a főlemlítésével, hogy az államhivataloknak a betöltésénél a különböző nemzetiségűek méltányos figyelembe veendők. Az 1869. IV. te. ugyanezt említi a bírói állásoknak a betöltésére vonatkozólag.

A törvényhozásnak és a kormányzásnak a hivatalos nyelve a magyar, Horvátországban azonban a horvát.

A törvényhatóságnak is a magyar a hivatalos nyelve, de a bizottsági tagoknak az $\frac{1}{5}$ -e kívánhatja, hogy az általuk meghatározandó nyelv is tárgyalási és jegyzőkönyvi nyelv legyen.

A község maga határozza meg a hivatalos nyelvét. Itt is a képviselőtestületnek az $\frac{1}{5}$ -e a saját nyelvének használatát kívánhatja.

Minden állampolgár illetékes hatóságához a saját anyanyelvén szólhat és beadványokat intézhet. Szükség esetén tolmács használandó stb.

Általában az állampolgárok a törvény előtt egyenlők, ugyanazon politikai jogokkal bírnak és a közterheket egyenlően viselik jövedelmükhöz, vagyonyukhoz mérten.

Ami a vallást illeti, Magyarországon teljes vallásszabadság nincsen.

Teljes vallásszabadságot jelent:

valamennyi vallásnak a szabad gyakorlata, csak az állam céljainak a megóvása végett korlátozhatóan,
az egyházaknak a teljes önkormányzata,

a polgári és a politikai jogoknak a vallástól való függetlensége,

szabad házasságkötés a vallásfelekezetek között,

szabad áttérés az egyik vallásfelekezetről a másira (kölsönösség és viszonosság),

hogy az állam a vallásfelekezeteknek az igazgatásába nem avatkozik be és a felekezeteket nem használja állami funkcióknak a teljesítésére, vagy valamennyit egyformán.

Magyarországon az állam beavatkozik az egyháznak az ügyeibe.

A róm. kath. vallással szorosabb viszonyban van; mint a többivel. Így: a királynak római katolikusnak kell lennie. A koronázást a nemzetet képviselő országgyűlés a magyar róm. kath. főpapsággal, a kath. egyházi szertartás szerint végzi. A királynak főkegyúri jogánál fogva nagy befolyása van a kath. egyházi igazgatásra, püspökséget alapíthat, püspököket kinevezhet.

A protestáns egyházakra csak főfelügyelet! joga van az államnak.

A görög keleti egyházra is főfelügyeleti joga van és a püspököket megerősíti.

A bevett és elismert vallásfelekezeteknek (kath., két prot., gör. kel., unitárius és a zsidók) a különös ismérveik, hogy:

vallásuknak a szabad és nyilvános gyakorlata törvényesen biztosítva van,

szertartásaik büntetőjogilag védve vannak,

papjaik államilag elismerve vannak,

az általuk végzett vallásos cselekvények polgárjogi következményekkel bírnak, ha a törvények és rendeletek szerint cselekszenek,

e vallásközségek állami funkciókra felhasználtatnak, így iskoláknak a fölállítására.

A többi vallásfelekezetek ezen ismérvekkel és jogokkal nem bírnak, amiért el nem ismertek.

Ilyenek a nazarénusok, akik nélkülözik vallásfelekezetüknek a törvényes biztosítékait.

De erre a vallásra való áttérés nincsen tiltva.

Jogállásuk se különbözik lényegesen a többi vallásfelekezetekhez tartozó polgároknak a jogállásától.

A polgári jogoknak a teljét bírják, a politikai jogokat illetőleg csupán állami hivatalnokok nem lehetnek, mert a nazarénusok nem esküsznek, hanem fogadalmat tesznek és az állami hivatalnokoknak esküt kell tenniök, amit a fogadalom nem pótol.

Törvényhatósági és községi tisztviselők azonban lehetnek, mert ezek eskü helyett fogadalmat is tehetnek.

Az 1867. XVII. te. egyenesen is kimondja, hogy állami szolgálatba csak a bevett és elismert vallásfelekezetekhez tartozók léphetnek.

A nazarénusok szabad vallásgyakorlattal és egyházi önkormányzattal is bírnak, de csak annyiban, amennyiben azok a személyes szabadságnak és az egyesülési szabadságnak a folyamányai és így az állam csak annyiban nem korlátozhatja, amennyiben a személyes szabadságot nem korlátozhatja.

Tehát a röviden ismertettekből látható, hogy Magyarországon az állampolgárok között, tartoznak azok bármelyik nemzetiséghez vagy vallásfelekezethez, csaknem teljes jogegyenlőség van.

A rendi előjogokból és kiváltságokból csupán a főrendeknek az előjoga maradt meg, az, hogy merően a főrendi állásuk alapján (hercegek, grófok, bárók), amennyiben az 1885. VII. te-ben meghatározott képesítéssel bírnak, személyes tagsági joggal bírnak úgy ők, mint leszármazóik a főrendiházban, mint világi főrendek.

Ezek az örökös főrendek az egyedüliek, akik születésüknél fogva törvényhozók.

A köznemeseknek az előjogai, csekély kivétellel, megszűntek. Így megmaradt, hogy nemesi előnevet viselhetik, címerüket használhatják, hitbizományt alapíthatnak, rangbéli elsőbbséggel bírnak.

III. A főhatalom.

A magyar államnak a harmadik eleme a főhatalom.

Ennek a birtokosa és alaki megjelenése a szent korona és az is, aki a szent koronának a viselésére jogosítva van, vagyis a király.

Tehát a főhatalom a királyt csak mint a koronának a viselőjét illeti meg és nem mint magánszemélyt, vagyis a főhatalom a királynak nem magánjoga.

A főhatalom eszmében, magában a szent koronában képzelendő.

Gyakorlatilag a koronának a szerepe abban nyilvánul, hogy a királynak meg kell magát koronáztatnia.

És bár trónüresedés esetén a trónöröklési joggal az öröklésnek a ténye koronázás nélkül is királyá teszi a trónnak a várományosát, de koronázás nélkül a hatalma csonka, ami azt jelenti, hogy törvényt nem szentesíthet és privilégiumot nem osztogathat.

Alakilag tehát az egész főhatalom a szent koronával megkoronázott királyt illeti, annak a gyakorlásában azonban a nemzet is résztvesz.

Ez az alkotmány, vagyis a nemzetnek a részvétele a főhatalomnak a gyakorlásában.

A főhatalomnak három fő működési módját említik: a törvényhozói, végrehajtói és bírói hatalmat.

Törvény az államnak a rendelkezése, mint annak mindenek fölött álló akarata.

A törvényhozói hatalmat, vagyis a főhatalomnak törvényhozói működési módját a király a nemzettel egyenlő mértékben gyakorolja, úgy hogy egyik a másik nélkül törvényt nem hozhat.

A főhatalomnak a végrehajtási működési módja az állami cselekvés.

Ez a cselekvés két részből áll:

az intézésből, amit kormányzásnak nevezünk és,

az intézésnek megfelelő valóságos cselekvésből, amit közigazgatásnak hívnak.

A végrehajtó hatalmat csak a király gyakorolja. De mivel a végrehajtó hatalom a törvényhozói hatalomnak alárendelve van és annak felelős, másrészt pedig a királynak a személye felelősségre nem vonható, ezért a végrehajtó hatalmat a király a felelős miniszterek által gyakorolja.

A minisztereknek a felelőssége kétféle:

jogi, amely szerint, ha törvényt sértenek, az országgyűlés által vád alá helyezhetők és megbüntethetők, amely büntetésre nézve csak általános közbocsánat esetén gyakorolható a kegyelmezési jog,

és politikai, amely szerint az országgyűlésnek az akarata szerint kell a miniszternek kormányoznia. Amennyiben ezt nem teszi, végső esetben a költségvetésnek a megtagadása által lemondásra kényszerítetik.

A kormánynak alárendelve a nemzet is résztvesz a végrehajtó hatalomnak a gyakorlásában a helyi igazgatás által.

Aztán vannak egyes kormányzati cselekvések, amelyeket az országgyűlés végez. Így: nádor-, korona-örváltás, az országhatárnak a változtatása, adó-behozatal, újoncállítás. Általában teheremelés és némely államszerződés.

A főhatalomnak az a működési módja, amely a törvénynek érvényt szerez, a főhatalom bírói hatalmának a gyakorlása, amit a király a bíróság által gyakorol.

A bírói hatalom a törvényhozói hatalomnak alárendelve van, mert annak a rendelkezéseit kell alkalmaznia és új törvényt nem alkothat. A működési körében azonban önálló, de a végrehajtó hatalomnak az ellenőrzése alatt áll.

Polgári alapjog, amely a végrehajtó hatalomnak a túlkapásai ellen különösen biztosítva van. Ilyenek: a személyes szabadság, a vallásszabadság, a tulajdonnak a szentsége stb.

Alkotmánybiztosíték olyan intézmény, amely a

végrehajtó hatalomnak a túlkapásaival szemben a nemzetnek a főhatalom gyakorlásában való részvételét biztosítja.

Ilyenek: a koronázási hitlevél és eskü, a kormánynak a felelőssége, az országgyűlésnek az adó- és újoncmegszavazási joga, a népnek önkormányzati joga, a sajtószabadság, a bírói függetlenség, a népnek a részvétele a bírói hatalomnak a gyakorlásában, a passzív ellentállás (hogy a polgárok a törvénytelen kormányrendeletet nem teljesítik).

Felségjog, az állami főhatalomnak egy része.

A felségjogoknak az összessége az állami főhatalom a maga egészében.

Felség, az összes felségjogoknak, a főhatalom birtokának, vagyis az egész főhatalomnak a megjelenése. A felség az államot illeti, és jelenti az államnak a szuverén állását, vagyis hogy az államnak a rendelkezése a legmagasabb jogi rendelkezés, amely felett jogi hatalom nem lehet.

Ez a főhatalomnak a természete, amit függetlenségnek, önállóságnak, szuverenitásnak neveznek.

Az egész főhatalom alakilag a királyt, mint a szent korona viselőjét illeti, ezért a király a Felség.

A magyar államforma korlátolt monarchia, mert a király az állami főhatalmat nem korlátlanul, hanem a nemzetnek a részvételi jogával korlátozottan gyakorolja.

A királyi székeknek a betöltése a maitól elűtő ezelőtti állapot szerint a *pragmatica sanctio* értelmében való öröklés által történik.

De a *pragmatica sanctio*ban meghatározott, öröklésre jogosított ágaknak a kihalta után a nemzet az azelőtti állapot szerint is szabadon választ királyt.

A röviden ismertetett területből, népből és főhatalomból álló magyar államnak az épsége, integritása a magyar törvényekben biztosítva van. Különösen a *pragmatica sanctio*ban, az 1723. I., II. törvénycikkben.

Az épség (integritás) kettőt jelent:

a területi épséget, hogy az állam egész területének a magyar királynak a hatalma alatt kell állania

és a politikai épséget, hogy az egész területnek az ugyanazon magyar állami törvényhozás és kormányzat alatt kell állania.

A területi épségnek, vagyis az elválaszthatatlanság és fölbonthatatlanságnak a következménye, hogy az országnak a területéről csak a nemzet és a király együtt és nem külön-külön rendelkezhetnek.

A volt határőrvidéknek az egyidei különállása az országnak a politikai épségét sértette, mert a terület a magyar királynak a hatalma alatt maradt és csak a magyar törvényhozás és kormányzat alól vonatott ki.

A magyar államnak az önállósága és a függetlensége is biztosítva van törvényeinkben. Különösen az 1723. III. és az 1790. X. törvénycikkekben.

A maitól eltérő ezelőtti állapot szerint ezen önállóságon azonban rést üt az 1867. XII. törvénycikk a közös intézményeivel.

Ez a törvény a *pragmatica sanctio*ra alapítja a rendelkezéseit, de a *pragmatica sanctio*nak olyat is tulajdonít, ami abban nincsen benne.

A *pragmatica sanctio* erre vonatkozólag Magyarország és Ausztria között az uralkodónak a közöségét mondja ki és hogy a két ország az uralkodó által elválaszthatatlanul kölcsönösen és együttesen birtoklandó.

Ez azt jelenti, hogy mindegyik állam a másik államnak a birtokát az uralkodóháznak a részére megvédeni köteles.

Vagyis a kölcsönös védelmi kötelezettséget állapítja meg.

Ezzel szemben az 1867. XII. te. 2. §-a az együttes és elválaszthatatlan birtoklásban bennelevőnek nyilvánítja a közös és viszonyos védelmi kötelezettséget. Mondván: „a közös biztosság együttes

erővel leendő védelme és fenntartása oly közös és viszonyos kötelezettség, mely egyenesen a *pragmatica sancti*óból származik”.

Mivel törvény mondja ezt ki, jogosnak el kell fogadni, de ez azért nem jelenti okvetlenül azt, hogy a *pragmatica sancti*óban tényleg benne is van a közös védelemnek a kötelezettsége.

Megállapításához képest közösnek mondja ki az 1867. XII. te. a közös és együttes védelemnek az eszközeit, így a külügyet, a hadügyet és az ezekre vonatkozó pénzügyet.

De nem mondja ki közösnek az egész külügyet, hadügyet és pénzügyet, tehát ezen felségjogokat magukat, hanem ezekből azon tárgyakat; amelyek a közös és együttes védelemnek az eszközei.

Így a külügyből nem közösek azon nemzetközi szerződések, amelyek csak a törvényhozásnak a hozzájárulásával, köthetők meg. A hadügyből pedig az közös, ami Őfelségét az egész hadseregére megilleti, vagyis ami az egységes vezérletre, vezényletre és belszervezetre vonatkozik. De a honvédségből ez se közös. A pénzügyből pedig a közös tárgyaknak a pénzügye közös stb., a törvénynek a részletes meghatározása szerint.

Közösnek mondja ki még az 1867. XII. törvény-cikk a közös tárgyaknak a kezelését, de ezt már nem mint a *pragmatica sancti*óból folyó kötelezettséget, hanem mint szükségeset, mert Ausztria alkotmányt kapott és így az ő alkotmányos befolyásának is hely adandó. És ezért állítottak föl a közös intézmények, a közös külügy-, hadügy- és pénzügyminisztériumok és a delegációk, mint merő célszerűségi intézmények,

A *pragmatica sancti*ó azonban Magyarországnak önálló törvényhozási és kormányzati függetlenségét is biztosította, amit az 1867. XII. törvény-cikk szintén megerősít

Ezt a biztosítékot véve alapul, kell aztán meg-

állapítani, hogy a közös intézményeknek és az alapjukat képező közös ügyeknek a létesítése nem a pragmatica sanctióból folyó kötelezettség, mert ezen közösség a törvényhozási és kormányzati függetlenségnek a csorbítása nélkül nem vihető keresztül és az 1867. XII. törvénycikk se tudta az állami függetlenségnek a sérelme nélkül azt keresztülvinni.

Sértik a közös intézmények a nemzetközi önállást, mert Magyarország és Ausztria mint egység állanak a külfölddel szemben és így a nemzetközi önállásról le kellett mondani. Ez a két állam mint egy hatalom áll a külfölddel szemben.

Ezenkívül az összes közösügyi intézmények sértik az állami függetlenséget abból a szempontból, hogy a külön állami kormányzatból kivétettek és hogy a közösügyi költségvetésnek a megállapítása a törvényhozásnak a hatásköréből kivétetett.

Ez a sérelem azonban a közös minisztériumoknak és részben a delegációknak a hatáskörét illetőleg inkább formainak, mint érdeminek mondható.

Ugyanis a külügyeket mind a két országnak a minisztériumaival egyetértésben kell vezetni, amelyek az országgyűléseiknek felelősek és így a közös külügyeknek a vezetése az országgyűlésnek a befolyása alatt áll.

A közös költségvetésnek a delegációk által való végleges megállapítása annyiból szintén az országgyűlésnek a befolyása alatt áll, hogy az országgyűlés határozza meg a katonáknak a számát és befolyást gyakorol a külügyi politikának a meghatározására, úgyhogy a delegáció csak annyi költséget szavazhat meg, amennyi a külön állami rendelkezés és befolyással meghatározott anyaghoz szükséges.

Ezenkívül a közös költségvetés a két kormánynak a befolyásával állapíttatik meg, úgy a külügyi, mint a hadügyi és a pénzügyi.

Es a közös miniszterek is a paritásnak az elvével fölállított delegációknak az ellenőrzése alatt állanak,

Így mondható aztán, hogy a külön országos befolyásnak a kifejtett, kerülő utakon való érvényrejutása folytán a közös intézmények javarészt inkább csak formailag, mint érdemileg sértik a külön állami függetlenséget.

De a delegációknak a hatáskörét illetőleg — mert a paritás az alkotmánynak a sérelme nélkül teljesen keresztül nem vihető és az 1867. XII. te. se viszi azt teljesen keresztül — egy ponton és szempontból föltétlenül és kiküszöbölhetetlenül érdemileg is sértik a közös ügyek és az azokkal járó kezelés a külön állami függetlenséget, és pedig azon a ponton és szempontból, hogy a két államnak a delegációk hatáskörének a keretében (a közös minisztereknek az ellenőrzése és a közös költségvetésnek a megállapítása) egységes határozatot kell létrehoznia.

Tehát előállhat a helyzet, hogy:

vagy kényszerülten egyeznek meg, amely kényszer a függetlenség nem tűri, mert amint kényszer alá kerül, már nem függetlenség,

vagy pedig ha a kényszermegegyezés alól kiakarnak térni, akkor megint csak előáll a kikerülhetetlen ütközőpont, az, hogy az egyik államnak a másikat le kell szavaznia, amely által a leszavazott államnak a függetlensége sérelmet szenved. Az 1867. XII. te. az egységes akarat létrehozásának ezt a módját fogadta el.

Így aztán a külön állami függetlenségen vagy az egyik, vagy a másik csorba, elkerülhetetlen, mert másként a közös ügynek a viteléhez okvetlenül szükséges egységes akarat nem hozható létre.

Tehát ha független államoknak alkotmányosan közös ügyet kell intézniök, a jelzett pontok egyikén az egyik állam külön függetlenségének csorbát kell szenvednie.

Ezen csorba csak úgy volna elkerülhető, ha meg nem egyezés esetére a döntési jog a királyra ruház-

tatnék, ez azonban az alkotmánynak a föláldozásával a királyi abszolútizmushoz vezetne.

Az 1867. XII. te. egy ilyen esetet meg is állapít: ha a kvóta tekintetében a két államnak az országgyűlése között (a kvótát nem a delegáció határozza meg) megállapodás nem jön létre, a király dönt.

A magyar alkotmányban ez az egyedüli eset, amelyben a király abszolút uralkodóként jelenik meg.

Ezek alapján látszik aztán megállapíthatónak, hogy a *pragmatica sanctio*ban kimondott együttes és elválaszthatlan birtoklásból nem folyik a közös védelemnek a kötelezettsége, mert a *pragmatica sanctio*, az országnak a függetlenségét is biztosítja., amelynek a csorbulása nélkül, a kifejtettek szerint, a közösügyi intézmény keresztül nem vihető.

Vagy ha a függetlenségnek a megóvásával keresztülvitetik, akkor a közös ügynek a jelzett részében az alkotmány áldozandó föl az abszolútizmusnak a javára, ami a *pragmatica sanctio*ban szintén nincsen benne.

Tehát indokoltan mondható, hogy a *pragmatica sanctio*ban kimondott együttes és elválaszthatlan birtoklás csak a kölcsönös és nem a közös védelmi kötelezettséget jelenti.

Az 1867. XII. te. behozhatta a közös intézményeket, azt mint szuverén akaratnyilvánítást, mint törvényt jogosnak el kell fogadni, de emellett az a ténymegállapítás, hogy a közös védelem a *pragmatica sanctio*ból származó kötelezettség, még mindig téves lehet és így a *pragmatica sanctio*nak az érintése nélkül megváltoztatható.

Ezektől eltekintve se látszanak a közös intézmények kívánatosaknak, mert két külön állam életének a közös intézmények részében való összekapcsolása a különben egymás mellett békésen élhető államok között állandó súrlódást tart fenn és meggátolja azoknak a közös állapotban való fejlődhetésnél, a különállásban való, hatalmasabb kifejlődhetését. És

így aztán ebben az elkülönített, természetszerű, eredeti állapotban a nemzeti eszmének az erejével is támogatott kölcsönös és dinasztikus védelem sokkal hathatósabb lehetne, mint a belső kapocs és a belső összefüggésnek az érzete nélkül való közös védelem. — Ez annál is inkább hihető, mert a régi idők történelmének a tanúsága szerint Magyarország külön is hatalmas lehetett.

A 1914-ik évben kitört világháború Magyarországnak csupán a gerincében most vázolt közjogát nemcsak a gerincében, hanem az itt le nem írt részleteiben is, nagyrészen a nemzetnek önhibájából, alaposan fölforgatta, amely állapot hogy hová fejlődik, az a jövő rejtélye. Jelenleg Magyarországnak Ausztriától elváltán van ugyan területe és függetlensége is, és még sincs se területe, se függetlensége és valódi nemzeti léte se.

Megtörtént az, amire ezer évnek a történetében nincsen példa, hogy egy olyan dicsőséges múltú nemzetnek az országát, mint aminő a magyar, az ellenség kardcsapás nélkül megszállhatta és szétszedhette.

És megtörténhetett az, hogy annyi sok halhatatlan hősnek az utódai közönnyel nézték az országnak a bukását. Valójában azonban ez csak látszat lehet, mert lehetetlen, hogy a nemzeti génusz, ami ki nem halhatott, bárminő akadályon is keresztül ne küzdjön és a letiport országot, ha megtépázottan is, föl ne emelje.

Az isteni rendelésen nyugvó ezeresztendős Magyarországnak végeredményben nem lehet soha

vége.

TARTALOMMUTATÓ.

	Oldal
Ősidőktől a mohácsi vészig	5
Eredet és honalapítás.....	5
Árpád-házi fejedelmek és királyok.....	11
Vegyesházbeli királyok	37
A mohácsi véstől.....	75
A Habsburg-házból való királyok	75
Az utolsó magyar király.....	75
Erdély.....	82
Magyarország.....	91
Az 1848/49-ik évi szabadságharc	151
Előzmények.....	153
A kamarilla.....	155
A királyi visszavonás.....	157
Nemzeti ellentállás a királlyal szemben.....	159
Felvetődnek a kérdések.....	166
A magyar közjog egyes alapfogalmakkal.....	171
Alapfogalmak.....	173
Közjog.....	178
Terület.....	178
A nép.....	184
A főhatalom.....	189